

Leidsch Jaarboekje.

A. W. SIJTHOFF. — LEIDEN.

1907

JAARBOEKJE .

Jaarboekje

VOOR

Geschiedenis en Oudheidkunde

VAN

LEIDEN en RIJNLAND.

TEVENS

Orgaan der Vereeniging „Oud-Leiden”.

1907.

(Vierde Jaargang).

LEIDEN. A. W. SIJTHOFF.

1907.

EEN WOORD VOORAF.

Voor de vierde maal maakt ons Jaarboekje zijn opwachting bij de leden van „Oud-Leiden” en bij hen allen daarbuiten, welke belangstellen in de Geschiedenis en Oudheidkunde van Leiden en Rijnland. Van karakter is het niet veranderd, het uiterlijk is nagenoeg hetzelfde gebleven. Alleen is thans wat duidelijker aangegeven, dat het aan de vereeniging „Oud-Leiden” zijn oorsprong dankt en met haar steeds in betrekking blijft.

Dank aan allen, die ons ditmaal weder hunne medewerking hebben verleend!

De Commissie van Redactie:

J . E. HEERES, *Voorzitter.*

W. J. J. C. BIJLEVELD, **Secretaris.**

D. HARTEVELT H.CZN.

L. KNAPPERT.

J. C. OVERVOORDE.

Vereeniging „Oud-Leiden.”

Verslag over het jaar 1906.

Het Bestuur heeft de eer den leden hierbij het gebruikelijke jaarverslag aan te bieden.

Een tweetal lezingen werden gehouden.

Op 21 December 1905 verplichte de Heer Prof. Dr. P. J. **BLOK** onze Vereeniging door op zeer onderhoudende wijze het Beleg en Ontzet van Leiden te behandelen, opgeluisterd door lichtbeelden; terwijl op 16 Maart 1906 de Heer Dr. C. **HOFSTEDE DE GROOT** tot ons kwam met een lezing over: „Rembrandt als Bijbelvertolker”, geïllustreerd door een belangrijke verzameling teekeningen en etsen, dit onderwerp betreffende.

De tocht naar Gouda op 8 Juni 1906 slaagde naar wensch, dank zij de welwillende medewerking van Gouda's archivaris, den Heer Dr. L. A. **KESPER**; het aantal der deelnemers bleef echter beneden de verwachting.

Met groote belangstelling volgden wij de werkzaamheden der Vereeniging „Rembrandt Harmenz. van Rhijn”, tot welker oprichting door onze Vereeniging de stoot

werd gegeven. Bij de plechtige onthulling van het Rembrandt-monument op 14 Juli 1906 werd onze Vereeniging dan ook door een harer Bestuursleden vertegenwoordigd. Onzerzijds werd in den gevel van het huis in de Weddesteeg, dat zich bevindt op de plek, waar Rembrandt geboren werd, een gedenksteen geplaatst.

Op de Statuten onzer Vereeniging werd in den loop van dit jaar de Koninklijke goedkeuring verkregen.

De volgende adressen aan Z.E. den Minister van Binnenlandsche Zaken werden verzonden :

1° een verzoek om subsidie voor de uitgave van het in bewerking zijnde boekje over de Leidsche Monumenten, welk verzoek werd ingewilligd;

2° een betuiging van adhaesie aan het adres van de Gemeente Commissie van het Nederd.-Hervormd Kerkgenootschap in zake de restauratie der Pieterskerk.

3° een adres, om het daarheen te willen leiden, dat het Prentenkabinet op het Rapenburg dagelijks voor het publiek zal worden opengesteld.

De ledenlijst voor 1907 vermeldt 131 namen.'

Ook thans ontvangen de leden het Jaarboekje gratis.

Dit verslag is goedgekeurd in de Bestuursvergadering van 19 October 1906.

STATUTEN.

Overgenomen uit „Bijvoegsel” tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Donderdag 5 April 1906, n°. 80.

VEREENIGING : Oud-Leiden, te Leiden.

1. De vereeniging Oud-Leiden is gevestigd te Leiden en stelt zich ten doel de bevordering van de kennis van en de belangstelling in de geschiedenis van Leiden en omstreken en het behoud der aldaar nog aanwezige bouwwerken en voorwerpen, belangrijk voor de locale en kunstgeschiedenis.

2. Zij tracht dit doel te bereiken door:

a. het houden van voordrachten en tentoonstellingen, het uitgeven van geschriften en het steunen van pogingen door anderen in den geest der vereeniging ondernomen;

b. het steunen van de pogingen van de commissie voor het stedelijk museum tot het bijeenbrengen van voorwerpen, belangrijk voor de geschiedenis van Leiden en omstreken;

c. het verzamelen van gegevens over in Leiden en omgeving nog aanwezige oude gebouwen en historische voorwerpen.

3. Lid der vereeniging is elk die zich hiertoe bij het bestuur opgeeft en de vastgestelde contributie betaalt.

Lid-begunstiger is elk die eene contributie betaalt van minstens f 10 of een bedrag in eens van minstens f 100.

4. De contributie der gewone leden bedraagt minstens f 2,50 per jaar. Het vereenigingsjaar loopt van 1 Januari

tot 31 December. Het bestuur kan corresponderende leden benoemen buiten Leiden woonachtig. Deze betalen geene contributie, doch hebben gelijke rechten als de leden, behalve ten opzichte van de door de vereeniging uit te geven werken.

5 De leden hebben recht van toegang tot alle ledenvergaderingen en door de vereeniging te houden tentoonstellingen. Zij ontvangen de door of met steun van de vereeniging uit te geven werken gratis of tegen verminderd tarief.

De corresponderende leden genieten alleen van deze laatste bepaling indien zij de voor de gewone leden vastgestelde contributie betalen.

6. Het bestuur bestaat uit minstens 5 leden, op de binnen de 3 eerste maanden van het jaar te houden algemeene vergadering door de leden te benoemen.

Zij nemen voor één jaar zitting, doch zijn terstond herkiesbaar.

In die jaarvergadering wordt verslag gedaan van het atgeloopen vereenigingsjaar en rekening en verantwoording afgelegd.

7. Naast de door de algemeene vergadering te benoemen bestuursleden kunnen zitting nemen: een lid aan te wijzen door burgemeester en wethouders van Leiden en een lid aan te wijzen door het collegium van het Leidsch studentenkorps. Deze 2 bestuursleden moeten lid zijn der vereeniging.

8. Het bestuur benoemt uit zijn midden een voorzitter, een ondervoorzitter, een secretaris en een penningmeester en regelt onderling de werkzaamheden.

9. De inkomsten der vereeniging bestaan uit contributies, giften in eens, entrée's op te houden tentoonstellingen en opbrengst van uit te geven werken.

10. De vereeniging wordt aangegaan voor den tijd van 29 jaren en 11 maanden, te rekenen van den dag van oprichting, zijnde 5 November 1902.

1.1. Niet in deze statuten voorziene gevallen worden door het bestuur beslist.

12. Wijzigingen in deze statuten mogen alleen gebracht worden door besluit van de meerderheid der leden aanwezig op de algemeene vergadering, nadat het voorstel hiertoe minstens eene week te voren aan de leden is medegedeeld.

Deze wijzigingen treden eerst in werking nadat hierop de Koninklijke goedkeuring is verkregen.

Bij ontbinding der vereeniging wordt bij het ontbindingsbesluit geregeld op welke wijze gehandeld zal worden met de eventueel in het bezit der vereeniging zijnde voorwerpen. Het archief wordt aan het gemeentebestuur van Leiden aangeboden ter plaatsing in het gemeentearchief, en het eventueel aanwezig batig saldo, na aftrek van alle lasten, wordt aangeboden aan de gemeente Leiden, om te strekken tot aankopen ten behoeve van het stedelijk museum, behoudens de inachtneming van de voorschriften van art. 1702 B. W.

(Volgen de *onderteekeningen*.)

Goedgek. bij Koninklijk besluit dd. 14 Maart 1906 n°. 50.

Mij bekend,
De Minister van Justitie,
E. E. VAN RAALTE.

Bestuur :

Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE, Voorzitter.

Dr. P. J. BLOK, *Ondervoorzitter*.

S. J. LE POOLE L.Gz., **Secretaris**. (Bilderdijkstraat 1).

D. HARTEVELT H.Cz., *Penningmeester*. (Nieuws Rijn 64).

Dr. L. KNAPPERT.

AUG. L. REIMERINGER.

F. R. CROMMELIN.

Commissie voor de beschrijving der historische monumenten :

Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE, Voorzitter.

H. J. JESSE.

W. C. MULDER.

J. A. VERHOOG.

Commissie voor de redactie van het Jaarboekje :

Mr. J. E. HEERES, *Voorzitter*.

W. J. J. C. BIJLEVELD, *Secretaris*.

D. HARTEVELT H.CZN.

Dr. L. KNAPPERT.

Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE.

Ledenlijst der Vereeniging „Oud-Leiden,”

in November 1906.

Mr. P. J. M. Aalberse.	Mevr. Wed. Mr. C.H. M. Dozy.
W. Alt.	Dr. P. Aug. Driessen.
Mr. M. d'humerie.	Carl. Th. Driessen.
Dr. H. G. van de Sande	Felix Driessen.
Bakhuyzen.	G. L. Driessen.
Jhr. W. A. Beelaerts van	Mevr. Wed. P. L. C. Driessen.
Blokland.	Mr. H. L. Drucker.
Dr. A. Beets.	Mr. A. van der Elst.
D. Beuth.	Mr. J. W. Enschede.
Dr. P. J. Blok.	K. A. Felix.
Dr. G. J. Boekenooogen	Mr. S. J. Fockema Andreae.
C. Bongers.	Mr. A. J. Fokker.
C. Bos.	Mej. H. J. de Fremery.
Burgersdijk & Niermans.	A. W. Frentzen.
Mevr. Bijleveld—Klein.	G. Gerlings.
Mevr. B. J. W. Bijleveld—	H. F. C. Gerlings.
Van der Vliet.	Jhr. C. De Graeff.
W. J. J. C. Bijleveld.	M. De Grauw.
Mr. H. M. A. Coebergh.	Mr. H. B. Greven.
Mr. J. A. F. Coebergh.	J. G. M. Van Griethuysen.
J. G. Colenbrander.	J. A. M. A. Grondhout.
F. R. Crommelin.	Dr. A. C. Harteveld.

D. Hartevelt H.Czn.	J. J. Ter Laag Czn.
Dr. J. J. Hartman.	C. S. Lechner.
Mr. J. E. Heeres.	W. A. Leembruggen.
F. F. W. Heintz.	Dr. E. C. Van Leersum.
F. A. Holleman Jr.	C. P. Van Leeuwen.
Dr. A. E. J. Holwerda.	Dr. J. W. Lely.
J. M. Van Houten.	Mevr. L. Librecht Lezwijn -
Mevr. M. van Hunsel.	Nierstrasz.
Dr. G. Jelgersma.	J. B. Van Loenen.
H. J. Jesse.	Dr. J. P. Lotsy.
Mej. M. Jesse.	Dr. W. Martin.
R. Jcsse Rzn.	J. F. Meiners.
Dr. G. Kalff.	H. Meinesz.
Dr. P. Th. L. Kan.	E. E. Menten.
Gemeente Katwijk.	J. P. Mulder.
J. W. Keiser.	L. Mulder.
J. Kloos.	W. C. Mulder.
Dr. L. Knappert.	C. A. Star Numan.
Mevr. Wed. J. Kneppelhout—	H. G. A. Obreen.
Van Braams.	Dr. H. Oort.
G. J. W. Koolemans Beynen.	A. W. Overvoorde.
J. Koorevaar P.Azn.	Mr. J. C. Overvoorde.
Mej. C. Korsse.	C. Peltenburg.
Dr. J. A. Korteweg.	L. D. Petit.
S. H. Koster.	Mevr. Plemp.
Mevr. C. H. Krantz Van Dijk.	S. J. Le Poole L.Gz.
Dr. W. Brede Kristensen.	N. W. Posthumus.
Mevr. Wed. Krol-Van Driel.	Dr. L. Punt.
Dr. A. W. Kroon.	Mej. M. L. Reuvens.
Ds. W. J. Kühler.	J. Roem.

H. J. Rahusen.
W. M. C. Regt.
Aug. L. Reimeringer.
Dr. C. L. Reuven.
Mr. N. de Ridder.
J. H. L. Van der Schaaff.
W. Schouten.
Mr. O. W. Sipkes.
W. Sluiter.
H. Th. Van Steeden.
Jhr. Mr. Victor de Steurs.
W. J. P. Suringar.
G. Henri Sijthoff.
G. F. Théonville.
H. Visser J.Wzn.
Mr. C. Van Vollenhoven.
Mr. Egbert de Vries.

Dr. J. Verdam.
J. A. Verhoog.
Prof. M. De Villiers.
Mr. J. Th. C. Viruly.
Mr. A.C. Visser v.IJzendoorn.
Mr. W. Vissering.
F. E. Vlieland Hein.
Mr. W. Van der Vlucht.
Mej. B. Vos.
Mr. M. C. De Vries van Heyst.
H. M. Van Waveren.
H. P. Th. Van Wensen.
Mej. M. Wegdung.
Jhr. Mr. E. B. F. F. Wittert
van Hoogland.
Dr. H. P. Wijsman.
J. C. Zaalberg.

KORTE KRONIEK
VAN
LEIDEN EN RIJNLAND.

NOVEMBER 1905.

- 5 | Oprichtingsdag van „Oud-Leiden” (1902).
- 9 | De Leidsche Gemeenteraad besluit tot oprichting van een gemeentelijke arbeidsbeurs.
- | Benoemd tot ontvanger van Aarlanderveen de heer A. P. Tolk.
- 12 | Overleden, op bijna 69-jarigen leeftijd, de heer W. C. Zuurdeeg, oud-lid der firma Jan Zuurdeeg en Zoon te Leiden.
- 15 | In-gebruik-neming door de Chr. Geref. gemeente van het vergroote kerkgebouw aan de Steenschuur te Leiden.
- 16 | De Gereformeerde gemeente te Katwijk a/Zee neemt haar nieuwe kerkgebouw in gebruik.
- 17 | Invitatie-concert Sempre Crescendo.
- 19 | Gymnastiekwedstrijd te Leiden, uitgeschreven door het Gewest „Zuid-Holland” van het Ned. Gymnastiekverbond.
- 23 | Het Bestuur der Vereeniging tot bestrijding der Tuberculose te Leiden ontvangt van een stadgenoot de aanzienlijke gift van f 2000.
- 26 | Overlijden in den ouderdom van 64 jaren van den heer J. J. van Heeswijk, president van het college van regenten over het R. K. Wees- en Oude-liedenhuis aan de St. Jacobsgracht.
- 27 | Overlijden op 76-jarigen leeftijd van den heer P. Pieterse, lid van den Raad der gemeente Ter-Aar.

NOVEMBER 1905.

---

28 De schatgraverij in en om den vijver van het voormalig Huis te Zwielen aan den **Hoogen Rijndijk** onder Zoeterwoude, door enkele boeren ondernomen, wordt, als zijnde totaal vruchteloos, niet verder voortgezet.

30 Aan den heer H. C. Jura verleent de Leidsche Gemeenteraad eervol ontslag als Regent van het Geref. Minne- of Arme Oude Mannen- en Vrouwenhuis. In zijn plaats wordt benoemd de heer prof. mr. J. E. **Heeres**.

De Gemeenteraad benoemt uit zijn midden den heer Paul tot voorzitter van het Bestuur der Arbeidsbeurs.

Te Lisse wordt de nieuwe Christelijke school ingewijd.

Benoeming van een definitief bestuur van de Leidsche Vereeniging voor **Kinderherstellingskolonies**.

Gekozen de HH. mr. A. v. d. Elst, A. J. de Lange, M. v. Wamelen, dr. J. Bruining, A. v. d. Meer en A. Tuk en de dames mej. Maclaine Pont, mevrouw de Ridder - **Peterson Ramring** en mevrouw Kamerlingh **Onnes-Bijleveld**.

December 1905.

12 Inwijding van het nieuwe orgel der Geref. Kerk te Alfen.

14 Gekozen tot lid van den gemeenteraad van Bodegraven de heer J. H. Koot.

DECEMBER 1905.

- 14 | **50-jarige ambtsvervulling** van den heer D. Eggink
als secretaris der gemeente Haarlemmermeer.
- 17 | Inwijding van het nieuwe kerkgebouw der Her-
vormde gemeente te Aarlanderveen.
- 18 | Benoemd, met ingang van 16 Februari 1906, tot direc-
teur van het post- en ~~telegraafkantoor~~ te Voorschoten, de heer J. J. de la Sablonière van Eelde.
- 23 | Oprichting te Leiden der Vereeniging tot stichting
en in-stand-houding van een Christelijke kweek-
school tot opleiding van onderwijzers en onder-
wijzeressen aan scholen met den Bijbel.
- 27 | De heer J. v. d. Dop herdenkt den dag dat hij
vóór veertig jaren bij de firma A. W. Sijthoff in
dienst trad. Sedert 1870 is hij redacteur van het
Leidsch Dagblad.
- 31 | Ds. C. G. Chavannes, oudste predikant van de
Waalsche Gemeente te Leiden, wordt emeritus.

Januari 1906.

- 2 | Opening van de gemeentelijke Arbeidsbeurs te
Leiden.
- 4 | **Overlijden** van den heer Roelof Raar, lithograaf en
aquarellist te Leiden, op den leeftijd van 51 jaar.
Gereformeerde Predikanten-conferentie van Noord-
en Zuid-Holland te Leiden.
- 6 | Tot lid der Kamer van Koophandel en Fabrieken
te Leiden (vacature de heer C. C. Tieleman)
-

JANUARI 1906.

- gekozen de heer B. J. H. Haitink, directeur der Kon. Ned. Grofsmederij.
- 7 Ds. K. R. Datama, predikant bij de Ned. Herv. gem. te Zoeterwoude, beroepen naar Muiden, neemt afscheid van zijn gemeente.
- 8 Overlijden op 58-jarigen leeftijd van den heer G. J. Godschalk, mede-vennoot van de firma S. C. v. Doesburgh.
- 11 De Leidsche Gemeenteraad benoemt:
tot geneesheer-directeur van het Krankzinnigen-gesticht „Endegeest” en het Sanatorium „Rijn-geest” den heer J. van der Kolk.
tot regent der R.-K. Armen van het R.-K. Wees- en Oudeliedenhuis den heer W. H. Keesom.
- 20 Leidsche Kunstvereening: Tentoonstelling van werk van wijlen H. O. van Thol en van mevrouw Alette van Thol—Ruysch.
- 22 Overlijden van den Hoofdbrievenbesteller der Posterijen te Leiden, den heer Hendrik Lodewijk Casimier.
- 25 De heer prof. mr. R. T. H. P. L. A. van Boneval Faure te Leiden, bereikt den 80-jarigen leeftijd.
- 26 De heer dr. J. Boeke, benoemd lector in de Faculteit der Geneeskunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden, opent zijne lessen in de histologie, entologie en gerechtelijke geneeskunde.
- 30 Overlijden op 76-jarigen leeftijd van den heer J. J. Bruijstens, pastoor te Wassenaar.

FEBRUARI 1906.

Februari 1906.

- 1 Overlijden van prof. dr. S. S. Rosenstein op 74-jarigen leeftijd.
- 6 De heer A. Olsthoorn, geacht ingezetene van Oegstgeest, vroeger landbouwer, meer dan 40 jaren lid van den Gemeenteraad en een reeks van jaren lid van het R.-K. Kerkbestuur, viert zijn 100^{ste}n verjaardag.
- Benoemd tot pastoor te Wassenaar de heer C. J. Tholenaar.
- Overlijden op 6de jarigen leeftijd van den heer A. P. W. Sanders, directeur der zeepfabriek onder de firma Sanders & Co. te Leiden.
- S Rede van den Rector-Magnificus dr. W. Einthoven, uitgesproken in het groot-auditorium van het Academiegebouw ter gelegenheid van den 331sten verjaardag der Leidsche Universiteit.
- 14 Dr. Murk Jansen, privaatsdocent in de Orthopaedie aan de Rijksuniversiteit te Leiden, opent zijn colleges met het houden van een openbare les over de mechanische oorzaken voor beenvorming.
- Tot hoofd van de Christelijke school te Zwammerdam benoemd heer F. Fopma.
- 15 Vijftigjarig bestaan van de steenhouwerij firma Van Venetie te Leiden.
- 50 jaar geleden, dat de steenhouwer S. Vallent goed bij bovengenoemde firma in dienst trad.

FEBRUARI 1906.

- 15 De Leidsche Gemeenteraad besluit:
10 tot aanstelling van 2 schoolartsen.
20 „ „ „ een ingenieur van gemeentewerken.
- Leidsche Kunstvereniging: Tentoonstelling van Teekeningen en Aquarellen door wijlen Theophile de Bock.
- 16 Feestelijke herdenking van het 50-jarig bestaan van den Haarlemmermeerpolder.
- 20 Inwijding van de „Port van Cleve” als sociëteit voor de „Leidsche Studentenvereniging.”

Maart 1906.

- 1 De Leidsche Gemeenteraad:
benoemt tot schoolartsen de **heeren** dr. W. de Jong en H. W. Blöte.
verleent op haar verzoek, eervol ontslag aan mej. J. M. Engelmann uit haar betrekking van directrice der **Hoogere** Burgerschool voor meisjes.
- 5 Overlijden op **76-jarigen** leeftijd van mej. de wed. E. J. Veldhuyzen, geboren S. M. van Iperen, vroedvrouw te Leiden.
- 7 Leidsche Kunstvereniging: Tentoonstelling van Aquarellen, Teekeningen en Schetsen door Theo van Hoytema.
- 14 Kon. goedkeuring van de Statuten der Vereeniging „Oud-Leiden”.
-

MAART 1906.

- 16   Rij Kon. **besluit** benoemd tot ontvanger der dir.
hel. en accijnzen te Leiden (buitengemeenten) de
heer W. C. Kuyk.
- 17   De Academie van Wetenschappen te Brussel be-
noemt tot buitenlandsch lid: prof. dr. Van de
Sande Bakhuisen te Leiden.
- Dr. C. Hofstede de Groot houdt voor de **Ver-**
eeniging „Oud-Leiden” een voordracht over
Rembrandt als bijbelvertolker, opgeluisterd door
teekeningen, etsen en reproductiën van schilde-
rijen uit zijne verzameling.
- 26   De heer mr. Ph. B. Libourel te Leiden toegelaten
als privaats-docent aan de Universiteit te Leiden
om onderwijs te geven in het notariaat en het
fiscaalrecht.
- 30   Gouden feest der Kweekschool voor Zeevaart te
Leiden.
- 31   H. M. de Koningin en Z. K. H. Prins Hendrik der
Nederlanden bezoeken de feestvierende instelling.
H. M. de Koningin benoemt bij deze gelegen-
heid :
den Kapitein-luit. ter zee A. L. **Boelen** (oud-
directeur) tot Ridder in de Orde van den Nederl.
Leeuw.
De **heeren** mr. J. A. F. Coehergh en dr. A. W.
Kroon Jr., leden der Commissie van Oppertoezicht
en Beheer en F. A. Baron Verschuier, voorzitter
der sub-commissie te Arnhem tot Officier in de
Orde van Oranje-Nassau.
Verder verkrijgen de opperschipper Buursma
-

MAART 1906.

de gouden; de opperschipper Eisma en schipper Steen de zilveren en korporaal-constabel van Loo en de matroos 1ste Klasse Flink de bronzen medaille in de Orde van Oranje-Nassau.

Leidsche Kunstvereniging. Tentoonstelling van aquarellen en studies van G. Morgensterne Munthe.

April 1906.

- 1 Bevestiging van dr. G. Oorthoys, predikant bij de Ned. Herv. Gemeente te Leiden.
- 4 Feestelijke inkomst te Noordwijk van den heer Leopold graaf van Limburg Stirum „als heer van Noordwijk”.
- Afscheidshulde door autoriteiten, leeraressen en leerlingen in de Foyer der Stads-Gehoorzaal aan mejuffrouw J. M. Engelmann, aftredend Directrice der H.B.S. voor Meisjes te Leiden.
- 12 De Leidsche Gemeenteraad benoemt: tot ingenieur van gemeentewerken den heer J. Hengeveld; verleent: op haar verzoek eervol ontslag als regentessen van het H. G. of Arme Wees- en Kinderhuis aan mevrouw H. C. Kips-Valckenier en mejuffrouw A. R. M. Kaiser.
- 19 De Staatsuniversiteit van Pennsylvanië kent het eeredoctoraat toe aan den hoogleeraar Lorentz te Leiden.

APRIL 1906.

- 19 Tot hoofd der Chr. School te Katwijk a. d. Rijn
benoemd de heer Snel.
- 27 Bij candidaatstelling tot lid van den Gemeenteraad
van Zwammerdam gekozen de heer A. W.
Veelenturf.
- 30 Mr. G. J. Bisschop, secretaris van het Hoogheem-
raadschap Rijnland te Leiden, ter beschikking
gesteld van den Gouverneur-Generaal van Nederl.
Indië, om te worden benoemd tot referendaris
ter algemeene secretarie te Buitenzorg.

Mei 1906.

- 1 De vettevarkensmarkt te Leiden heropend.
- 7 J. Driessen herdenkt den dag, waarop hij vóór 50
jaren in dienst trad bij de familie van der Hoef
te Oegstgeest.
- De heer J. W. Lem te Leiden, door den Gemeen-
teraad van Zutphen benoemd tot directeur der
Hoogere Burgerschool aldaar.
- 8 Z. M. de Keizer van Oostenrijk verleent aan den
uitgever A. W. Sijthoff te Leiden, de gouden
medaille met de beeltenis van Z. M. en H. D.'s
zinspreuk: „Viribus Unitis”, voor de uitgave van
den Dioscurides-Codex uit de K. K. Bibliotheek
te Weenen.
- 10 , Dr. J. D. P. Schmeltz, directeur van het Rijks-
Ethnografisch Museum te Leiden, benoemd tot

MEI 1906.

- correspondeerend lid der Etnografische afdeeling van het Keizerlijk-Russische Aardrijkskundig Genootschap te St. Petersburg.
- 10-- 13 Huisvlijttentoonstelling in de Stads-Gehoorzaal te Leiden, uitgaande van de afdeeling Leiden van den Volksbond, Vereeniging tegen Drankmisbruik.
- 11 De Gemeenteraad van Voorhout besluit over te gaan tot den bouw van een nieuw Raadhuis.
- 13 Bevestiging in het predikamt te Hazerswoude van ds. T. Hoekstra.
- Ds. G. Wisse Jr. neemt het beroep naar de Geref. kerk te Driebergen aan.
- 17 De Leidsche Gemeenteraad:
    benoemt tot regentessen van het H. G. of Arme Wees- en Kinderhuis: mevrouw H. van Ophuysen, geboren van Steeden en mevrouw J. Heeres, geboren Ijpsema Vinckers ;
    besluit tot wederopenstelling van de Stads-Gehoorzaal op Zondagavonden.
- 80ste geboortedag van den heer P. de Bruin, nog werkzaam als stoker-machinist aan de Leidsche Dekenfabriek.
- 22 250 jaar geleden, dat een begin werd gemaakt met het aanleggen van de Trekvaart tusschen Leiden en Haarlem.
- Begin der staking in het bouwbedrijf te Leiden.
-

MEI 1906.

- 29 De aan dr. J. P. Lotsy verleende toelating als
privaat-docent in de wis- en natuurkundige facul-
teit aan de Rijksuniversiteit te Leiden, op zijn
verzoek ingetrokken.
- 31 De heer G. Kruyff gekozen tot lid van den Sassen-
heimschen Gemeenteraad.
- Bezoek aan Leiden door een tiental leden der
Chineesche Missie.
-

Juni 1906.

- 1 Ter eere van het 25-jarig bestaan van de H. B. S.
voor Meisjes te Leiden, receptie in het school-
gebouw aan de Garenmarkt. De oud-leerlingen
bieden de scheidende directrice een hulde-
blijk aan.
- 3 De heer J. H. Verlint viert zijn 40-jarig jubileum
als organist der Geref. gem. te Katwijk aan Zee,
Rijnsburg en Katwijk aan den Rijn, in welke
gemeenten hij achtereenvolgens werkzaam is ge-
weest.
- 4 Het vijf-en-twintig jarig bestaan der Rijnlandsche
Stoomtram (Leiden-Katwijk) wordt feestelijk her-
dacht.
- Overlijden op 70-jarigen leeftijd van den heer S. C.
V. Doesburgh, boekhandelaar-uitgever te Leiden.
- 7 De Leidsche Gemeenteraad benoemt:
tot directrice der H. B. S. voor Meisjes, mej.
B. C. G. Numan;
-

JUNI 1906.

- tot commissaris der Stads-Bank van Leening
den heer mr. J. C. v. d. Lip.
- 7 Benoemd tot wethouder van Hillegom de heer
G. Veldhuyzen van Zanten.
- 8 Bezoek van leden der Vereeniging Oud-Leiden aan
Gouda.
- Y Overlijden op 65-jarigen leeftijd van den heer F. de
Stoppelaar, oudste lid der uitgevers- en boek-
handelaarsfirma, voorheen E. J. Brill te Leiden.
- 11 Opening der nieuw ingerichte zaal in het Rijks-
Museum van Oudheden te Leiden voor mummie-
kisten en kleine Egyptische kunstvoorwerpen.
- 13 Eerste-steenlegging van de R.-K. Zusterschool te
Voorhout.
- Bij Kon. Besluit benoemd tot secretaris van het
college van regenten aan de Rijkswerkinrichting
voor vrouwen te Leiden, mr. A. J. Fokker, adv.-
proc. te Leiden.
- 15 Groote brand te Zwammerdam. waarbij o. a. het
Raadhuis zware schade lijdt.
- Tot leeraar in de theorie en de practijk van de
Electrotechniek aan de school van het Genoot-
schap „Mathesis Scientiarum Genitrix” te Leiden
benoemd de heer H. A. Blom.
- 16 Op de afscheidsreceptie van prof. dr. M. J. de Goeje
in Hotel du Lion d'Or, ter gelegenheid van zijn
-

JUN11906.

a.s. aftreden als hoogleeraar aan de Leidsche Hoogeschool wegens 70-jarigen leeftijd (13 Aug. 1906) wordt hem namens vereerders en vrienden uit binnen- en buitenland bij monde van prof. Houtsma uit Utrecht hulde gebracht en tevens een door hen bijeengebrachte som gelds aangeboden, bestemd om onder den naam van „De Goeje-fonds” den studenten in de Semetische talen studiereizen als anderszins mogelijk te maken.

- 21 | De Leidsche Gemeenteraad benoemt tot Commissaris der Gemeente bij de Leidsche Duinwater-Maatschappij den heer B. H. J. Haitink, Directeur der Kon. Ned. Grofsmederij.
- 23 | Ds. G. Wisse Jr. neemt afscheid van de Geref. gemeente Leiden.
- 24 | Dr. B. van Meer houdt zijne intrede als predikant bij de Nederd. Herv. gem. te Leiden.
- | Ds. E. **Buurma** houdt zijn intrede als predikant der Geref. kerk te Koudekerk.
- 29 | De nieuwe Christelijke school in wijk Hoorn (Alfen) geopend.
- | Tot gemeenteraadslid van Wassenaar gekozen de heer C. Burger.
- | Zestigjarig jubilé van Abraham Verhoeven, oud 74 jaar, dienend bij de firma De Heyder te Leiden.
-

JULI 1906.

Juli 1906.

- 1 Veertigjarig **jubilé** van den heer A. J. W. v. Driesten, hoofdambtenaar ter secretarie, afdeeling Bevolking, en Ambtenaar van den Burgerlijken Stand te Leiden.
- 2 Vijftigjarig **jubilé** van J. Bouwman, werkzaam bij de firma J. en A. Le Poole te Leiden.
- 8 Veertig jaar geleden, dat ds. H. A. van Oorde Pzn., als predikant bij de Rem. Gem. te Zwammerdam zijn intrede deed.
- Veertig jaar geleden, dat A. J. van de Geer benoemd werd tot vaste **knecht** bij de **wijnkooperij** der firma M. A. Kluit te Leiden.
- 12 De Leidsche Gemeenteraad keurt goed dat door de Leidsche Gasfabriek aan Sassenheim gas zal geleverd worden.
- 13-14 Rembrandtfeesten te Leiden, ter gelegenheid van den **300sten** geboortedag van den meester.
- 's Avonds groot Concert in de Hooglandsche Kerk met medewerking van 200 zangers en, als orkest, de Arnheimsche orkestvereniging.
- Oud-Hollandsche Kermis op den Burcht.
- De Vereeniging Oud-Leiden doet een gedenksteen aanbrengen in den gevel van het huis in de **Wedde**-steeg, waar eenmaal Remhrandt's geboortehuis stond.
- 2 uur namiddag. Aankomst op het feestterrein (Noordeindsplein hoek Witte Singel) van H. M. de Koningin-Moeder en Z. K. H. den Prins der Nederlanden.
-

JULI 1906.

Feestreden uitgesproken door den Voorzitter, den heer mr. Overvoorde en den heer Mesdag.
Onthulling van het monument door H. M. de Koningin-Moeder.

Bloemenhulde van vele vereenigingen van binnen en buiten de stad.

De heer Boele van Hensbroek draagt een door hem vervaardigd gedicht voor.

Rijtoer van de Kon. Familie door de stad naar de Lakenhal, alwaar H. M. de Koningin-Moeder de Rembrandt-Hulde-tentoonstelling opent.

Concerten in de Sociëteit „Amicitia” en in het Van-der-Werffpark.

Rembrandthulde-maaltijd aangeboden aan verschillende autoriteiten, in de groote eetzaal van de Sorëiteit „Minerva”.

Groote gondeltocht op het Galgewater en vuurwerk aldaar vanwege de Gemeente Leiden.

Na afloop fakkeloptocht naar het Van-der-Werffpark, alwaar concert.

Bij Kon. Besluit in de orde van Oranje-Nassau benoemd :

tot commandeur, mr. N. de Ridder, burgemeester van Leiden, eere-voorzitter; tot officier, mr. J. C. Overvoorde, voorzitter; tot ridder, dr. W. Martin, secretaris van de Leidsche Rembrandt-commissie, alsmede de heer Anton Dupuis, beeldhouwer, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage en ontwerper van het Rembrandt-monument.

Ontvangstvan de Feestcommissie van het Rembrandt-Comité door H. M. de Koningin op „het Loo” (17 Juli).

JULI 1906.

---

16 Overlijden van den heer G. A. A. Loots, pastoor-
deken van de R.-K. Gemeente te Alfen.

17 De Provinciale Staten van Zuid-Holland besluiten
tot de voltooiing van het Rijn- en Schiekanaal
door het graven van een nieuw kanaal en het
beweegbaar maken der bruggen over den Vliet
onder Voorburg.

20 Bij Koninklijk Besluit bevorderd tot Commandeur
in de Orde van den Nederlandschen Leeuw, prof.
dr. M. J. de Goeje, hoogleeraar aan de Rijks-
Universiteit te Leiden.

De Gemeenteraad van Zoetermeer-Zegwaard besluit
tot het oprichten van een petroleum-gasfabriek.

Bij enkele candidaatstelling gekozen tot lid van
den Gemeenteraad van Warmond, de heer J. H.
Kruseman.

Gouden feest van de Eerw. Zuster Joseph (in de
wereld mej. Vogelaar) in het gesticht „De Voor-
zienigheid” te Leiden.

Augustus 1906.

Rozententoonstelling te Boskoop in hotel „Neuf”,
ter eere van het 25-jarig bestaan der vereeniging
Boom- en Plantenbeurs aldaar.

AUGUSTUS 1906.

- 9 Overlijden van den heer Huhertus **Bosmans**, R.-K. Priester en Pastoor in den **Groenendijk** te Hazerswoude.
- Veertigjarig Priester-jubileum van den heer F. C. X. **Mosmans**, deken en pastoor in de parochie Zoeterwoude.
- 15 De heer G. v. Dijk, pastoor in de parochie Langeraar en Korteraar, herdenkt den dag, waarop hij 50 jaren geleden tot priester werd gewijd.
- 17 Dr. C. Snouck Hurgronje, adviseur voor Inlandsche en Arabische zaken in Nederlandsch-Indië, benoemd tot hoogleeraar aan 's Rijksuniversiteit te Leiden, als opvolger van prof. dr. M. J. de Goeje.
- 27 Veertigjarig **jubilé** van G. Mulder, borstelmaker bij den heer C. **Mizée**, Haarlemmerstraat, Leiden.
- 31 Bij Kon. besluit verleend:
de zilveren medaille in de Orde van **Oranje-Nassau** aan mej. A. ten Geuzendam, **zaalopzichteres** in de **rijkswerkinrichting** voor vrouwen te Leiden ;
de bronzen medaille aan G. Vellekoop, dienstbode bij den oud-hoogleeraar mr. R. van Boneval **Faure** te Leiden; aan S. Vallentgoed, **steenhouwersknecht** bij den heer P. J. van Venetir te Leiden en aan J. Driessen, dienstknecht **bij** den heer G. C. van der Hoef, directeur van de Luid-Hollandsche Bloembollenkweekerij te Oegstgeest;

AUGUSTUS 1906.

---

de eere-medaille in brons met Orde van Oranje-Nassau met de gekruiste zwaarden aan den schoenmaker bij het 4de regiment infanterie J. N. M. Hartwijk, te Leiden.

September 1906.

- 4 De Leidsche Gemeenteraad benoemt tot lid van de Commissie van Financiën den heer Zaalberg.
- 12 H. M. de Koningin-Moeder bezoekt de Rembrandt-Hulde-Tentoonstelling te Leiden.
- 15 Overlijden op 73-jarigen leeftijd van den heer H. C. Coebergh, apotheker, lid van den Hoofdraad en oud-president van den bijzonderen raad der St. Vincentius-Vereeniging en eerelid dier Vereeniging.
- 17 Overdracht van het Rectoraat aan de Leidsche Hoogeschool door prof. dr. W. Einthoven aan prof. dr. W. Nolen.
- 18 Prof. mr. W. v. d. Vlugt, lid der Tweede Kamer voor het district Leiden, stelt om gezondheidsredenen zijn mandaat in handen der kiezers.
- 18-2: Vacantieleergang voor Vlaamsche studenten aan de Rijksuniversiteit te Leiden.
- 27 Inwijding van een Tehuis voor verwaarloosde kinderen op het oude buitengoed „Voordorp” aan den Lagen Rijndijk onder Leiderdorp.
-

SEPTEMBER 1906.

- 27 Mr. W. v. d. Vlugt neemt wegens gezondheidsredenen ontslag als lid van den Leidschen Gemeenteraad.

De Leidsche Gemeenteraad keurt goed dat de Maatschappij tot exploitatie van tramwegen een wachtlokaal plaatst op het Noordeindsplein.

- 29 Leidsche Kunstvereniging: Tentoonstelling van de Club van Tien (Larensche schilders).

October 1906.

- 3 3-Octoberfeestviering te Leiden. Groote Historische Wateroptocht.

Overlijden op 83-jarigen leeftijd van den heer Carel Blansjaar, oud-architect te Leiden.

- 16 Petrus Kouwenhoven 50 jaar werkzaam bij de familie G. Koppert, bouwlieden op de hoeve „Steenen Poort” in den Groenendijk, Hazerswoude.

- 18 Lieder-Avond door dr. Ludwig Wüllner en Coenraad V. Bos.

- 19 Leidsche Kunstvereniging. Tentoonstelling van schilderijen, teekeningen enz. door R. Takens, 's-Gravenhage.

- 23 Dr. A. Pannekoek, observator aan de Sterrenwacht te Leiden, heeft als zoodanig zijn ontslag gevraagd om zich te Berlijn aan economisch-journalistischen arbeid te gaan wijden.
-

OCTOBER 1906.

- 23 Openbare feestvergadering der afdeeling Leiden van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht ter herdenking van het 12 $\frac{1}{2}$ -jarig bestaan der Vereeniging.
- 26 Gekozen tot lid der Tweede Kamer in het kiesdistrict Leiden (vacature mr. W. v. d. Vlugt) de heer dr. J. Th. de Visser met 2757 van de 5262 uitgebrachte stemmen.
Gekozen tot lid van den Leidschen Gemeenteraad in het Tweede Kiesdistrict de heer D. Stigter met 844 van de 1670 uitgebrachte stemmen.
- 27 Het bestuur van Groep Nederland van het Alg. Ned. Verbond, waaraan door het Nederl. Taal- en Letterkundig Congres de keuze was opgedragen, wijst Leiden aan als plaats voor het volgend congres in 1908.
- 30 De heer Japikse verzoekt tegen 1 Mei a. s. eervol ontstap als hoofd der Jongensschool 1ste klasse.

Bovember 1906.

- 1 Lezing in het Nutsgebouw van mr. dr. J. C. Overvoorde, voor de leden der Vereeniging „Oud-Leiden” en genoodigden, over de Pieterskerk.
De lezing wordt opgeluisterd door een aantal lichtbeelden naar teekeningen en afbeeldingen uit het Leidsch Archief.
- 2 Bezoek onder leiding van mr. dr. J. C. Overvoorde van leden der Vereeniging „Oud-Leiden” aan de Pieterskerk.
- 3 Openingsfeestavond in den Leidschen Schouwburg van de Vereeniging „Litteris Sacrum” te Leiden, ter eere van haar 50-jarig bestaan.

Inlichtingen omtrent enkele openbare inrichtingen en besturen.

LEIDEN.

Burgemeester: Mr. N. de Ridder.

Wethouders: H. C. Juta, J. A. van Hamel, J. Kore-
vaar P.Azn., Mr. L. M. J. H. Kerstens.

Secretaris: Mr. M. C. de Vries van Heyst.

Ontvanger: G. H. Kokxhoorn.

Archivaris: Mr. Dr. J. C. Overvoorde.

Directeur van Gemeentewerken: G. L. Driessen.

Politiecommissaris : J. Groebe.

Commandant der Schutterij: J. H. Van Waveren.

“Garnizoenscommandant, tevens kolonel-commandant 4^{de}
regt. inf.: D. F. Helbach.

Overste-commandant depot-eskadron 3de regt. huzaren :
H. C. P. L. Mathon.

Overste commandant van de 2de afdeeling v. h. 2de regt.
veld-artillerie: Jhr. A. J. B. Six.
Militie-Commissaris : Luit.-Kolonel J. Arnoldy.
Inspecteur der registratie en domeinen : A. E. J. Bertling.
Ontvanger der registratie en domeinen: F. Gordon.
Bewaarder der Hypotheken enz.: J. W. Keiser.
Inspecteur der directe belastingen, enz.: P. Dubois.
Ontvanger der directe belastingen: J. C. Bekker.
Ontvanger der invoerr. en accijnzen : H. J. van Ebbenhorst
Tengbergen.
Afgevaardigde voor het kiesdistrict Leiden ter 2de Kamer
der S.-G.; Dr. J. Th. De Visser.
Afgevaardigden ter Provinciale Staten: W. Pera, W. F.
van Wijk Thzn., H. Paul, Dr. E. F. van Dissel,
Dr. Th. C. den Houter.

KANTONGERECHT.

Kantonrechter: Mr. H. M. G. Kloppenburg.
Ambtenaar O. M: Mr. A. van der Elst.
Griffier: Mr. C. A. Cau.

RIJKSUNIVERSITEIT.

Curatoren: Mr. C. Fock, Jhr. Mr. P. R. Feith en Mr.
C. Pijnacker Hordijk, te 's-Gravenhage; Dr. J.
Bosscha, te Haarlem; Mr. N. de Ridder, te Leiden.
Secretaris van Curatoren: Mr. J. E. Boddaert.
Rector-Magnificus : Dr. W. Nolen.
Secretaris: Dr. H. P. Wijsman.

Bibliothecaris: Dr. S. G. de Vries.

President van het Col. Civ. Acad. Lugd. Bat. Supr.:

A. Th. L. A. Heyligers.

Gymnasium. President-Curator : Prof. Mr. S. J. Fockema
Andreæ.

Rector: Dr. L. Punt.

Commissie van Toezicht op de scholen voor **Middel-
baar Onderwijs**: Dr. J. J. Salverda de Grave,
voorzitter.

Directeur H. B. S. voor jongens: Dr. J. L. Andreæ.

Directrice H. B. S. voor meisjes: Mej. B. C. G. Numan.

Arrondissements-inspecteur voor het **Lager Onder-
wijs**: Tj. Kielstra.

Commissie voor oppertoezicht en beheer der **Kweek-
school voor Zeevaart**: Dr. M. J. de Goeje,
voorzitter; A. L. Boelen, secretaris.

Commandant der Kweekschool voor Zeevaart: N. J.
van den Worm, luit. t/z. 1° kl.

Predikanten. Bij de Ned.-Herv. Gem. : J. J. van der Lip,
F. Oberman, W. J. Briët, G. J. de Hoest S.Jzn.,
C. Hartwigsen, J. Hoogenraad, K. W. Vethake,
Dr. G. Oorthuys en Dr. B. van Meer.

Bij de Waalsche Gem.: S. Clér.

Bij de Rem. Gem.: Dr. W. J. Lente.

Bij de Vereeniging Vrijz.-Herv.: A. van der Wissel.

Bij de Gereformeerde Kerken: H. J. Kouwenhoven,
R. J. W. Rudolph en 1 vacature.

Bij de Evang.-Luthersche Gem.: M. van Kleef en J. W.
" Brass.

Bij de Doopsgezinde Gem.: W. J. Kühler.

Pastors. Bij de R.-K. Gem.: P. L. Dessens, tevens
deken; H. L. A. Gadet, J. J. Vernieuwe, pastors.
Oud-Katholieke Gem.: J. M. van Beek, pastoor.

Israëlietische Gemeente: H. 1. Cohen, lœeraar.

Postkantoor. Directeur : H. Eekhout. **Telegraaf-
kantoor.** Directeur: A. H. Krieger.

Stationschef: L. W. F. Sessler.

Leiden telt thans ongeveer 57,000 inwoners.

**Leden der 2de Kamer der Staten-Generaal
voor de districten:**

Haarlemmermeer. F. H. van Wichen.

Katwijk.

Mr. O. J. E. baron van Wassenaar
van Catwijk.

Bodegraven.

Mr. J. W. H. M. van Idsinga.

Leden der Prov. Staten voor de districten:

<i>Leiderdorp.</i>	{	S. baron van Heemstra.
		C. J. L. van der Meer.
		Mr. L. M. J. H. Kerstens.
		J. J. van Hoeken.
<i>Zoetermeer.</i>	{	Jhr. P. G. M. von Fisenne.
		J. Krap.
		D. J. G. J. baron van Pallandt.
		Jhr. J. W. J. C. M. van Nispen tot Sevenaer.
<i>Alfen.</i>	{	J. J. Duynstee.
		Mr. C. S. van Dobben de Bruyn.
		N. D. Kemink.
		F. H. van Wichen.

Bestuur der Gemeenten.

Ter Aar: Jhr. K. W. L. de Muralt, *Burgemeester*;
J. Hogenboom, *Secretaris*.

Aarlanderveen: J. W. van der Lee, *Burg.*; A. P. Tolk,
Secretaris.

Alkemade: F. H. van Wichen, *Burg.* en *Secr.*

Alfen: C. W. C. Th. Visser, *Burg.*; K. E. J. Koning,
Secretaris.

Benthuisen: C. L. J. Bos, *Burg.*; A. C. Beelaerts van
Emmichoven, *Secr.*

Hazerswoude: Mr. C. J. van Dobben de Bruyn, *Burg.*;
J. M. Kok, *Secr.*

Katwijk: T. A. O. de Ridder, *Burg.* ; J. Varkevisser,
Secretaris.

Leiderdorp: G. van der Valk Bouman, *Burg.* en *Secr.*

Leimuiden: Th. C. C. Ninaber, *Burg.* en *Secr.*

Lisse : Jhr. P. F. A. J. von Bönnighausen tot Heerinc-
have, *Burg.* en *Secr.*

Noordwijk: E. L. baron van Hardenbroek, *Burg.*; E. de
Groot, *Secr.*

Noordwijkerhout: J. P. J. M. Sweens, *Burg.*; A. B. Ver-
meulen, *Secr.*

Oegstgeest : J. G. M. van Griethuyzen, *Burg.* en *Secr.*

Oudshoorn: J. de Lange, *Burg.* ; W. Steen, *Secr.*

Rijnsaterwoude: Th. C. C. Ninaber, *Burg.* en *Secr.*

Rijnsburg: R. van Ham, *Burg.* en *Secr.*

Sassenheim: S. baron van Heemstra, *Burg.* ; O. v. Eek,
Secretaris.

Stompwijk: P. van Duyvendijk, *Burg.*; H. Velthuyzen,
Secretaris.

Valkenburg: P. J. Lotsy, *Burg.* ; W. A. Meyboom, *Secr.*

Veur: P. van Duyvendijk, *Burg.* en *Secr.*

Voorhout : J. G. M. van Griethuyzen, *Burg.* ; A. van
Sonsbeek, *Secretaris*.

Voorschoten: E. Vernède, *Burg.* en *Secr.*

Waddinxveen: S. C. Tuymelaar, *Burg.* ; G. van Dort Kroon,
Secretaris.

Warmond: Th. Sanders, *Burg.* en *Secr.*

Wassenaar: Mr. R. baron van Zuylen van Nyevelt,
Burg. en *Secr.*

Woubrugge: T. P. Kleyn, *Burg.* ; C. Kammeraat *Secr.*

Zoeterwoude: A. A. van Gils, *Burg.* en *Secr.*

RIJNLAND

Dijkgraaf: Mr. E. de Vries.

Hoogheemraden : M. C. J. van der Weyden, H. F. Bultman,

Jhr. W. A. L. Mock, A. J. E. baron van Ittersum,

J. C. van der Torren, Mr. J. van de Kastele.

Secretaris: Mr. P. A. Pijnacker Hordijk.

Rentmeester: H. Meinesz.

Ingenieur: P. Hoogenboom.

**De volgende verzamelingen zijn voor het
publiek toegankelijk :**

Rijksmuseum van Oudheden, Breestraat, werkdagen 10 — 4 uur, Zon- en Feestdagen 1 — 4 uur.

Ethnographisch Museum, Rapenburg en Hoogewoerd, alleen werkdagen 12 — 4 uur, op de Heerengracht, Maandags en Donderdags 12 -4 uur.

Museum van Natuurlijke Historie, Rapenburg, werkdagen 10 — 4 uur, en Zondags van Mei — November, 12-3 uur.

Kabinet van Pleisterbeelden, Rapenburg, werkdagen van 10-4 uur, Zon- en Feestdagen 1-4 uur.

Hortus Botanicus, Rapenburg, werkdagen, 1 April — 30 Sept., 9 — 6 uur; 1 Oct. — 31 Maart, 9 — 4 uur, Zondag 10-4 uur.

Kabinet van Prenten, Rapenburg, Dinsdags 10-3 uur.

Stedelijk Museum „de Lakenhal”, Oude, Singel, werkdagen 10-4 uur, Zondags 12 — 4 uur.

Universiteitsbibliotheek, Rapenburg, werkdagen 10 — 4 uur, doch van 15 Nov. — 15 Jan. 10 — 3 uur en in de acad. vacantes 1-3 uur.

Oud-Archief der gemeente, Boisotkade, werkdagen van 9 — 4 uur.

IN MEMORIAM.

Prof. Dr. S. S. ROSENSTEIN. †

Den 31sten Januari van dit jaar verspreidde zich 's avonds door Leiden de mare, dat professor Rosenstein was overleden. De tijding kwam onverwacht; wel was het velen niet onbekend, dat de oud-hoogleraar sedert eenigen tijd lijdende was, maar een dergelijk plotseling einde was door niemand, ook door zijne geneesheeren niet voorzien en de groote meerderheid van Leidens inwoners trof het bericht geheel onvoorbereid. Het was merkwaardig te zien, hoe het de algemeene deelneming wekte en in alle kringen der stad men zich een oogenblik rekenschap gaf van het feit, dat deze man voor altijd was heengegaan.

Rosenstein was een populaire figuur; allen kenden de tengere, in de laatste jaren ietwat gebogen gestalte met den sprekenden grijzen kop op zijne dagelijksche wandelingen in en om de stad. De Leidenaars voelden voor hem als een van de hoogleeraren, op wien zij trotsch konden zijn, een sieraad van hunne hoogeschool, maar vooral als voor iemand, aan wien zeer velen onder hen persoonlijke herinneringen of verplichtingen hadden. En het was wederkeerig, Rosenstein voelde voor Leiden, de

stad, waar hij het grootste deel zijns levens had gewerkt, vele vrienden had en velen onder de bevolking hem oprecht genegen waren.

Samuel Sigmund Rosenstein werd den 20sten Februari 1832 te Berlijn geboren. Oorspronkelijk bestemd om rabbijn te worden studeerde hij in den beginne oostersche letteren en philosophie, maar ging later over tot de medicijnen. Hij was na zijne studiën voltooid te hebben, eenige jaren als assistent in een ziekenhuis in Dantzig werkzaam, vestigde zich daarna als geneesheer in Berlijn en werd er later privaat-docent. Reeds als student aan mannen als Virchow en Traube opgevallen, werd hij door dezen aanbevolen als hoogleeraar in Groningen, waar hij in 1865 als zoodanig werd benoemd.

Zijne verschijning aldaar was eene gebeurtenis. Hij kwam daar jong, enthousiast, onder den indruk van de machtige persoonlijkheden van zijne leermeesters, geschoold in de toen pas geworden, nieuwere wetenschappelijke methoden van onderzoek aan het ziekbed, met een machtig talent van doceeren, in eene omgeving, waar dit alles vreemd was. Groot was de roep, die van hem uitging als leeraar en consulent en nog heden ten dage leeft zijn naam tot in de uithoeken der Noordelijke provinciën voort.

In 1873 volgde zijne benoeming tot hoogleeraar in Leiden, waar hij werkzaam was tot het einde van den academischen cursus 1901 — 1902, toen hij wegens het bereiken van den bij de wet bepaalden leeftijd van 70 jaar emeritus werd. De naam, dien hij zich in

Groningen had verworven, werd door hem ook in Leiden niet beschaamd, en het is merkwaardig van ouderen van zijne leerlingen te hooren, welken indruk hij op de studenten van destijds maakte. Het was geen wonder, Rosenstein was voor alles een buitengewoon docent.

Begaafd met eene ongewone welsprekendheid, gloeiend van enthousiasme voor zijne wetenschap, wist hij zijne toehoorders te bezielen voor het object, dat hij behandelde, zooals maar weinigen. Hij zag de verschijnselen aan een zieke met eene intensiteit en eene kleur als een kunstenaar: hij wist ze te demonstreeren en weer te geven op buitengewoon beeldende wijze, naar voren halende, wat belangrijk was, maskeerende het ondergeschikte, waardoor het geheel sprak met een relief en eene duidelijkheid, die zijne toehoorders in zeer bijzondere mate trof. Zijne voordracht tintelde van leven, vol geestige en onverwachte wendingen, met een schat van citaten waarbij zijne buitengewone belezenheid en merkwaardig geheugen gelijke bewondering wekten. Mooi was Rosenstein, waar hij bij gelegenheid sprak over den plicht van den medicus, vóór alles den zieke troost te brengen, diens lijden en dat van de omgeving te verzachten. Dan sprak zijn ruime philosophische zin, zijn fijn godsdienstig gemoed, en kwam uit hoe hij naast speciale studiën gelegenheid had gevonden zich te verdiepen in de problemen, die ten allen tijde den menschelijken geest beroerd hebben en zich een eigen diepe overtuiging had verworven. De gloed, waarmee

hij kon getuigen deed denken aan een profeet van het oude Israël.

Een man van dezen aanleg en eigenschappen moest een grooten invloed oefenen op zijne leerlingen; hij heeft dit vermocht zooals weinigen.

In de wetenschappelijke wereld bekleedde Rosenstein eene eervolle plaats. Hij schreef reeds in 1863 zijn bekend werk: *Pathologie und Therapie der Nierenkrankheiten*, voor die tijden een standaardwerk, dat zich onderscheidt door objectiviteit van voorstelling, soberheid van vorm en rijkdom van inhoud, een aantal herdrukken heeft beleefd en nog heden ten dage een boek van erkende waarde is. Behalve over nierziekten schreef hij eene reeks van verhandelingen in verschillende wetenschappelijke tijdschriften over de meest verschillende onderwerpen der inwendige geneeskunde. Verder werden een groot aantal dissertaties onder zijne leiding bewerkt, getuigenis afleggend van de wijze, waarop hij zijne leerlingen tot onderzoeken en werken wist te bezielen.

Dat zijn arbeid ook in wetenschappelijke kringen werd gewaardeerd, blijkt uit een aantal onderscheidingen hem ten deel gevallen. Op de congressen voor inwendige geneeskunde in ons land en Duitschland was hij meer dan eens voorzitter of leidde er een onderwerp ter bespreking in. De Universiteit van Edinburg verleende hem een eere-doctoraat, evenzoo die van Amsterdam; hij was eere-voorzitter van een aantal geleerde genootschappen. In Nederland, waar tweemaal zijn raad door de leden der koninklijke familie werd ingeroepen, ver-

wierf hij het commandeurskruis van den Nederlandschen Leeuw; de Keizer van Duitschland verleende hem den orde van den Rooden adelaar.

Bij zijn aftreden als hoogleeraar, den 20sten Juni 1902, werd hem door leerlingen en oud-leerlingen bij monde van prof. Pel uit Amsterdam eene warme hulde gebracht. Hem werd aangeboden zijn portret, geschilderd door Jozef Israëls, en een herinneringsbundel, bevattende een aantal wetenschappelijke verhandelingen van ambtgenooten, leerlingen en oud-leerlingen, eene hulde door Rosenstein van de vele, die hij mocht ontvangen, waarschijnlijk het meest van alle op prijs gesteld.

Dit afscheid had voor hem eene groote en wreede beteekenis: het ontrukte den wel is waar bejaarden, maar zich nog gezond en krachtig voelenden man aan zijn werkkring, waaraan hij steeds zijne geheele ziel gegeven had en bracht eene leegte, die uit den aard der zaak door uitsluitend theoretische studiën niet kon worden aangevuld. Een heerlijke levensavond, hem bij zijn afscheid zoo warm toegewenscht, was helaas niet voor hem weggelegd. Huiselijk leed bleef dezen ouden man, die ook vroeger in dit opzicht zoo sterk was beproefd, ook nu niet bespaard; dit en andere droevige ervaringen maakten hem de laatste jaren zichtbaar ouder; de laatste maanden ontwikkelde zich bij hem eene toenemende geestelijke depressie, waarvoor hij elders genezing moest zoeken, tot een onverwachte dood aan zijn lijden een einde maakte.

In hem is heengegaan een man van buitengewone

beteekenis : een geleerde van groote begaafdheid en werkracht, een man van eene zeldzame algemeene ontwikkeling en fijnen litterairen smaak, wiens persoonlijkheid door de eigenaardigheden van zijn ras een heel bijzonderen stempel droeg, die de kracht en de originaliteit er van niet weinig verhoogde.

De herinnering aan hem zal in Leiden en ons vaderland lang blijven voortleven.

J. B.

Simon Cornelis van Doesburgh. †

Simon Cornelis van Doesburgh werd den 1sten November 1835 te Zetten in de Betuwe, waar zijn vader predikant was, geboren. Hij was de derde van twaalf kinderen, zeven zonen en vijf dochters. Zijne opvoeding in een groot gezin en het vrije buitenleven hebben zeker hoogst gunstig op zijne ontwikkeling ingewerkt; zijn gansche leven door behield hij de aangenaamste herinneringen aan die heerlijke pastorie, dien grooten tuin vol vruchtboomen, dien flinken vijver die 's winters zulk eene heerlijke gelegenheid gaf voor schaatsenrijden. Natuurlijk echter kon zijne opvoeding niet op het dorp voltooid worden. Hij ging naar eene kostschool in Wageningen.

Toen de tijd kwam een beroep te kiezen uitte hij den wensch predikant te worden. Daar echter reeds twee van zijne broeders die keus gedaan hadden, vond zijn vader het beter dat hij een anderen weg insloeg. Zijn keus viel toen op den boekhandel en om daarvoor te worden opgeleid werd hij in de leer gedaan bij Post Uiterweer in Utrecht. Later voltooide hij zijne opleiding bij Johannes Müller in Amsterdam.

****

In 1859, nog geen vier-en-twintig jaar oud, besloot hij een eigen zaak te beginnen en wel in Leiden; hij huurde daartoe eene kleine woning op het Rapenburg, twee huizen van de Nonnensteeg. Het was waarlijk geen kleine onderneming, en wij kunnen dus begrijpen dat er lieden geweest zijn, die er een zwaar hoofd in hadden. Immers hij, één van de twaalf, moest werken met geleend kapitaal, en dat in Leiden waar, men zou zoo zeggen, al boekverkoopers genoeg waren. Onder de toongevende mannen kende hij daar eigenlijk niemand, eene enkele connectie onder de studenten dat was zoowat alles.

Die wat meer van hem wisten, konden nog meer bezwaren maken. Hij had nooit gestudeerd, maar was een jong man met een studentenhart, eerst recht levende in een kring van vrienden en kameraden. Men kon betwijfelen of dit wel de rechte eigenschap was, zelfs om de boekverkooper van studenten te zijn. Hij had eene groote gemakkelijkheid in den omgang; in zijne natuurlijke aandriften tot gezelligheid, in zijne levenswijze belangstelling ook in hetgeen anderen wedervoer, zou hij licht zich wat te gemeenzaam kunnen maken met lieden die daar niet bijzonder op gesteld waren, die dan ook, — vooral naar de toenmaals heerschende opvattingen, — op de maatschappelijke ladder zeer ver boven hem stonden. De Leidsche professorale wereld van 1860 en een boekverkooper ! Hij zou er zich in moeten schikken de mindere te zijn van lieden met wie hij in afkomst en beschaving, — ik zeg niet in geleerd-

heid, - in vele gevallen gelijkstond. Ook scheen de jonge Van Doesburgh nu juist geen gemakkelijk heer. Hij was ridderlijk van natuur en kon geen onrecht zien. Op de kostschool was hij eens een onderwijzer aangevlogen, die onrechtvaardig, naar hij meende, een kleinen jongen sloeg: „wat moet jij zoo'n kleine jongen slaan, sla mij eens als je durft”. Ook hemzelf moest men niet te na komen. Zonder eenigszins pedant te zijn had hij een krachtig gevoel van eigenwaarde. Eene min heusche bejegening, een klein onrecht hem aangedaan, zou tot heftige tooneelen kunnen leiden. Ja de kans daarop was niet gering. Zelfs in zeer beschaafde kringen toch wordt de man bij wien men koopt, niet altijd met de noodige onderscheiding behandeld. Ook dit was bij een man van zijn karakter te vrezen, dat hij met zijne gevoelens en overtuigingen wat al te sterk op den voorgrond komen zou, daargelaten nog dat eene kleine verloochening van beginselen in het belang van „de zaak” bij hem nooit te verwachten zou zijn. Ten slotte was de jonge boekhandelaar uiterst goedhartig en hulpvaardig en hoewel voor zichzelf zeer weinig eischend, toch volstrekt niet aan geld gehecht. Een beetje krenterigheid scheen bij iemand die in den handel vooruit wilde komen, toch wel gewenscht.

Het stond er dus niet mooi voor en toch ging het uitstekend. Binnen weinige jaren was hij een gunstig bekend uitgever en was zijn boekhandel een der eerste in Nederland. Het hem vriendelijk verstrekte opgenomen geld was in betrekkelijk zeer korten tijd terugbetaald.

En dat schitterend resultaat werd bereikt, daarvoor durf ik instaan, — zonder dat ooit ook maar eenigszins gebruik gemaakt werd van die grootere ruimte van geweten, die volgens sommigen het privilege van den koopman is.

Dat resultaat werd ook bereikt zonder dat hij in den grond der zaak een van die eigenschappen aflegde, die op het eerste gezicht zijn welslagen in den weg schenen te staan. Zij schénen echter dit ook slechts, in werkelijkheid was juist het tegendeel waar. Van zijn welslagen was zijne gansche persoonlijkheid de groote oorzaak. Immers de grond van zijn wezen wordt door de opsomming van al die bovenvermelde eigenschappen niet getroffen. Hij was bovenal een man die het om het echte, het wezenlijke te doen was. Hij kon daardoor veel over zijn kant laten gaan, waaraan hij zich wel zou hebben kunnen stooten, maar dat toch eigenlijk zijne aandacht niet waard was. Moest hij zich doen gelden, dan deed hij het met beslistheid en, was het noodig, met iets van die oude kracht, waarmee hij in zijne jeugd onrechtvaardige schoolmeesters naar de keel vloog. Mannen die zeer boos op hem geweest waren, keerden echter naar korteren of langeren tijd terug, omdat zij gevoelden dat die man niet voor een ijdel en vorm, maar voor iets zeer wezenlijks opkwam, en omdat men inzag dat in dat wezenlijke het recht geheel aan zijne zijde was. Hij was een koopman die zijne cliënteel e Achtung afdwong, veel meer vaak dan deze zelf zich bewust was.

Verheven als hij was boven zijne eigen ijdelheden,

was hij het ook boven die van anderen. Hij kon met zachtmoedigheid en olympische kalmte op de kleinheden van het mensdóm neerzien ; zin voor objectiviteit ging natuurlijk gepaard met fijnheid en tact. Hij was een man van diepe, intuïtieve menschenkennis. Hoe weinig vermoedden sommige grootheden der geleerde wereld, die met voorname korthed hunne zaken bij hem afdeden, dat die boekverkooper in dat oogenblik hen reeds vrijwel doorzien had. Maar ook die gezellige natuur, die opgewektheid, dat goede humeur, dat zich bijna nimmer verloochende, — ook die werkten sterk in zijn voordeel. Ook lieden die dat niet bedoelden waren, zonder dat zij het bemerkten hadden en ook zonder dat deze het er eigenlijk op toegelegd had, met den aardigen prater in gesprek geraakt. Hij gevoelde steeds zoo precies hoe ver hij bij een ieder gaan kon. Hij was een uiterst kiesch man. Zelfbeheersching en gezond verstand hielden hem in het rechte spoor, zonder dat hij ooit zijn aard behoefde te verloochenen.

Het voornaamste echter wat hem deed slagen, was wel de hooge opvatting van zijn taak als boekhandelaar. Hij meende dat een sortimentzaak, die aan de werkelijke behoeften van wetenschap en hooge beschaving voldeed, eigenlijk in Leiden nog niet bestond. Dat moest zijn boekhandel zijn, dat en niets anders. Hij was niet kinderachtig genoeg om het verkoopen van griffels, potlooden en derg. beneden zijne waardigheid te achten, doch als zijn zaak eene koomenijswinkel werd, zou zij niet kunnen zijn wat zij zijn moest. En het karakter van de zaak,

zooals hij die zich dacht, stemde met zijn eigen aard geheel overeen. Hij, wien het een behoefte was met anderen mede te leven, wilde de helper zijn van al die werkers in den tuin der wetenschap, wier arbeid door hem oprecht werd hooggeschat. Hij wilde hunne behoeften kennen en hun onder de oogen brengen wat zij noodig hadden; van den aard van ieders studie had hij snel een begrip. En zij die altijd klagen, wisten niet hoeveel door hem in dat opzicht tot stand gebracht werd. Ik herinner mij nog de verbazing van een Duitsch geleerde die pas uit Berlijn kwam, en hier boeken vond welke daar ternauwernood in den handel gebracht waren. **Dan** waren geene bibliographische nasporingen hem te veel om zijne klanten, ook wanneer er niet aan te verdienen viel, van de literatuur over eenig punt op de hoogte te brengen. „Welke boeken heb ik daarvoor noodig” was ook de zeer gewone vraag die beginnenden tot hem richtten. Angstig veel was, in den eersten tijd vooral, de hoeveelheid werk, die door hem vaak tot diep in den nacht verricht werd. Het ging soms zoo ver dat zijne trouwe huishoudster, de wed. Godschalk, oordeelde, dat het nu eens uit moest zijn en hem aan ging manen rust te nemen. Zoo was zijne zaak voor hem een ernstige levenstaak, evenals voor den kunstenaar zijne kunst, voor den geleerde zijne wetenschap. Geld verdienen werd dan ook nimmer bij hem de alles beheerschende kwestie, al spreekt het vanzelf dat ook dat zijn toeleeg zijn moest, en al heeft de winst voor den goeden koopman ook dit aantrekkelijke, dat

zij het resultaat zijner werkzaamheid hem op de sprekendste wijze onder de oogen brengt.

Ook bij het innerlijk beheer van zijne zaak kwam zijn blik op menschen hem uitstekend te stade. De wed. Godschalk klaagde eens haar nood, dat het haar zoontje, die bij een zadelmaker in dienst was, daar zoo slecht beviel. Hij wilde zoo gaarne iets anders worden. Van Doesburgh praatte eens met den knaap en maakte hem jongste bediende. Ontzettend was de werkkraft van dien jongen; hij leerde zichzelf wat hij noodig had, ook moderne talen. Spoedig werd hij voor zijn patroon een nuttige hulp, eerlang een onmisbare steun, ten slotte zelfs diens compagnon, Een ander man, dien hij aan zich verbond, was Paulus de Graaf, die in 1865 als bediende bij hem kwam, zoodat hij in 1905 zijn feest van veertigjarigen dienst kon vieren. Dit was een getrouwe met wien de patroon steeds veel op had. Er ontstond tusschen die mannen eene wederzijdsche genegenheid, die daarop berustte, dat chef en ondergeschikte elkander verstonden, ook zonder dat zij dikwijls bijzonder lange gesprekken met elkander voerden, zonder dat ze ooit de plaats vergaten die zij tegenover elkander behoorden in te nemen. Een enkel veelbeteekenend woord was gewoonlijk voldoende; verder kwam het op daden aan. Dat de verstandige en rechtvaardige patroon in het aangroeiend huishouden van zijn zaak steeds vrede en kalmte wist te bewaren, heeft wel geen betoog. Ook de geringste bedienden, — de kleine jongens in deze periode van zijn leven, — hadden bij

hem een zeker gevoel van veiligheid. Allen wisten dat de patroon hen eerlijk beoordeelen en hunne belangen nooit vergeten zou. Onder den **schepter** van dien sterke en rechtvaardige kon men rustig doorwerken.

Doch een jong man met zulk eene machtige **levens-**aandrift kon zijne belangstelling niet beperken tot dat wat de afzonderlijke Leidsche geleerden in hunne studeer-kamer of laboratoria tot stand brachten. Neen, de gansche stroom van het toenmalige Leidsche geestesleven trok hem met onwederstaanbare macht tot zich. De Leidsche Universiteit stond toen meer dan ooit aan de spits van de liberale beweging in staat en kerk. De moderne theologie nauw opgekomen beheerschte in Leiden de kerkelijke toestanden geheel. Men leefde in een diep bewustzijn van **geestelijke** kracht, ook in frissche, levendige belangstelling voor de groote kerkelijke en politieke **strijdvragen** van den dag. De jonge boekverkooper zou zijn aard geheel hebben moeten verloochenen, indien hij zich buiten dat alles had willen houden. Met de mannen die toen in Leiden in de beweging vooraan stonden, kwam hij voortdurend in aanraking. Met de predikanten Maronier en Van Gorkom was hij nauw bevriend. Op de **gemeenschappelijke** wandelingen met Van Gorkom en anderen, wat een drukke gesprekken over alles wat op dat oogenblik hoofd en hart bezighield ! En al zeer spoedig vertoonde zich bij hem talenten, die hem in de botsingen en **wrijvingen** dier dagen als van zelf op den voorgrond brachten. Zijn helderheid van blik, **zijne** onmid-dellijk weten wat te doen, gaven hem als van zelf eene

plaats onder de leiders en voorgangers, niet het minst ook zijn uitnemend talent op heldere en pakkende wijze het woord te voeren, om, door den spijker op den kop te slaan, eene vergadering, die maar niet wist wat zij wilde, op een bepaald duidelijk voor haar liggend pad te voeren. Het kerkelijke leven was toen zelfs voor het liberale Nederland nog steeds het voornaamste; het was dood natuurlijk dat de predikantszoon, die in godsdienstzaken geen onverschillige was, diaken werd. En hij heeft die taak met de getrouwste nauwgezetheid vervuld. Toen Leiden in 1866 op verschrikkelijke wijze door de cholera geteisterd werd, bezocht hij als diaken de wijken der armen met voorbeeldige getrouwheid. Hij was geen man om onder zulke omstandigheden veel aan gevaren voor zich zelf te denken. „Vadertje”, — die naam verkreeg de dertigjarige in de achterbuurten, — was velen bedroefden en ongelukkigen een steun door zijne innige goedheid, een steun ook door de helderheid van oordeel die raad wist te geven zooals weinigen. En hij deed alles zoo zonder geruisch. Het helpen van ongelukkigen was voor hem eene behoefte.

Bij voortduring echter bleef, wat hij ook deed, de zaak het middelpunt van zijn leven en van zelf werd die zaak ook betrokken in de geestelijke beweging daarbuiten, waaraan de patroon zulk een levendig aandeel nam. Redevoeringen en brochures van mannen als Scholten, Kuenen, Rauwenhoff verschenen bij hem sedert 1860. Een in de geschiedenis van de moderne richting zoo gedenkwaardig geschrift als Kuenen's „Het goed

recht der modernen" verscheen bij Van Doesburg. Het „Ongevraagd advies" van Huet, volgens hetwelk de modernen niet meer in de kerk te huis behoorden, had ook in moderne kringen diepe ontroering gewekt. Kuenen's antwoord hield de troepen onder het vaandel. — Ook van een der belangrijkste publicatiën van de moderne richting, het „Theologisch Tijdschrift", in 1869 opgericht onder redactie van de groote voormannen Van Bell, Hoekstra, Kuenen, Loman, Rauwenhoff, was en bleef hij de uitgever. Het Kerkrecht van Prins verscheen bij hem in 1870. Van anderen aard, maar toch ook een uitvloeisel van den toen in Leiden vooral heerschenden geest was „Los en Vast" dat onder redactie van Van Gorkom en De Veer sedert 1866 eveneens bij hem uitkwam. De eerste druk van De Veer's Trouwingh verscheen bij hem in 1868.

Inmiddels was door Van Doesburgh in 1868 een huis op de Breestraat aangekocht, waarnaar zijne zaak werd overgebracht en heden nog gevestigd is. Hij betrok het met zijne jonge vrouw Maria Deutz, waarmede hij 7 Maart 1869 huwde. Uit dat huwelijk werden twee dochters geboren, waarvan de oudste echter slechts anderhalf jaar mocht blijven leven. Eenige jaren later huurde hij als zomerverblijf „Klein Endegeest" onder Oegstgeest. Immers de liefde voor het buitenleven was hem uit de jaren zijner jeugd steeds bijgebleven.

De zaak nam steeds in omvang en beteekenis toe, des te sneller naarmate de financiële positie van den patroon vaster werd. Hij was bijv. in staat voor eene

niet onbelangrijke som den handel in nieuwe boeken van de firma Brill over te nemen. Dit is ook zeker dat zijne financiële welvaart in ruimen kring gevoeld werd. Ik heb vijf-en-twintig jaar met hem om moeten gaan, voor ik bemerkte dat ook weldoen voor hem eene ernstige levenstaak was, die hij geregeld en nauwgezet vervulde. Hij deed goed zonder ophef, zonder eenige sentimentaliteit, maar met innige goedheid des harten en kalm overlegend verstand, bij hem met elkaar in de meest zuivere harmonie.

Zonder dat hij er iets opzettelijk voor deed, klom hij in aanzien en invloed en verzamelde hij steeds groteren vriendenkring om zich heen. De eerste mannen uit zijn vak schatten hem hoog, Martinus Nijhoff, Beyers en zoovele anderen. De bekwame bibliograaf P. A. Tiele, toen conservator aan de Leidsche Universiteitsbibliotheek, later bibliothecaris der Utrechtsche, was een huisvriend, een zwak man, aan wiens ziekbed de trouwe Van Doesburgh meermalen moest waken. Hoevelen echter uit Leiden en daar buiten zochten onophoudelijk zijn gezelschap. Men kan er op aan, dat menig ernstig belang in dien boekwinkel besproken werd. Zelfs zeer hooggeplaatste mannen hechtten aan Van Doesburgh's oordeel veel.

De patroon, zijn ondergeschikten, niet het minst de bekwame, ijverige Godschalk, hadden handen vol werk. Zijne zaak bereikte nooit een punt, waarop zij staan bleef. Als de balans was opgemaakt zei Van Doesburgh met een enkel woord tegen De Graaf: „weer beter dan

verleden jaar”, en deze wist dan perfect dat „mijnheer dat niet zei, omdat het geld hem zoo heel veel schelen kon”. Ongeveer 1880 werd het huis op de Breestraat door de familie ontruimd, die een grooter huis op het Noordeindeplein betrok. De Graaf moest toen in de ontruimde appartementen op de Breestraat gaan wonen, al vond hij die voor een man zooals hij, veel te mooi. Op het laatst van 1885 werd Godschalk als compagnon in de zaak opgenomen.

Inmiddels echter waren, vooral sedert 1870, de toestanden in staat en kerk sterk aan het veranderen. Sedert de invoering van het stemrecht van manslidmaten in 1865 werd de moderne richting ook in Leiden steeds meer teruggedrongen. Ook verzwakte van lieverlede in veler ziel de moderne geloofsovertuiging, die hen vroeger met geestdrift vervuld had. Het kerkelijk leven begon zijne oude bekoring te verliezen en dit lag slechts ten deele daaraan, dat de gelegenheid om eene moderne prediking te hooren in de Nederlandsch Hervormde kerk en in het bijzonder te Leiden steeds schaarscher werd. Belangstelling in de politiek verving die in de kerkelijke aangelegenheden. Sedert vele jaren reeds was Van Doesburgh geen diaken meer.

De jaren 1870-80 waren nog een bloeitijd van het liberale overwicht. Het kiesdistrict Leiden echter, dat eertijds een Groen van Prinsterer afvaardigde, was nimmer een bolwerk van het liberalisme geweest, ja in de stad zelf bloeide dit vooral in de hoogere kringen. Na 1880 had het door het geheele land een strijd om het bestaan

te voeren. Wij zien Van Doesburgh in den loop dier jaren steeds meer in den politieken strijd op den voorgrond treden. Hij werd bestuurslid van de liberale kiesvereeniging en was langen tijd haar voorzitter. Ook hier toonde hij zich een geboren leider. De liberale partij in Leiden werd voortreffelijk georganiseerd en dankte daaraan menige overwinning. In niet geringe mate, ofschoon ook anderen zich daarbij zeer verdienstelijk maakten, was die organisatie het werk van Van Doesburgh. De tegenpartij heeft echter, — dat durf ik ook wel zeggen, — wel nimmer een loyaleren tegenstander gehad dan hem. Meermalen werd hij aangezocht om lid van den Gemeenteraad te worden. Hij weigerde standvastig. De richtige waarneming van die betrekking was naar zijn oordeel niet met de belangen van de zaak overeen te brengen.

Behalve moderne theologische geschriften; — in 1879 bijv. werd de „Bibliotheek voor moderne theologie” geopend, — werden bij voortduring en wel in steeds grootere mate geschriften van gansch anderen aard uitgegeven. De Veers' Trouwing beleefde vijf drukken. Verder gaf hij uit de verschillende romans van Wolters, de werken van Van Nievelt en van Lapidoth, de romans van mejuffrouw Soer, litterair-historische geschriften als van Bijvanck; ook wel schoolboeken, zoo reeds vroeger de Scheikunde van De Loos, later de Latijnsche spraakkunst van Mendes da Costa en Hartman, Zehe's leerboek der oude geschiedenis e. a. Karakteristiek voor hem is dat ook in zijne latere periode de auteurs van

verreweg het meeste wat hij uitgaf, goede kennissen of vrienden van hem waren, jongeren die hij gaarne aanmoedigde, mannen wier streven of persoonlijkheid hij hoogschatte. Hij gevoelde niet veel voor werk waar niet op eenigerlei wijze iets van zijn persoonlijke sympathie bijkwam. Hij gaf grootere of kleinere werken uit van Heymans, van Steinmetz, van Hesseling, van J. H. Holwerda, van Treub, De Haan, Straub, Nolen, van Calear. De man van den wetenschappelijken boekhandel had ook een belangrijk deel in de wetenschappelijke uitgaven; men zou hem haast den uitgever van het jongere geslacht der medici kunnen noemen. Zijn uitgeven was als een uitvloeisel van zijn boekzaak. Ook in dit opzicht was er eenheid in zijn levenswerk.

De betrekking tot de Nederlandsch Hervormde kerk werd steeds zwakker en zwakker, en eindelijk kwam voor hem de vraag, of het niet beter was, die ook openlijk geheel te verbreken. Onder zijne moderne vrienden waren er die dat zeer betreurden; de waarschuwing echter, dat hij daardoor zijne zaak benadeelen zou, werd met verontwaardiging afgewezen. Het lidmaatschap werd opgezegd. Toch kent men hem niet als men hem voor een vulgair vrijdenker houdt. Hij was diep van het besef doordrongen, dat in het heelal een hoogere macht heerscht dan de strevende en tobrende menscheid en ondenkbaar scheen het hem dat de beteekenis van het menschelijk bestaan tot deze aarde beperkt zou zijn. Hij haalde de schouders op voor een kritiek, die meende, dat met even te lachen om enkele

leerstellingen of vormen van eeredienst een gansche godsdienst, ja de godsdienst in het algemeen geoordeeld was; „begrijpt men dan niet dat er iets hoogers achter zit?” Maar toch was hij als vanzelf geheel buiten een kring van gedachten, gevoelens en bemoeiingen geraakt, waarin hij in zijne jonge jaren zich zoo wel op zijne plaats gevoeld had. En niet veel anders ging het hem na eenige jaren met datgene, waaraan hij in eene latere periode van leven zijne toewijding geschonken had. Hij trok zich van lieverlede geheel terug uit het actieve politieke leven. Het liberalisme had naar zijne opvatting tegenover de democratie zijn karakter niet weten te bewaren. Ook strookte een liberalisme, dat al te zeer in clericalisme opging, al zeer weinig met zijn aard en denkwijze.

Eenzaam staat de mensch zoo dikwijls in zijne latere levensjaren. Hem ontvallen zijn oude idealen en zijne oude vrienden. Ook Van Doesburgh had in zijn ongeren vriendenkring smartelijke verliezen geleden. P. A. Tiele was op betrekkelijk nog jeugdigen leeftijd gestorven, eenige jaren later volgde Martinus Nijhoff. Ook miste hij zoovele gezichten nu wel niet van intiemen, maar dan toch van lieden die hij hoogachtte en gaarne zag. Ook bleven de teleurstellingen, het verdriet en de zorgen des levens hem niet gespaard. Er was heelwat wat hem terneder buigen moest en de vreugde van het leven moest vergallen. Maar toch die machtige, onoverwinnelijke levensveerkracht deed telkens en telkens zich weder krachtig gelden. Hij bleef een ongerepten geest en frissche

belangstelling behouden, een vermogen om zich te verjongen door mede te leven met de jongere geslachten, die hij na elkander zag opkomen en met wie hij door zijne persoonlijke eigenschappen telkens als van zelf wederom in verbinding kwam. Bovenal echter deed zijn dierbare „zaak” hem jong en krachtig blijven, ofschoon de zeventigjarige leeftijd steeds dichterbij en dichterbij in het gezicht kwam. Eerlang had de zaak reeds 40 jaren bestaan. Dit werd feestelijk herdacht in Augustus 1900. Een commissie uit den boekhandel kwam hem persoonlijk gelukwenschen en bood hem een landschap van De Bock aan, vergezeld van een album met de namen der deelnemers. Hij had dien gedenkdag gaarne onopgemerkt laten voorbijgaan ; toch was een hulde van zijn vakgenooten hem zeer aangenaam. De regeering benoemde hem tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

Stil en rustig leefde en werkte hij voort, een man die voor zich zelf zoo bitter weinig behoeften had. Vrienden, dat bleef voor hem steeds iets geheel onmisbaars. De bijeenkomsten van de senioren van den boekhandel op den langsten dag van het jaar sloeg hij niet licht over. Een wandeling, een partijtje billart waren en bleven zijn voornaamste uitspanningen. Later werden de gezellige wekelijksche bijeenkomsten van de kegelclub „Boven de vijftig” geregeld door hem bijgewoond. Maar werken en werken bleef voor dezen krachtigen man steeds de hoofdzaak.

In het jaar 1905 was, al vermoedden wij het niet, het begin van het einde daar. Op het laatst van dat

jaar werd zijn trouwe compagnon Godschalk door eene wreede ziekte weggerukt. Dit was ook voor hem een verschrikkelijke slag. Voort te moeten gaan zonder een getrouwen medewerker, dien hij meer dan veertig jaar nevens zich gezien had, — het was hem bijna te veel. Bovendien, hij zelf was juist zeventig jaar geworden, gezond en krachtig zooals menig man van vijftig niet is, maar toch, hij begreep het ten volle, zijn tijd moest komen en dan moest de toekomst van de zaak op stevigen grondslag gevestigd zijn. Hij zocht een jongen, krachtigen compagnon en vond dien in den heer H. E. Stenfert Kroeze. Spoedig waren de zaken geregeld en reeds den 1sten Maart 1906 kon de nieuwe compagnon zijn taak aanvaarden.

Kon het treffender? Nauwelijks was alles op vasten voet gebracht of de krachtige man begon te klagen en bleek te lijden aan niersteen. Eene operatie zou hem afdoende genezing kunnen brengen, zonder dat zou hij een kwijnend leven moeten lijden. De kansen voor wel-slagen dier kunstbewerking stonden uitstekend. Hij was nog zoo gezond en krachtig, al gaven natuurlijk zijn zeventig jaren wel eenige reden van bezorgdheid. Hij besloot er toe over te gaan en nam afscheid van zijn vrienden ; niet zonder zekeren weemoed wierp hij nog een blik door zijn winkel, de plaats der voornaamste werkzaamheid zijns levens, en ging toen naar het St. Elisabeth-gasthuis, waarvoor hij veel gevoelde, sinds zijn geliefde eenige dochter daar bij eene ernstige ongesteldheid maanden achtereen een uitstekende en liefderijke ver.

*****

pleging gevonden had. De operatie slaagde volkomen. Wij hadden de beste verwachtingen. En toch het mocht niet zoo zijn. Het gestel bleek de veerkracht te missen om na den schok, dien het ondergaan had, de levensfuncties weer krachtig te hernemen. Hij ontsliep den 4^{den} Juni 1906. Nog in half bewusten toestand hield zijn geest zich met zijn geliefkoosde zaak bezig.

Weemoedig staren zijn familie en vrienden hem na. Hoe gaarne hadden wij hem een langeren levensavond gegund. Wij hadden zoo gehoopt, dat hij nog eenige jaren zich voor zijn zaak zou hebben kunnen blijven interesseren, terwijl toch het eigenlijke werk steeds meer op jongere schouders zou kunnen gelegd worden. En toch ook weer, welk een geluk ! Hoe goed heeft die kalme, vastberaden man, die onmiddellijk wist te handelen waar het noodig was, voor het werk van zijn leven weten te zorgen. Wat kort te voren op losse schroeven stond, was op stevigen grondslagen gevestigd. Geen twijfel ook of de man van zooveel menschenkennis heeft in zijn jeugdigen opvolger een uitstekende keuze gedaan.

Doch er is meer dat van hem onder ons zal voortbestaan dan zijn zaak. De mensch werkt onder het nageslacht niet alleen voort door grootsche daden, baanbrekende geschriften of onsterfelijke kunstwerken. Neen, het kapitaal onzer zedelijke en geestelijke beschaving wordt niet het minst ook gevormd door tal van minder bekende arbeiders, wier namen binnen een betrekkelijk klein aantal jaren vergeten zijn zullen. Een man als

Van Doesburgh was vooral ook in den kring waarin hij leefde een zoo bijzonder nuttig element. Geleerdheid beteekent veel, maar geleerdheid beteekent niet alles. Een uitnemend man van zaken, die tevens zulk een krachtige, edele persoonlijkheid was, heeft op meerdere opeenvolgende geslachten van studiemannen meer invloed uitgeoefend, alleen reeds door zijn persoon, dan verreweg de meeste hunner ooit vermoedden. Ook de eenzijdigheid van geleerden kan een vloek worden. Een zegen is het als in hun eigen omgeving, ook andere takken van menschelijke werken zich een betamelijken eerbied weten af te dwingen.

Doch zij die hem nader stonden, denken als zij zich zijn beeld voor den geest roepen, vooral aan andere dingen. Dat heldere verstand, dat onbevangen oordeel, wij denken er nog zoo gaarne aan met bewonderend genot, ook nu hij voor altijd van ons is heengegaan. Zijne opgewektheid verkwikt ons ook nu nog. Zijn goedheid, zijn eerlijke trouwe vriendschap, hoe zou die ooit uit onze herinnering kunnen verdwijnen! De droefheid over zijn gemis wordt getemperd door de gedachte wat hij voor ons is geweest. Ik althans ben gelukkig hem gekend te hebben, gelukkig ook dat ik mij niet behoef te verwijten hem ooit te hebben miskend.

A. E. J. HOLWERDA.

C. BLANSJAAR. †

Uit een vrij talrijk gezin van eenvoudige burgerouders in 1823 geboren, was Carel Blansjaar, bestemd een handwerk te leeren en, na tamelijk gebrekkig lager onderwijs te hebben genoten, is hij het metselvak gaan beoefenen.

Hij kwam daartoe in de leer bij een oom, die, behalve het sloopers-, het metselaarsbedrijf uitoefende.

Hoe lang hij bij dien oom werkzaam was, is niet meer na te speuren. Wel is bekend dat hij daarna in dienst kwam bij den heer Th. Molkenboer, destijds in het bouwvak een zeer gezien stadgenoot, die een welbeklante timmer- en metselzaak had en daarbij als bouwmeester omstreeks het midden der vorige eeuw een wijd vermaarden naam heeft gemaakt.

Dáár was het dat Blansjaar als eenvoudig metselaarsgezel de aandacht trok en Molkenboer in hem ontdekte de bouwstof waaruit bouwmeesters worden gevormd. Dáár was het dat hem sommige werkzaamheden werden opgedragen, die min of meer afweken van het handwerk en, door den goeden uitslag versterkt in de opgevatte meerring zijner bruikbaarheid, was het ook dáár dat op

hem drang werd uitgeoefend om den handenarbeid te verlaten en met bouwkundig bureauwerk te verwisselen. Doch hoewel slechts schoorvoetend dien drang volgend en met zekeren tegenzin zijn metseltrouf nederleggend, is hij gezwicht en heeft de teekenstift ter hand genomen.

Op dat bureau, vanwaar de ontwerpen uitgingen van de meeste katholieke kerken en gestichten in Nederland uit dien tijd, vond hij ruimschoots gelegenheid tot ontwikkeling en heeft hij het bewijs geleverd dat de kijk op zijn persoon goed was geweest en zijn geest slechts wachtte op de gelegenheid om zich te kunnen ontplooien.

In dit tweede tijdperk van zijn ontwikkeling is hij beurtelings als teekenaar op het bureau of als dagelijksch opzichter over bouwwerken in alle oorden van het land werkzaam geweest, waarbij hij in ieder opzicht aan de verwachting heeft voldaan niet alleen, doch die ver heeft overtroffen.

Door zijn onvermoeiden ijver en werklust, door zijn vlug verstand en scherpen blik, door zijn practischen geest en zijn helder oordeel, was Blansjaar spoedig de vraagbaak en de man die de leiding gaf.

Zoo bleef hij vele jaren werkzaam en hoewel steeds klimmend in aanzien en waardeering bij zijn chef, wien hij meer vriend was geworden dan ondergeschikte, bleef hij even eenvoudig als toen hij het metselgereedschap hanteerde, droeg zelfs roem er op dat hij dat gedaan had en spoorde anderen aan de praktijk van het bouwvak vooral goed te behartigen. Den werkman droeg hij dan

*****

ook tot het laatste toe een goed hart toe en een goed werkmán stond bij hem hoog in eere.

Door den dood van den heer Molkenboer kwam opnieuw verandering in zijn bestaan. Weinig eêrzuchtig als Blansjaar was en tevreden in zijn werkkring, had hij naar geen verandering gestreefd, totdat door bovengenoemde omstandigheid, hij wederom gedrongen werd zijn koers te wijzigen.

Door afwikkeling der loopende bureaüzaken en door den goeden naam dien hij intusschen als bouwmeester had verkregen, werden vele der met zijn gestorven leermeester bestaande connectiën op hem overgebracht en ontving hij opdrachten tot uitvoering van bouwwerken, die vroeger aan zijn chef zouden zijn gedaan, waardoor zich een derde tijdperk voor hem opende.

Dit tijdperk omvat wel het glanspunt van zijn werkzaam bestaan. In de volle kracht van zijn leven, hij was toen omstreeks 40 jaren geworden, scheen hij, met zijn vurig temperament, ontzaggenlijke werkkraft en onverstoorbaren werklust, daarbij doorzettingsvermogen zonder wedergâ, bergen te kunnen verzetten en heeft hij dan ook meer gedaan dan voor één mensch mogelijk scheen. Bijna alles wat destijds in Leiden gebouwd werd was door Blansjaar ontworpen of werd volgens zijn aanwijzing gemaakt, gezwegen nog van hetgeen buiten de stad voor hem te doen viel.

In dit tijdperk valt ook zijn optreden bij het onderwijs op M. S. G. Sedert geruimen tijd was daar alle gloed verdoofd, alle geest verdwenen. De leerlingen gingen

ter school, meer uit traditie dan uit leerzucht. Van leeren kwam dan ook bitter weinig, zooveel te meer van pret maken, waarvan thans nog talrijke verhalen de rondte doen.

Door de komst van Blansjaar veranderde als met een tooverslag alles. Met voorbeelden gevulde kasten, tot dien tijd gebruikt, werden op non-actief gebracht; het geestelooze nateekenen van die voorbeelden achtte hij uit den booze; de belangstelling opwekken bij den leerling was bij hem nummer één, die belangstelling gaande houden zijn tweede streven. Daartoe meende hij, mochten geen voorbeelden gedachteloos worden nageteekend, doch moesten voorbeelden gegeven worden die vrij onvolledig waren en aan die onvolledigheid juist hun waarde ontleenden, omdat daardoor de leerling tot nadenken werd gedwongen.

In de les was Blansjaar dan ook altijd gewapend met een aantal blanke velletjes papier, waarop hij, met ieder leerling persoonlijk pratende, een voor dien leerling passend voorbeeld ontwierp, dit al schetsende toelichtende. Alleen op die wijze was het mogelijk ieder leerling naar zijn bevassing te behandelen en, zooals hij zeide: „er uit te halen wat er in zat”.

Dat dit een verbazend werk was is duidelijk, doch voor Blansjaar het tegendeel van een bezwaar.

De bezieling die van hem uitging was treffend, 't was of allen er door werden aangetast en het duurde niet lang of de bouwkundige school van M. S. G. was zoozeer vermaard geworden, dat leerlingen uit alle oorden

toestroomden, en toen in 1869 te Amsterdam de Internationale tentoonstelling voor de huishouding en het bedrijf van den handwerksman werd gehouden, waarop de teekenscholen van het geheele land hun onderwijs methoden en de vruchten van dat onderwijs den volke vertoonden, trad M. S. G. ook in het strijdperk en werd boven allen bekroond met den gouden eerepenning.

Tal van jonge mannen zijn toen op die school gevormd die met eere kunnen worden genoemd, en toen in 1885 het Eeuwfeest van het bestaan van M. S. G. werd gevierd, is uit de opkomst van de oud-leerlingen pas gebleken, hoevelen in verschillende eervolle betrekkingen waren geplaatst, dank zij het onderwijs, dat zij van Blansjaar op M. S. G. hadden genoten.

In dit tijdperk valt ook zijn huwelijk.

Was hem vroeger wel eens onder vrienden schertsenderwijs gezegd dat hij moest trouwen, hij had dat altijd lachend verworpen met de woorden: „daar heb ik geen tijd voor”. Toch is, wat ongelooflijk scheen en in dien tijd door zijn intieme leerlingen onder elkander eerst fluisterend werd gezegd, later luide uitgesproken: „De Baas is verloofd!” waar geworden.

Den 31sten Augustus 1870 trad hij met Mejuffrouw A. M. Holtz in het huwelijk.

Bracht dit in zijn huiselijk leven verandering, in zijn werkzaamheid niet. Even ijverig als voorheen bleef hij in de weer om zijn werk, en vooral ook het hem lief geworden onderwijs in de bouwkunde, te behartigen.

Ook in ander opzicht was hij een bekende figuur.

Met hart en ziel de vrijzinnige beginselen op kerkelijk en staatkundig gebied toegedaan, was hij een voorvechter bij verkiezingen en tijd noch geld werd door hem gespaard om de zaak die hij voorstond ten krachtigste te steunen.

Voorvechter ook op het gebied der volksontwikkeling, was niets hem te bezwarend die ontwikkeling te bevorderen, en wat hij voor de Vereeniging tot bevordering van geregeld schoolbezoek, waarvan hij de stichter was, heeft gedaan, alleen zij die daaraan destijds hebben meegewerkt, weten er van mee te praten. Geen moeite was hem te zwaar om het door haar beoogde doel te helpen bereiken en door persoonlijk bezoek bij de ouders aan te dringen hun kinderen ter school te zenden, zich daarbij echter zorgvuldig onthoudende invloed omtrent de keuze der school uit te oefenen.

Dat die vereeniging door invoering der leerplichtwet overbodig was geworden, is hem altijd een grief gebleven. Zijn vrije geest kon, in het algemeen, slecht wetten verdragen en met voorschriften lag hij meestal overhoop. Toch was hij zeer op orde gesteld en streng voor zichzelf om de orde te handhaven.

Een zeldzaam karakter bezat hij. Lof b. v., vooral van hooger geplaatsten, kon hij niet verdragen. Kwam iemand daarmede aan, dadelijk waren zijn voelhorens gereed en bij het geringste spoor van vleierij, waarnaar zijn critische geest onmiddellijk speurde, beukte hij er onverbiddelijk op in en men wachtte wel hem voor de tweede maal te genaken.

Dat zoodanige persoonlijkheid talrijke vrienden, doch ook vijanden had, behoeft geen betoog, zijn geheele persoonlijkheid bracht dat mede en strijdlustig aangelegd als hij was, bevorderde zijn optreden eerder het laatste dan het eerste. Doch onverschillig voor lof of blaam ging hij zijn weg en ontzag niets of niemand waar het gold voor zijn meening uit te komen, om hem van een eenmaal opgevat voornemen af te brengen was vrij wel nutteloos. De onverzettelijkheid van Blansjaar was dan ook spreekwoordelijk. Geldelijk vóór- of nadeel liet hem daarbij volkomen koud.

Tal van aardige voorbeelden zouden daarvan zijn op te teekenen, een paar er van vinden hier, ter wille der volledigheid, haar plaats :

Na zijn huwelijk woonde hij aan wat destijds „het Broederpad” heette, thans „Rijnkade” is. Het verdroot hem daar in Leiderdorp en niet in Leiden te wonen; vooreerst omdat het hem, met hart en ziel Leidenaar zijnde, tegen de borst stuitte, wel te kunnen genieten van de lusten, doch van bijdragen in de lasten verschoond te zijn; ten andere omdat hij in den tijd der verkiezingen wel anderen kon opwekken ter stembus te gaan, doch zelf was buitengesloten.

Voor Blansjaar was dat op den duur niet te dragen en daar hij aan zijn buitenomgeving zeer gehecht was en dus niet gaarne in de binnenstad wilde gaan wonen, kocht hij een achter zijn tuin gelegen bezitting, die zich tot aan den Zijlsingel uitstreckte, verzocht aan het Leidsche Gemeentebestuur de daarvóór gelegen sloot te mogen

dempen en verlof om een huis te bouwen, dat tot aan den boomenrij vooruitsprong. Daardoor kwam dat huis grootendeels op Leidsch grondgebied te staan en zou hij, dat huis bewonende, Leidsch burger worden. Alzoo geschiedde. Het huis heeft hij tot aan zijn dood bewoond.

Philantroop in de ruimste opvatting, had hij daarbij toch dikwijls een geheel andere meening dan de meest geldende. Het Roode kruis b.v. heeft hij nooit met iets gesteund. Aan het verzachten van de ellende van den oorlog deed hij niet meê, het zou z. i. alleen dienen om de mogelijkheid van oorlog maken te verlengen. „Hoe grooter de ellende, hoe eerder de volken voor het vechten zullen bedanken,” was zijn leer.

Zeër godsdienstig aangelegd, verzuimde hij zelden of nooit de godsdienstoefening in de Ned. Herv. Kerk bij te wonen ; nadat de laatste vrijzinnige predikant te Leiden die kerk had verlaten, is hij niet meer in de kerk geweest. Hij achtte het een recht in die kerk te komen hooren wat hij voor zijn godsdienstig gevoel behoefde; naar een andere kerk daarvoor te gaan, daartoe was hij niet te bewegen.

Bijgedragen aan de collecte die tijdens den kerkdienst werd gehouden of aan andere kerkelijke behoeften heeft hij niet meer gedaan, nadat daar in uitsluitend orthodoxe richting werd gearbeid. Toch ondersteunde hij in ruime mate overal waar dat noodig was, onverschillig van geloof of richting, doch alleen het individu, niet het lichaam waartoe dat behoorde.

Bij bovengenoemde voorbeelden van zijn onverzettelijkheid in opvatting, nog een paar staaltjes om zijn gewone scherpte in uitdrukking te leeren kennen:

In zijn vroegeren ontwikkelingstijd kreeg hij eens verlangen van betrekking te veranderen en gaf gevolg aan zijn voornemen door zich aan te bieden als opzichter bij iemand die daartoe een oproeping of aanvraag gedaan had.

Blansjaar, die klein van persoon was, gaf zijn verlangen om geplaatst te worden te kennen. De aanvrager bleek zeer aarzelend in zijn besluit en op aandringen van Bl. om een beslissing, kwam eindelijk het hooge woord er uit: „Gij zijt wel wat klein”. Blansjaar keerde zich om en vertrok zeggende: „Als ge weer een opzichter noodig hebt, schrijf er dan de verlangde maat bij.”

Toen hem bij zekere gelegenheid eens onder het oog werd gebracht dat hij niet billijk was geweest, of in elk geval iemand onnoodig hard had bejegend, was zijn antwoord: „’t Is waar, doch het is nu eenmaal zoo, ik kan niet snijden, wel zagen.” Toch had hij een hart van goud en geen opoffering was hem te groot anderen van dienst te zijn, alleen, hij was wat men noemt: „kort van stof” en langdradigheid kon hij niet uitstaan.

Hij heeft gewerkt totdat zijn zintuigen hem den dienst opzegden. Reeds voor jaren was zijn gehoor achteruitgaand, hetgeen zoodanig is toegenomen, dat hij dit eindelijk geheel en al heeft moeten missen. Ook

zijn gezicht is zoodanig verminderd dat ten laatste hem ook het lezen niet meer mogelijk was.

Onnoodig te zeggen wat bij hem moet zijn omgegaan, zoo tot volslagen werkeloosheid te zijn gedoemd.

Daarbij voegde zich in de laatste jaren nog ander lichamelijk lijden, waardoor dikwijls bij hem het verlangen naar het einde opkwam. Den 7^{den} October, op ruim 83-jarigen leeftijd, is dit eindelijk gekomen. 't Was hem meer dan welkom.

De invloed dien hij heeft uitgeoefend is te groot geweest om met hem tèn grave te dalen. Deze zal nog lang nawerken en bij allen die hem hebben gekend in eere en dankbare herinnering blijven.

W. C. M.

F. DE STOPPELAAR.

FRANS DE STOPPELAAR. †

Het jaar 1906 heeft aan de stad Leiden een harer beminnelijkste en verdienstelijkste burgers gekost.

Frans de Stoppelaar, geboren te Varssel (Gelderland) den 27sten Februari 1841, ontviel haar den 8sten Juni van dit jaar nog in de kracht van zijn 200 welbesteed leven.

Gedurende 34 jaar was hij onze medeburger en stond hij aan het hoofd der aanzienlijke firma E. J. Brill. Reeds als zoodanig moet zijn verlies voor onze burgerij van beteekenis worden geacht. De chef toch van zulk een zaak met haar uitgebreid personeel en door haar in druk verspreide geschriften heeft natuurlijk grooten invloed ook naar buiten. Hoeveel te meer als die chef iemand is als De Stoppelaar, die met zijn tijd en gaven woekerde om ze ten algemeenen nutte aan te wenden.

Aan zijn verdiensten als chef der firma Brill is door De Goeje recht gedaan in de Levensberichten der Maatschappij van Letterkunde. Hier willen wij nog meer bepaald in herinnering brengen het vele goede, dat hij als lid van stedelijke commissiën verricht heeft.

De Stoppelaar had groote gaven van hoofd en hart. Hij had een zeldzaam scherpen blik op menschen en zaken, en daarmee gewapend bracht hij zijne leus „leven en laten leven” in toepassing. Zelf zich tot een

rang van beteekenis in de maatschappij hebbende opgewerkt, verdroot het hem op zijn levensweg iemand te ontmoeten die door verkeerde leiding van zijn aanleg of door een ongunstigen loop van omstandigheden niet tot zijn recht was gekomen en stelde hij alles in het werk om hem op te heffen, te leiden en tot een betere positie te brengen. Menigeen is aan hem zijne carrière verschuldigd. In zaken was het niet anders. Ook bij de meest ingewikkelde problemen zag hij dadelijk de „pointe” en het middel om de kwestie op te lossen. Hij had een onweersstaanbaar é 1 an dat ook anderen tot medewerking meesleepte, daarbij geluk in alles wat hij ondernam en daardoor een zelfvertrouwen dat zich ook aan anderen mededeelde.

Wij noemden zijne beminnelijkheid. Ja, zoo groot was de indruk van zijn innemende persoonlijkheid, dat een buitenlandsch geleerde, die hem slechts eenmaal ontmoet had, in zijn condoleantiebrief te kennen gaf, dat hij van dien éénen keer reeds een onuitwischbare herinnering had meegenomen. Het ontbrak dan ook niet aan brieven van rouwbeklag uit het binnen- en buitenland, alle getuigende van warme sympathie met den overledene.

Die beminnelijkheid echter was geen zwakheid. Integendeel wat hij voor recht en goed hield verdedigde hij tot het uiterste, maar altijd op de hem eigen zachte wijze.

Die goede en gelukkige kwaliteiten, zijn menschenkennis en verstand van zaken maakten hem tot een begeerlijk lid voor vele commissiën. Deze lieten dan ook niet na hem in

haar midden op te nemen en al zijn medeleden kwamen weldra tot de voor hem vleiende conclusie, dat De Stoppelaar met hart en ziel de hem opgedragen taak vervulde.

Omtrent zijn lidmaatschap van den Kerkeraad der Doopsgezinde Gemeente deelt de secretaris mij het volgende mede :

F. de Stoppelaar werd op 27 Februari 1878 geïnstalleerd als Diaken der Doopsgezinde Gemeente alhier en is als zoodanig in dienst geweest tot het einde zijns levens.

Hij werd in den Kerkeraad gewaardeerd als een man, aangenaam in den omgang, met een practischen blik en zeer bereid tot helpen. Hij was in dezen kring wel het meest Diaken-Armverzorger, terwijl hij verder aan de werkzaamheden des Kerkeraads in het algemeen ruim deel heeft genomen.

In het jaar 1899 werd hij benoemd tot Re gent van het Doopsgezinde Hofje Bethlehem op het Levendaal alhier, voor welke instelling, en niet het minst voor de Conventualen van het Hofje, hij veel hart had.

Ook naar buiten toonde hij zijne belangstelling voor de Doopsgezinde belangen, b. v. door het overnemen van de jaarlijksche uitgave der „Doopsgezinde Bijdragen”, die gedurende vele jaren bij zijne firma verschenen. Dat hij in deze richting iets wilde en durfde, bewees hij door het in 1897, bij diezelfde firma, laten verschijnen van de „Gezangen ten gebruike in Doopsgezinde Gemeenten”, waardoor hij genoemde belangen

in het algemeen behartigde, terwijl hij in eigen kring medewerkte door, met goedvinden en medewerking des Kerkerads , in 1905 uit te geven het boek getiteld: „Bijdragen tot de kennis van het Kerkelijk leven onder de Doopsgezinden, ontleend aan het archief der Doopsgezinde Gemeente te Leiden”.

Zijn overlijden op 8 Juni 1906 werd op den daarop volgende Zondag kerkelijk herdacht, terwijl bij zijne teraardebestelling op 12 Juni de Kerkeraad tegenwoordig was en Dr. W. J. Kühler, Predikant der Gemeente, een waardig woord aan zijne nagedachtenis wijdde.

Van de Commissie der Leidsche Maatschappij van Weldadigheid tot voorkoming van armoede was hij medewerker sinds 1891 en werd hij reeds in 1893 tot lid van het hoofdbestuur gekozen. De Secretaris (dr. Kroon) getuigt van hem : „hij was een zeer werkzaam lid wien het ondanks al zijn drukten nooit te veel was om de maatschappij zooveel mogelijk aan haar doel te doen beantwoorden; hij stelde zich nooit op den voorgrond maar verdedigde op zijn eigenaardige zachte manier zijn opinie tot het laatst. In deze zoo drukke dagen (vierjaarlijksche verificatie van den toestand der ondersteunde gezinnen) missen wij De Stoppelaar ontzettend.”

Tot Bestuurslid der Stedelijke Werkinrichting werd hij benoemd 17 Maart 1892. Dat zijn ijver en toewijding ook hier op rechten prijs werden gesteld kan blijken uit het feit, dat toen na den brand der Leidsche Katoendrukkerij 24 Juni 1897 op initiatief

van Burgemeester Was er een fonds was bijeengebracht om de honderden daardoor broodeloos geworden werklieden te steunen en ook voor het vervolg in staat te zijn bij dergelijke rampen hulp te kunnen verleenen, De Stoppelaar tot Voorzitter werd verkozen der Commissie, die p l ein p o u v o i r kreeg om de gelden te besteden, gelijk zij goed zou oordeelen. Dat dit vertrouwen niet misplaatst was en De Stoppelaar zich aan het hoofd dier commissie voortreffelijk van die moeilijke taak heeft gekweten, is te vinden in het „Verslag van de Commissie tot Werkverschaffing” (uitgegeven bij E. J. Brill 1898), mij welwillend ter hand gesteld door den Directeur, den heer A. J. Binnendijk.

Een groot gedeelte van zijn kostbaren tijd placht De Stoppelaar te besteden aan de belangen der Kweekschool tot opleiding van Bewaarschoolhouderessen. Ook hier was hij de rechte man op de rechte plaats, bekend als hij was met de eischen van het lager onderwijs. Hij had de 3 akten voor de nieuwe talen verworven en een goeden naam als docent hebbende werd hij leeraar in het Nederlandsch aan de Hoogere Burgerschool te Deventer ¹⁾. Zoo was hij in staat het onderwijs te controleeren of liever te waardeeren want het staat als uitstekend bekend — ja, kon hij den lust niet

---

¹⁾ In die betrekking kwam hij ook met leeraren van het Gymnasium in aanraking en hoe hij bij hen gezien en bemind was kan hieruit hlijken dat hij tot Eerelid van hun Genootschap benoemd werd.

weerstaan, persoonlijk aan de examens deel te nemen. Zijne verdiensten zullen gehuldigd worden door den directeur W. Haanstra in het Maandblad voor het Onderwijs.

Aan dat Levensbericht is het mij nog vergund de volgende bijzonderheden te ontleenen :

In December 1864 werd hij tot lid van het Bestuur gekozen en ook hier reeds in 1885 tot Voorzitter. Op het einde van 1889 was hij in de gelegenheid zijn energie en buitengewone financieele talenten ten toon te spreiden. Door de intrekking der subsidie van Rijkswege, groot f 5000, kwam de Kweekschool in zeer groote financieele moeilijkheid. De Stoppelaar kwam op het gelukkige denkbeeld om te trachten de aandeelhouders in de geldleening der Vereeniging te bewegen tot eene conversie der aandelen van 4 % in aandelen van 3 % waardoor de rentelast al dadelijk aanmerkelijk zou verminderen.. Buitendien deed hij een extra beroep op de beurs van hen wier sympathie hij wist te winnen voor een instelling wier nuttige werking hij met klem kon aantoonen. Op die wijze wist hij de zaak staande te houden. Treffend schetst de heer Haanstra hem in die tijden : „Wanneer iemand een bijdrage van f 25 of (zelfs maar van) f 10 had toegezegd, was hij kinderlijk verheugd” (hoe dikwijls staat hij mij in een dergelijk geval voor oogen !) „en de voortreffelijke Voorzitter putte er kracht uit voor nieuwen arbeid.”

De financiën der kweekschool bleven hem tot het laatste van zijn leven aan het hart gaan. Nog in de

laatste dagen stelde hij een warm rekest op aan de Provinciale Staten, die in 1901 hunne toelage hadden ingetrokken. Het had althans reeds spoedig dit gevolg, dat een nader onderzoek werd toegezegd en nu is de subsidie weder toegestaan. Had hij het mogen beleven!

Hij was ook een tal van jaren (sinds 1880) lid der Commissie voor de Openbare Bewaarscholen. De tegenwoordige secretaris, de heer Van Wamelen, heeft de goedheid, mij omtrent het belangrijke aandeel dat De Stoppelaar in den loop der zaken had, mede te deelen :

„Jaarlijks waren de H.H. De Stoppelaar en Van Dijk gezamenlijk belast met het opmaken van een staat omtrent de verdeeling der onderwijzeressen en kweekelingen over de scholen en de voor te stellen salarisverhoogen. Zonder twijfel vervulde de heer De Stoppelaar, tevens bestuurslid der Kweekschool voor Bewaarschoolhouderessen, een belangrijke functie als tusschenpersoon tusschen genoemde Kweekschool en de Commissie voor de Bewaarscholen.”

Dat medelid, onze voormalige stadgenoot, de schoolspecialiteit J. A. van Dijk, schrijft dan ook van hem dat „zijne adviezen steeds hoogelijk gewaardeerd werden” en beschouwt „zijn heengaan ook voor die Commissie als een onherstelbaar verlies.”

Niet minder waardeerd uit zich de heer Achterberg, Secretaris der afdeeling Leiden van de Nederlandsche Pensioenvereeniging voor Werklieden. Hij had deelgenomen aan de oprichting dier afdeeling in

1883, en was daarvan penningmeester, telkens bij zijne beurt van aftreding als zoodanig herkozen wordende.

Nog was hij korteren tijd (van December 1902 af) lid van het College van Regenten der Rijkswerkinrichting voor Vrouwen en liet de Regeering niet na hem ten vorigen jare in den Voorzitteraad te benoemen als erkenning voor de vele diensten door hem op maatschappelijk gebied bewezen. Dat college heeft helaas niet lang van zijne gewaardeerde voorlichting mogen gebruik maken.

Onzen werkzamen De Stoppelaar is gelukkig een gedwongen werkeloosheid bespaard gebleven. Alleen de laatste maanden legde de dokter hem huisarrest op, doch kon hij van uit zijn huis de zaken der firma in overleg met zijn mededirecteur Peltenburg en procuratiehouder Klinkenberg blijven regelen en besturen, en nog vóór zijn vertrek naar Amsterdam, waar men hoopte dat eene operatie herstel zou aanbrengen, kon hij de boeken afsluiten en eene gunstige balans over het afgelopen jaar vaststellen. Zoolang slaagde hij er in door zijn buitengewone geestkracht het lijden aan eene hem reeds lang verterende maagkwaal te beheerschen. Maar toen was het dan ook met zijne krachten gedaan. De operatie mocht niet baten en met een ontzettend snel verloop van niet meer dan een achttal dagen kwam er aan zijn werkzaam leven een einde en verloor Leiden een zijner beste burgers.

A. C. VREEDE.

Kroniek van Leiden.¹⁾

De Burg het oudste gebouw van Leiden, afgeleid van de Leede of Ley.

960 De naam „Leithen” komt voor.

1121 Inwijding van de Pieterskerk door bisschop Godebald van Utrecht (op de plaats van de tegenwoordige kerk.)

1125 Het St.-Catharina-Gasthuis op de Breestraat (thans Geheerzaal en Waalsche kerk) opgericht.

1134 Stichting van de beroemde abdij van Rijnsburg door Petronella van Saksen, weduwe van graaf Floris TI.

---

¹⁾ De Redactie, wetende hoezeer bij menig Leidenaar een kroniek als deze in den smaak zou vallen, heeft gemeend, daaraan een plaats in het *Leidsch Jaarboekje* te moeten geven. Het spreekt echter wel vanzelf, dat zij zich niet ook maar eenigszins aansprakelijk kan stellen voor de juistheid van **elken** datum of van elke gebeurtenis, evenmin als voor de volledigheid dezer kroniek. Zij heeft verder deze chronologische lijst gesloten bij September 1902: dan toch begint haar eigen „Korte Kroniek van Leiden en Rijnland.”

- 1165 Graaf Floris III laat op bevel van keizer Frederik Barbarossa bij Swadenburg een dam (Swammerdam) in den Rijn leggen, ter voorkoming van overstroming in Rijnland.
- 1203 Ada van Holland op „de Burg” belegerd door haren oom graaf Willem I, moest zich overgeven en werd naar Texel verbannen.
- 1224 Overeenkomst tusschen Holland en het Sticht ter wegneming van den dam in den Rijn bij Swadenburg.
- 1228 Graaf Willem II op 's Gravenhof (later Lokhorst) te Leiden geboren.
- 1255 Willem II stelt de eerste raden van Rijnland aan.
- 1256 Graaf Floris V op 's Gravenhof (later Lokhorst) te Leiden geboren.
- 1266 Het stadsrecht door Floris V op het kasteel Oud-Teylingen bekrachtigd en uitgebreid.
- 1268 Commanderie van Duitsche Balye, alhier gevestigd nadat de graaf de gifte der Pieterskerk aan de Balye geschonken had.
- 1280 Het houten kerkje op het Hoogeland gebouwd; oorsprong der St. Pancras-kerk.
- 1294 Vergrooting der stad (tusschen den Ouden en den Nieuwen Rijn, tot aan de Heerengracht).
- 1316 Inwijding van de St.-Pancraskerk.
- 1330 De hooge Rijndijk aangelegd. — Onze Lieve Vrouwekerk (Haarlemmerstraat) als kapel gebouwd; ressorteert onder de abdis van Rijnsburg (in 1365 wordt zij parochiekerk).

- 1351 Het Lombardhuis gesticht, staande op den hoek van Rapenburg en Langebrug, later stond hier het Barbaraklooster.
- 1355 Vergrooting der stad (Marendorp, het stuk tusschen Rijn en Oude Vest.)
- 1386 Albrecht van Beyeren geeft aan Leiden vergunning om een gedeelte van het omliggende land te benutten om Leiden „te vesten”, d.w.z. te versterken.
- 1389 Vergrooting (volgens octrooi van Albrecht van Beyeren, W. en Z.-W. van Rapenburg en Steenshuur).
- 1420 Jan van Beyeren, bisschop van Luik (Jan zonder genade) verovert Leiden op den Burggraaf Philips van Wasse-naar. Einde van de waardigheid van Burggraaf of Kastelein.
- 1428 St.-Elisabethgasthuis aan de Vestgracht gesticht.
- 1429 Het Wolhuis en het Wanthuis worden opgeheven en de verkoopstallen in het Stadhuis geplaatst.
- 1433 De visscherijen op de meren, geheeten het Vroon, aan Leiden in erfpacht uitgegeven, waarvan zij groote voordeelen genoot.
- 1435 Leiden sluit een verdrag met den Heer van Naaldwijk, betreffende de kosten van overtocht over den Leidschen Dam.
- 1446 Verdrag van Leiden met de Staple-court te Calais (stapel-plaats van den Engelschen wolhandel met het vaste-land) betreffende vrijen handel op die plaats.

- 1448 Overeenkomst tusschen Leiden en het klooster Mariën-
poel (bij de Poelbrug) voor het maken van een weg
daarheen.
- 1450 Het Heilige Geest-Weeshuis op de Breeustraat (thans
Museum van Oudheden) opgericht; hier bleven de
weezen tot 1584. — De oude Wittepoort gebouwd.
- 1462 's-Gravensteen, de gevangenis, door Filips van Bour-
gondië aan de stad afgestaan. (Vroegere gerechtsplaats:
de Blauwe steen op de Breestraat.)
- 1468 Cornelis Engebrechtsz, voorlooper van Lucas van Leiden,
geboren,
- 1481 De Leidenaars veroveren het slot te Poelgeest (bij
Koudekerk) en maken het met den grond gelijk.
- 1494 Lucas van Leiden, schilder en graveur, leerling van
Cornelis Engebrechtsz. geboren. Hij stierf op negen-
en-dertigjarigen leeftijd in 1533. — Leiden staat een
deel harer accijnsen af aan de Staple-court te Calais voor
betaling der achterstallige schuld van 105,000 pd. st.
- 1508 Intocht van keizer Maximiliaan 1 binnen Leiden.
- 1509 Jan Beukelsz. of Jan van Leiden, een van de hoofden
der wederdoopers geboren ; in 1536 als „koning van
Sion” te Munster gedood.
- 1512 Instorting van den hoogèn toren der Pieterskerk; sedert
niet opgebouwd; de privilegiën, die in dezen toren be-
waard waren, werden overgebracht naar het stadhuis.
- 1514 De Rijndijk van Katwijk tot Bodegraven verhoogd.
- 1526 De Borstelbrug gelegd. — Het klooster Lopsen (thans
Beestenmarkt) uit armoede aan de stad overgedragen.

- 1529 Claes van Berckel, kanunnik der St.-Pancraskerk, gaat tot de nieuwe leer over en wordt gevankelijk naar Medemblik gevoerd.
- 1532 De Leidsche handel in Engelsche wol op Calais verplaatst zich naar Brugge (toen aanvoerplaats van Spaansche wol).
- 1534 Aanslag der wederdoopers op Leiden vrijdeld.
- 1550 Aertjen van Leiden, beroemd glasschilder.
- 1560 's-Gravenhof komt in handen der Heeren van Lokhorst.
- 1566 Eerste openbare prediking der Leidsche Hervormden bij het huis Coebel (Haagweg bij de Vlietbrug). Beeldenstorm in de St.-Pieterskerk. De schilderij „Het laatste oordeel” van Lucas van Leiden nog bijtijds gered en geborgen op het stadhuis.
- 1567 Het St.-Jacobsgasthuis komt aan de stad en wordt later 1596 ingericht tot Saaihal, alwaar ook de kunstschilders hunne bijeenkomsten hielden.
- 1569 De brug achter het stadhuis (Wanthuisbrug), staande waar nu de Fontein is, wordt afgebroken.
- 1550 De Rijndijk van de Hoogewoerdsche poort tot Alfen hersteld. — De groote kaart van Leiden van J. P. Dou uitgegeven.
- 1572 De Abdij van Rijnsburg door Leidsche burgers verwoest en in brand gestoken; abdis was toen Stefanie van Rossem, nicht van den bekenden Maarten van Rossem. — Opening van de sedert weer verzande uitgraving van den Rijn naar zee (Mallegat bij Katwijk.)
- 573 De kerk te Warmond door Leidenaars verbrand.

- 1574 Beleg en ontzet van Leiden.
- 1575 Stichting der Hoogeschool (8 Febr.) in het voormalige Barbaraklooster op den hoek van Voldersgracht (Langebrug) en Rapenburg; spoedig daarna, omdat de ruimte te klein bleek, overgebracht naar de kerk der Gefaliede Bagijnen thans Bibliotheek); hier werden de lessen gegeven tot 1581 en toen overgebracht naar het klooster der Witte Nonnen.
- 1578 Het Hoogheemraadschap van Rijnland gevestigd in het Gemeenelandshuis. — Justus Lipsius tot Hoogleeraar in Geschiedenis en het Recht benoemd ; hij werd leeraar van prins Maurits.
- 1581 De Staten van Holland bestemmen de inkomsten der abdijgoederen van Egmond gelegen in Rijn-, Delf- en Schieland, tot onderhoud der universiteit. Komst van Vlamingen en Walen ; herleving der lakennering. — Rudolf Snellius wordt hoogleeraar in de wiskunde en leermeester van prins Maurits.
- 1582 Filips 11 (na zijn vervallenverklaring) verbiedt het bezoeken van de Leidsche Hoogeschool. Prins Maurits wordt student te Leiden.
- 1584 Onze Lieve Vrouwekerk (Haarlemmerstraat), sinds 1365 eene parochiekerk, wordt afgestaan aan de Waalsche uitgewekenen (Fransche Kerk).
- 1586 Jan van Hout, secretaris der stad, hervormer van Leiden, (bekend uit 't beleg) benoemd tot secretaris van Curatoren der Hoogeschool (woonde op de Breestraat waar thans de Vergulde Turk is).

- 158 Janus Dousa (van der Does), bekend uit 't beleg, benoemd tot eersten Bibliothecaris der Universiteitsbibliotheek, gevestigd in het Academiegebouw. -- De Hortus aan, gelegd door den apotheker Cluyt en den plantkundige Clusius. ~ Gerard Bontius eerste Hoogleraar in de Botanie (woonde in het hoekhuis Schoolsteeg en Lokhorststraat). -- Stichting van het Theatrum Anatomicum; eerste lessen in de ontleedkunde door Bontius gegeven; vorming van een anatomischkabinet (museum).
- 1589 Clusius kweekt de eerste aardappelen in ons land in den Leidschen Hortus.
- 1591 De Bibliotheek overgebracht naar een gedeelte van de kerk der Gefaliede Bagijnen. -- Stichting van het Staten collegie (collegium theologicum) ten bate van de Hervormde Kerk met 30 beurzen van verschillende steden, in het kloostergebouw der Cellebroers. (In 1810 is dit collegium opgeheven en het gebouw werd Manege.) Willebrordus Snellius te Leiden geboren
- 1597 J. J. Scaliger naar de Hoogeschool te Leiden beroepen.
- 1596 Wedstrijd te Leiden van alle Hollandsche Rederijkerskamers -- De Saaihal overgeplaatst uit een deel van het klooster Nazareth naar 't St.-Jacobsgasthuis (Steenshuur). -- Jan van Goyen te Leiden geboren.
- 1597 Toren en voorgevel van het oude Raadhuis vernieuwd, sinds 1350 en later gebouwd door samenvoeging van verschillende particuliere woningen.
- 1698 De nieuwe gevel van 't Gemeenlandshuis van Rijnland gebouwd.

- 1599 Westzijde van de Paardesteeg bebouwd, te voren was dit een deel van den stadswal.
- 1600 Nieuwe Latijnsche school gebouwd op de plek van het vroegere woonhuis van prof. G. Bontius. — Het Raadhuis voltooid.
- 1601—'04 Pest, 9000 slachtoffers.
- 1603 De Blauwpoort aan het einde der Haarlemmerstraat (naar de kleur der Namensche steenen genoemd) opgericht. De Rederijkers hielden hier hunne bijeenkomsten tot 1664.
- 1604 Nieuwe Pensmarkt tegenover 't Raadhuis gebouwd. — Pieterskerkgracht gedempt. — P. A. v. d. Werf gestorven en begraven in de Pancraskerk.
- 1606 Stichting van het Collegium Gallicum (Waalsch collegie) door de synode der Waalsche kerk in een gebouw op de Groene Hazengracht. In 1725 is dit collegium opgeheven; het gebouw werd later het Militaire hospitaal. — Rembrandt geboren in de Weddesteeg.
- 1607 Overwulving van de Hooglandschekerkgracht. — De schilder Jan Lievensz geboren.
- 1609 Arminius overleden te Leiden; naar hem heetten de Remonstranten ook Arminianen. — Josephus Scaliger gestorven ; hij vermaakte zijne boekenverzameling aan de Universiteitsbibliotheek.
- 1610 Vergrooting. N. van de Oude Vest tot aan de Singels (volgens vergunning van de Staten van Holland).
- 1612 De stadstimmerwerf aan het Galgewater gebouwd.

- 1613 W. Snellius tot hoogleeraar in de sterrenkunde als opvolger van zijn vader benoemd. — Gerard Dou geboren. — De koningin van Boheme woont op 't Prinsenhof te Leiden.
- 1614 Droogmaking van de „Zoetermeersche meer”.
- 1616 De Leidsche Zoutkeet opgericht. — Brand van de nieuwe Academie aan de Nonnensteeg; tijdelijk tot 1618 worden de lessen wederom gegeven in het vroegere Barbaraklooster, toenmaals ingericht tot verblijf van den Prins, als die te Leiden was (Prinsenhof).
- 1617 Caspar van Baerle wordt hoogleeraar.
- 1618 De Luthersche kerk voltooid. De „Arminiaansche schans” te Leiden.
- 1620 N. Heinsins, zoon van Daniël Heinsius, te Leiden geboren. — Rembrandt als student in de letteren aan de Leidsche hoogeschool ingeschreven.
- 1622 G. J. Vossius tot hoogleeraar benoemd.
- 1623 Enkele deelnemers aan den aanslag op het leven van prins Maurits terechtgesteld op het oude schavot op het Gerecht.
- 1624 Pest; omstreeks 10,000 slachtoffers.
- 1626 John Robinson, de voorganger der Engelsche non-conformisten, in Leiden gestorven. De Leidsche pensionaris Rombout Hogerbeets (uit Loevestein ontslagen) op het huis ter Weer (onder Wassenaar) overleden.
- 1626 Jan Steen te Leiden geboren. W. Snellius gestorven.
- 1630 R. Descartes wordt ingeschreven als student te Leiden en bewoont Endegeest. — Gabriël Metzu te Leiden geboren.

- 1631 De Nieuwe Marepoort (aan het eind der Mare) gebouwd.
- 1632 Op het dak der Academie een houten sterrentoren geplaatst onder het professoraat van Golius, opvolger van W. Snellius. — De Rijnsburgerpoort gebouwd.
- 1686 Hoogewoerdsche poort bij de Kraayerstraat vernieuwd. — Frans van Mieris (leerling van Gerard Dou) geboren. — Pest. 14.600 dooden.
- 1637 Trekvaart gegraven van den weg buiten de Witte Poort tot aan den Vliet bij Wouterenbrug.
- 1639 Leiden koopt voor hare afgevaardigden ter vergadering van de Staten van Holland te 's-Gravenhage een huis (Logement van Leiden) op het Buitenhof, thans Besognekamer. — Het Logement werd in 1799 weder verkocht. — De Heer van Warmont bouwt een brug over het schouw van Warmont (Warmonderhek).
- 1640 Stichting van de nieuwe Lakenhal op den Ouden Singel.
- 1642 De Korenbrug gebouwd.
- 1644 De oude Zijlpoort aan de Havenbrug gesloopt en verplaatst. — Vijfde vergrooting der stad (met vergunning der Staten van Holland). De Engelsche kerk gevestigd in een gedeelte der oude kerk der Gefaliede Bagijnen (tot 1807).
- 1646 De St.-Jorispoort van den Doelen gebouwd. — Trekpad voltooid langs den Vliet tusschen Leiden en den Leid-schendam.
- 1647 De Haven binnen de Zijlpoort tot een ligplaats voor schepen gemaakt.

- 1648 De Doopsgezinde kerk vergroot met het laatst overgebleven
deel van het oude Lokhorst (vroeger 's-Gravenhof).
- 1649 Inwijding van de Marekerk, op de plek waar vroeger
een zoutkeet had gestaan.
- 1650 Witte Poort vernieuwd en brug over den Singel gelegd. —
Coccejus wordt hoogleeraar in de Godgeleerdheid.
- 1651 Aankoop door de stad van den „Burg” voor f70,000
van den Heer van Wassenaar.
- 1653 Johan Thijs legateert zijn bibliotheek en pamfletten-
verzameling (Bibliotheek Thysius).
- 1655 Van Januari tot November bezweken 11592 menschen
aan de pest. — Groote steenen ziekenhuis voor pest-
lijders, met allegorische voorstelling van de pest van
Rombout Verhulst, gebouwd; thans 's Rijks werk-
inrichting voor vrouwen. — De Gasthuiskerk (St. Ca-
tharinagasthuis) op de Breestraat als algemeen kerk-
gebouw in gebruik bij de Waalsche gemeente
- 1657 Voltooing van de trekvaart naar Haarlem; invoering
van de trekschuiten.
- 1658 Poort naar „de Burg” gebouwd. — De nieuwe Waag door
Pieter Post met beeldhouwwerk van Rombout Verhulst
ter vervanging van 't houten gevaarte gebouwd. —
Rijnland geeft verlof tot het leggen van twee verlaten
in den Leidschen Dam.
- 1659 Willem 111 wordt student te Leiden, woont op 't Prinsen-
hof; hij was toen 9 jaar oud. Nieuwe Hoogewoerds-
poort, (bij de Plantage).

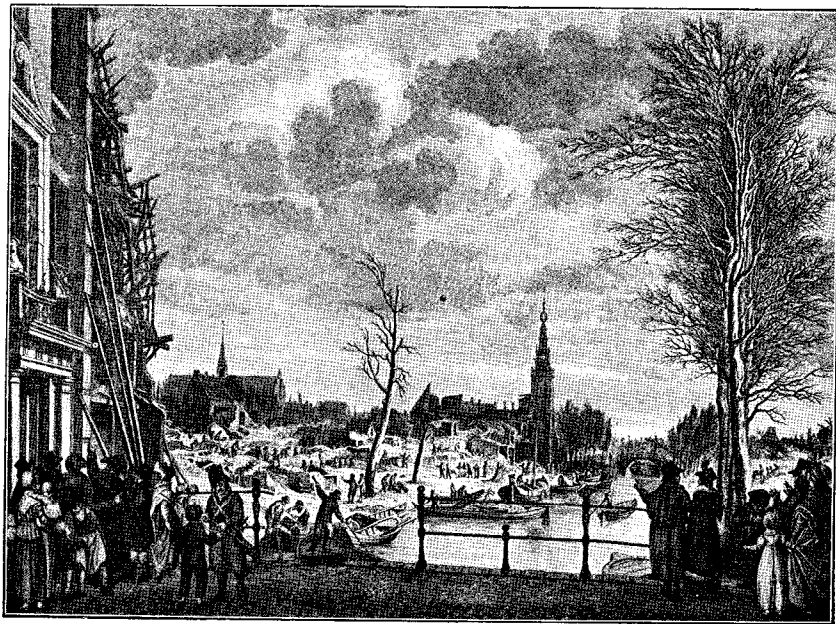
- 1660 - '64 Spinoza woont te Rijnsburg en schrijft aldaar zijne „Beginselen der Cartesiaansche wijsbegeerte.”
- 1663 Eerste steen gelegd van de nooit gebouwde nieuwe kerk aan de oostzijde der Heerengracht. — De bierbrouwerij „de Posthoorn” opgericht.
- 1664 Verkeersverbetering door den aanleg van ‘t jaagpad langs den Rijn naar **Utrecht**. — Marepoort verplaatst.
- 1666 Nicolaas Clignet door de magistraat van Leiden aange-
steld tot eersten postmeester.
- 1668 Boerhaave geboren te Voorhout bij Leiden, alwaar zijn vader predikant was. --- Levinus Warner, gezant van de Staten-Generaal bij de Porte, vermaakt zijne hand-
schriften aan de Universiteit (Legatum Warnerianum). —
- 1669 De houten Morschoort vervangen door de tegenwoordige van steen. -- De oude Hoogewoerdsche poort, staande aan de Kraaijerstraat, verplaatst.
- 1670 Pestjaar; begrafenisregisters vertoonen een lacune; drie der vier burgermeesters sterven enz. — Overwulving van de Voldersgracht (Langebrug). — De lakennering op haar toppunt.
- 1671 Vernieuwing van ‘s Gravensteen. Koepoort herbouwd.
- 1672 De studenten bieden zich aan ter verdediging der stad de boomen rondom de stad, op de singels en langs de wegen worden omgehakt en tot palissaden gebruikt.
- 1675 Uitgave van de groote kaart van Leiden van C. Hagen.
- 1676 De Remonstrantsche kerk gebouwd op grond van het vroegere St. Pancras Bagijnenhof; vroeger hielden de Remonstranten hunne godsdienstoefeningen te Warmond.

- 1680 Joannes Voet wordt hoogleeraar in de Rechten. — Oprich-
ting van de Grein. en Polemietfabriek, thans van de
firma J. en A. Le Poole.
- 1681 Overwulving van de Hooigracht.
- 1683 Jaagpad langs de Zijl aangelegd.
- 1634 Boerhaave te Leiden als student in de theologie inge-
schreven.
- 1689 Grondslag gelegd voor de Verzameling astronomische
instrumenten.
- 1690 Aankoop van de bibliotheek door Isaac Vossius nagelaten
(te Windsor overleden 1689).
- 1692 Fontein op de Vischmarkt opgericht. - De natuurkun-
dige P. van Musschenbroek te Leiden geboren. —
- 1693 J. Perizonius wordt hoogleeraar in 't Grieksch en in
de Geschiedenis.
- 1697 Handschriften van Chr. Huygens gelegateerd.
- 1699 De Spaansche regeering verbiedt den invoer van lakens
in de Zuidelijke Nederlanden.
- 1701 Boerhaave tot hoogleeraar benoemd.
- 1705 Stichting van den schouwburg door Jacob van
Rijndorp.
- 1709 Oprichting van het Waalsche Weeshuis op de St. Jacobs
gracht, hetwelk bij de ramp van 1807 vernield werd
en toen overgebracht naar het Academisch Ziekenhuis
op de Oude Vest, alwaar het tot 1817 bleef.
- 1713 Antonius Schultingh hoogleeraar in de Rechtsgeleerdheid.
- 1715 Prof. Perizonius legateert zijn bibliotheek en een kapitaal
van f 20.000 aan de Universiteit.

- 1722 Petrus Camper, beroemd ontleedkundige, te Leiden geb. ;
werd Hoogleeraar o. a. te Groningen, stierf in 1789
en werd in de St. Pieterskerk alhier begraven.
- 1724 Boerhaave koopt het kasteel oud-Poelgeest (vroeger Alke-
made en Aardenstein geheeten) en legt aldaar een
botanischen tuin aan.
- 1729 Albert Schultens tot professor in de Oostersche talen
benoemd.
- 1735 De Posterij met de daaraan verbonden inkomsten ver-
valt aan de stad, die nu vier postmeesters tegelijk
aanstelt; het postkantoor wordt gevestigd aan de
Breestraat over de Mooi Japiksteeg. — De Nauwe
poort wordt afgebroken.
- 1738 Boerhaave sterft en wordt begraven in de St. Pieterskerk.
- 1739 P. van Musschenbroek tot hoogleeraar te Leiden benoemd.
- 1740 T. Hemsterhuis wordt professor in 't Grieksch.
- 1743 Legaat van den Amsterdamschen koopman G. Papenbroek
van zijne verzameling marmora (dit is het begin ge-
weest van het Museum antiquarium) en handschriften
aan de Universiteit.
- 1746 De Leidsche Flesch uitgevonden door A. Cunaeus te
Leiden, leerling van Pieter van Musschenbroek.
- 1747 De Posterij van de stad opgedragen aan den Prins van
Oranje.
- 1751 Kabinet van Natuurlijke Historie, mede door schenking
van den curator der Hoogeschool Willem graaf van
Bentinck, gevormd en geplaatst in een gebouwtje in
den Hortus.

- 1752 Overdracht der stedelijke Posterij aan de Statenpost (Staten van Holland).
  - 1755 Le Francq van Berkhey belast met het toezicht op het Kabinet van Natuurlijke Historie.
  - 1757 De Joodsche gemeente krijgt van Hendrik van Wassenaar een begraafplaats bij Katwijk.
  - 1762 De Israëlitische Synagoge op de plaats der vroegere herbouwd.
  - 1766 Groote brand te Leiden (bij de Vischbrug hoek Nieuwe Rijn en Hoogstraat). — Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden opgericht.
  - 1786 S. J. Brugmans wordt hoogleeraar in de Natuurlijke Historie.
  - 1787 Academisch Ziekenhuis op de Pieterskerkgracht; het klinisch onderwijs werd van 1636-1744 gegeven in het St. Caecilia-Gasthuis.
  - 1796 Jean Luzac als hoogleeraar, om politieke redenen, door curatoren afgezet (uitgever der Leidsche Fransche courant).
  - 1798 Daniël Wyttenbach volgt Ruhnkenius op als Bibliothecaris.
  - 1799 Stichting van de gynaekologische Kliniek voor kraamvrouwen in het huis dat thans is ingericht voor de Bibliothèque Wallonne.
- De firma J. Zuurdeeg en Zn. richt de wollendekenfabriek „De blauwe klok” aan den Ouden Singel op. „De blauwe klok” dagteekent van 1680.

- 1807 J. H. van der Palm, gevierd Academieprediker 1807—1816. — De bestrating van den weg Haarlem naar Den Haag voltooid, onder 't bestuur van den minister van Waterstaat. -- Mr. A. P. Twent van Raephorst (stichter van het huis „de Paauw”) — Uitwaterings-sluis te Katwijk gebouwd en Katwijk's uitwateringskanaal van den Rijn bij Valkenburg tot in zee gegraven. Ramp van het Kruitschip; 248 huizen vernield; de professoren A. Kluit en J. Luzac behooren onder de slachtoffers.
- 1808 De oude Saaihal, op de plaats van het vroegere St.-Jacobs-gasthuis door de ramp van 1807 geteisterd, met subsidie van koning Lodewijk tot Katholieke kerk verbouwd (Lodewijkskerk).
- 1809 J. M. Kemper tot Hoogleeraar in de Rechtsgeleerdheid benoemd.
- 1814 J. Kneppelhuut te Leiden geboren; weldoener van Leiden; (schrijver van de Studententypen).
- 1817-'27 W. Bilderdijk werkt in Leiden.
- 1817 De Lange Houtenbrug over het Galgewater bij de Weddesteeg afgebroken — Verplaatsing van het Nosocomium naar het vroegere weeshuis der Waalsche gemeente op de Oude Vest, overgebracht van de Pieterskerkgracht. — Nieuwe sterrentoren op het universiteitsgebouw opgericht.
- 1818 Rijksmuseum van Oudheden gesticht door Willem I; zijne plannen voor een grooten museumbouw zijn niet voltoerd. C. J. C. Reuvens 1° directeur (zie 1743).

Het Rapenburg na de buskruitramp in 1807

- 1819 Het „Invalidenhuis” opgericht en gevestigd in het „Houwhuis” (voor arme kinderen, verlatenen en vondelingen).
- 1820 Daniël Wytttenbaeh, Leidsch Hoogleeraar, te Oegstgeest, op zijne hofstede „de Hoogenboom” gestorven en begraven. — Afbraak der Vrouwekerk; verhuizing der Waalsche gemeente naar de Gasthuiskerk op de Breestraat. — Museum van Natuurlijke historie gesticht; C. J. Temminck grondlegger en eerste directeur (zie 1751).
- 1820—’30 De meeste walmuren worden omvergehaald en de bolwerken aangelegd tot begraafplaatsen; van Hoogewoord tot Zijdgracht aangelegd tot plantsoen.
- 1822 Weg aangelegd tusschen Katwijk a/d. Rijn en Katwijk aan Zee. — C. G. K. Reinwardt tot opvolger van Brugmans als hoogleeraar in de Botanie benoemd. — Algeheele verbouwing van de oude Gefaliede-Bagijnkerk tot Bibliotheek komt tot stand ; tegen de kerk werd aan den voorkant een gebouw aangezet. — De Engelsche kerk, aldaar gehouden, wordt opgeheven.
- 1827 De Stadsgehoorzaal voltooid op het terrein van het vroegere St.-Catharinagasthuis.
- 1828 Herbarium opgericht door C. L. Blume, tevens eerste directeur.
- 1830 J. R. Thorbecke, hoogleeraar te Gent, wordt als zoodanig overgeplaatst naar Leiden. — C. P. Tiele te Leiden geboren.
- 1833 Jacob Geel wordt bibliothecaris

- 1834 IJzergieterij van Schretlen en Co., later Barneveld en Co., opgericht; in 1890 opgeheven en de terreinen bij de Gasfabriek gevoegd.
- 1835 Museum van Oudheden geplaatst op de plek waar in 1450 het Heilige Geest Weeshuis gebouwd werd; Dr. C. Leemans Directeur. — De Goud en Zilverfabriek van J. M. van Kempen en Zn. te Voorschoten opgericht.
- 1836 Oprichting der Grofsmederij door Bake en Van Wenseh. — De Katholieke Petruskerk aan de Langebrug gebouwd.
- 1837 De kerk aan de Hartebrug gebouwd. — Ethnografische verzameling van Von Siebold door het Rijk overgenomen.
- 1838 Katoenspinnerij van De Heyder en Co. opgericht, later Leidsche Katoenmaatschappij van Driessen, sinds 1887 een naamlooze vennootschap.
- 1839 Oprichting van het Leidsch Studentencorps. De kerk op de Haarlemmerstraat bij de Hooigracht gebouwd.
- 1840 Het Oegstgeester kanaal (verbinding Warmonderhek met Katwijksch kanaal) komt gereed.
- 1842 Spoorwegverbinding van Leiden met Haarlem komt gereed.
- 1843 Dito dito van Leiden met den Haag. — De rijweg door Warmond bestraat.
- 1843—'80 J. H. Scholten hoogleeraar in de Theologie.
- 1345 De Nederlandsche Entomologische Vereeniging met Rijks-subsidie opgericht.
- 1846—'84 C. G. Cobet, hoogleeraar in 't Grieksch.
- 1848 Stichting der Gemeentegasfabriek, de eerste gemeentelijke in ons land.

- 1850 Eene openbare wandeling, de „Plantage” genaamd, aangelegd van de Marepoort tot voorbij Rijnsburgerpoort. — Gebouw van de Maatschappij tot Nut van ‘t Algemeen aan het Steenschuur opgericht, waarin de Muziekschool. Vroeger stond hier ‘t Wolhuis.
- 1850—’88 R. P. A. Dozy (Leidenaar van geboorte) hoogleeraar in het Arabisch en de Geschiedenis.
- 1852 De stedelijke Werkinrichting geopend in eenige lokalen van het oude St. Caeciliagasthuis, dat vroeger gediend had als Pest- en Dolhuis.
- 1853—’92 A. Kuenen, hoogleeraar in de Theologie.
- 1353 Matthias de Vries wordt professor. — Droogmaking Haariemmermeer voltooid.
- 1855 Matthijs Siegenbeek te Leiden gestorven. — H. Witte wordt hortulanus.
- 1856 Stichting van de Kweekschool voor Zeevaart, op initiatief van Ds. Rutgers van der Loeff e. a. — Stichting van de fabriek van Van Hoogenstraaten (geconserveerde levensmiddelen).
- 1857 Openbare Zwemplaats „Rijnzicht” ingericht.
- 1860 Robert Fruin benoemd tot hoogleeraar in de Vaderlandsche geschiedenis. — Bouw van het Natuurkundig Laboratorium op de kleine Ruïne. De kraan aan den Rijn tegenover de Waag afgebroken.
- 1862 Verbouwing van den Schouwburg. — Verbouwing van de Bibliotheek; de Anatomie wordt naar ‘t nieuwe laboratorium op de kleine Ruïne overgebracht.

- 1863 Slooping van de Heerenpoort. — Verhuizing van het Kantongerecht uit de lokalen van het stadhuis naar 't Rapenburg.
- 1864 Slooping van de Koe- en Marepoorten en demping van de Koepoortsgracht.
- 1865 J. H. C. Kern wordt hoogleeraar in de Letteren. — Slooping van de Witte poort. — Bouw van de broodfabriek aan de Mare op initiatief van D. Hartevelt. — Hoogere Burgerschool voor jongens opgericht.
- 1866 De Sterrenwacht gebouwd op grond, afgenomen van den Hortus, naar de plannen van prof. F. Kaiser. — Physiologiach laboratorium gebouwd (Zonneveldsteeg).
- 1867 Verkeersverbetering tusschen Leiden en deelen der gemeente Alkemade, door aanleg van grindwegen. — Slooping van de Rijnsburgsche en buiten-Hoogewoerd-sche poorten.
- 1868 Demping van de Marendorpsche Achtergracht, thans Van der Werffstraat.
- 1869 De Lakenhal tot stedelijk museum ingericht.
- 1870 Musis Sacrum in het Plantsoen opgericht.
- 1872 Legaat van Mr. J. T. Rodel Nijenhuis van kaarten en atlassen aan de Universiteitsbibliotheek. — Standbeeld voor Boerhaave opgericht.
- 1873 Bouw van het Academie-Ziekenhuis aan den Morsch-singel, ter vervanging van de stedelijke Ziekenzaal op de Oude Vest (Zie 1817.)
- 1874 Het Zoötomisch Laboratorium opgericht, stichting van prof. Selenka (in 1905 vergroot.)

- 1875 Herbouw van de studenten­sociëteit Minerva met bijtrek
king van het hofje van Sprongh. — Demping van de
Cellebroersgracht (Kaiserstraat). Het militaire hos-
pitaal van de Groenhazengracht overgebracht naar het
nieuwe gebouw aan den Morschweg.
- 1876 Slooping van de binnen Hoogewoerdsche poort. — Dem-
ping van de Lammerenmarkt, waarop een school wordt
gebouwd bij gebrek aan terrein. De boekerij van
de Maatschappij der Ned. Letterkunde wordt op de
Universiteitsbibliotheek geplaatst.
- 1877 G. P. Tiele, schepper van de vergelijkende godsdienst-
wetenschap, wordt hoogleeraar. — Kweekschool voor
onderwijzers gevestigd in het oude Walen-weeshuis,
later stadsziekenzaal op de Oude Vest (zie 1873).
- 1878 De Leidsche Duinwatermaatschappij opgericht.
- 1879 Nieuw gebouw voor de Kweekschool voor Zeevaart. —
Paardentram (Rotterdamsche Tramweg-Maatschappij)
door Leiden gelegd.
- 1880 Demping van de Geeregracht. — Nieuw Spoorwegstation;
aansluiting lijn Leiden-- Woerden aan het Hollandsche
Spoor. — Stoomtramlijn naar Katwijk geopend.
- 1881 Nieuw gebouw der sociëteit Amicitia op de Breestraat. —
Toevoeging van eene anthropologische afdeeling aan
het Ethnographisch museum.
- 1882 Hoogere Burgerschool voor meisjes opgericht.
- 1883 Nieuw gebouw van Gymnasium aan de Dousastraat
opgericht (vroeger in de Lokhorststraat).

- 1884** Bouw van het Anatomisch Pathologisch laboratorium naast 't Ziekenhuis (Boerhaave-Laboratorium.) Bouw van de Meelfabriek „de Sleutels”. — Monument van der Werff onthuld.
- 1886** Demping van de Zijdgracht.
- 1887** Stichting van het Hôpital Wallon. — Collectie-Liberia van Büttikofer aan het Ethnographisch museum gegeven.
- 1888** Verbouwing van de Luthersche kerk.
- 1889** Vernieuwing en vergrooting van de afgebrande Geheerzaal, staande sinds 1827 op een deel terrein van het oude Catharinagasthuis. — Tramlijn Leiden-Haarlem geopend.
- 1890** Schenking van D. Hartevelt van een kunstzaal in den tuin van de Lakenhal. — Telefoonnet in werking (particuliere Mij). — Stichting van het Leidsche Universiteitsfonds (P. A. van der Lith stichter).
- 1891** Verbetering der vaart door Leiden's grachten in verband met de Rijn- en Schieverbetering.
- 1892** Practische Ambachtsschool aan den Haagweg gebouwd. — Het Mineralogisch-Geologisch Kabinet in het van der Werfpark opgericht (Dr. K. Martin eerste directeur).
- 1893** Vernieuwing van de Remonstrantsche kerk. — Stedelijk Archiefgebouw gesticht door de familie Krantz ; het archief was vroeger in het, Raadhuis geborgen.
- 1896** Vergrooting der stad. -- Endegeest door Leiden gekocht voor f 75.000 en ingericht tot een gesticht voor krankzinnigen.

- 1898 Overbrenging van het Universiteits Munt. en Penning.
kabinet uit de Bibliotheek naar het Museum van
Oudheden.
- 1899 Aankoop en bijtrekking van het huis van prof. J. H.
Scholten tot vergrooting van het Ethnografisch
Museum. — Bouw van Laboratoria voor Organische
Chemie en Pharmacognosie.
- 1900 Het Volkshuis gesticht. -- Het Diaconessenhuis aan den
-Witten Singel gebouwd. -- Rijngesest door Leiden
gekocht voor f 35.100.
- 1901 De Vereeniging ter bevordering van de opleiding tot
Instrumentmaker alhier opgericht. Bouw van de
Vreewijkbrug.
- 1902 Legaat van prof. C. P. Tiele aan de Universiteitsbiblio-
theek (Tiele's kamer) en een fonds tot instandhouding
der boekerij. — Leerstoel opgericht in de Geschiedenis
van Nederl.-Indië, waardoor de opleiding van Indische
ambtenaren te Leiden mogelijk wordt. -- Gemeentelijk
Abattoir opgericht. — Vereeniging „Oud-Leiden”
gesticht.

VAN STEEDEN.

DE RUÏNE.

Droomelig dommelde het deftige Rapenburg in zelfgenoegzame weeheid van de statige gracht zonder veel vertier, terwijl de weinige voorbijgangers nog zich voorthaastten om bij het knappend haardvuur in de vriendelijke woning bij te komen van de melancholieke narigheid van den mistigkillen Januari-avond, toen plotseling de rustige stilte verbroken werd door den halfgedempten knal eener ontploffing. De slag die door geheel Rijnland, in Amsterdam, Overijsel, ja tot in Friesland vernomen werd, schijnt in de stad zelf minder geweldig geweest te zijn, doch de uitwerking was des te treffender. Een kraakschip met 37,000 pond buskruit was 's morgens van de kruitfabriek te Ouderkerk aan den Amstel langs de Mare de stad ingevaren, en lag kalm aan het Rapenburg gemeerd, zonder dat de omwonenden de nabijheid van die gevaarlijke stof vermoedden of zelfs het stadsbestuur hiervan kennis droeg. Door een onvoorzichtig-

Gezicht op het Rapenburg vóór de ramp.

heid der opvarenden was er vuur bij het kruit gekomen en 's avonds kwart over vieren van den 12^{den} Januari 1807 vloog het schip in de lucht en verwoestte door de ontploffing en de daarop gevolgde luchtverplaatsing een der aanzienlijkste stadsgedeelten. Een oppervlakte van 6 morgen en 443 roeden was geheel verwoest, waarbij van de huizen aan beide zijden van het Rapenburg tusschen Nieuwsteeg en Saaihal en de daarachter liggende blokken tusschen Zonneveldsteeg en Hoefstraat bijna geen huis gespaard bleef. Over een groot gedeelte van de verdere stad waren gebouwen ontwricht, schoorsteenen ingevallen of ruiten vernield. Straten aan straten lagen vol glas en pannen, de St.-Pieterskerk en het Stadhuis waren ernstig beschadigd en de Hooglandsche kerk had zelfs zooveel geleden, dat een tijdlang er over gedacht werd dit gebouw voor goed te ontruimen. Het ergst was de schade in de omgeving van het kruitschip, waarvan de brokstukken later aan de Nieuwsteeg, in den Hortus, aan de Heerengracht en zelfs tot buiten de Hoogewoerdspoort en bij Groenhoven aan den Singel werden teruggevonden. Van de 227 bewoonde huizen in de omgeving waren er 68 in puin gevallen en van 80 stonden nog slechts de muren, terwijl op vier plaatsen het uitbreken van brand den toestand nog verergerde.

Onbeschrijflijk was de verwarring en ontzetting, flauw verlichtte de rosse vuurgloed de verwoesting en van alle kanten hoorde men het gekerm der tusschen puin en

balken beknelde slachtoffers. De brand werd spoedig door de 8 stadssputen en de 2 sputen van het Weeshuis en van de Waalsche diaconie bedwongen, doch eerst langzamerhand bleek het aantal van hen, die bij den ramp het leven lieten. Nog den 24sten Januari werd een der laatste dooden gevonden en toen de lijst der verliezen kon worden opgemaakt, bleek dat 151 dooden te betreuren waren, waaronder grijsaards en kinderen, hooggeleerden, aanzienlijke en eenvoudige burgers, zoodat men kan zeggen dat de geheele stad in rouw was gedompeld. Ongeveer 2000 personen werden licht gewond.

Het stadsbestuur trad tēerstond krachtig op, het terrein werd spoedig afgezet en van alle zijden werd medegewerkt om de orde te helpen handhaven en de ongelukkigen uit de puinhoopen te redden. ¹⁾ Reeds 's avonds om 9 uur was de koning, Lodewijk Napoleon, in de stad gekomen en zijne tegenwoordigheid werkte krachtig mede om allen te bezielen. Onder het schijnsel der toortsen bezocht hij nog 's avonds de ruïnen en door zijn oprecht medegevoel en krachtigen steun wist de ons opgedrongen vreemdeling den weg te vinden tot veler hart.

Spoedig waren alom in den lende commissies gevormd om althans de materiele schade eenigszins te lenigen en treffend is hoe in die dagen van malaise op allerlei gebied in weinig tijd een som bijeengebracht werd. die

¹⁾ Er werden 83 personen uit de puinhoopen gered.

een schitterend bewijs geeft van de offervaardigheid en het medegevoel van de geheele natie. De eindrekening toont een bedrag van f 1,156,216.15, ongerekend den belangrijken steun van den staat ondervonden.

Ik eindig hiermede het beknopt overzicht van de ramp en spaar u den verbijsterenden stroom van gelegenhedsgedichten, den onverkwikkelijken strijd of de ramp als een straffe Gods te beschouwen was, en de wee aandoende reeks van gelegenhedspreken; waarbij de ramp de schrijvers wel niet bezielde, doch toch tot schrijven aanspoorde. Een uitvoerig overzicht van de ramp, de daarbij geleden verliezen en de aangrijpende tooneelen van ondergang of gelukkige redding wordt door onzen stadgenoot prof. Dr. L. Knappert op de hem eigen onderhoudende wijze gegeven in een dezer dagen bij de firma S. E. van Nooten verschenen werk, mij was het slechts te doen om in enkele vluchtig neergeworpen regels $\S$ even de herinnering te verlevendigen aan deze ernstige uren voor honderd jaren in Leiden doorleefd, de grootste ramp die Leiden trof na de historische dagen van het met zooveel moed doorstaan beleg.

Zien wij thans hoe het stadsbeeld was vóór de vernieling en welke veranderingen dit later heeft ondergaan. Langs de gracht zette zich de statige huizenrij voort van Rapenburg en Steenschuur en onder de vernielde huizen vinden wij die van verschillende professoren en aanzienlijken. Daarachter lagen dichtbewoonde volkswijken. Na de ramp werd de waarde der verwoeste

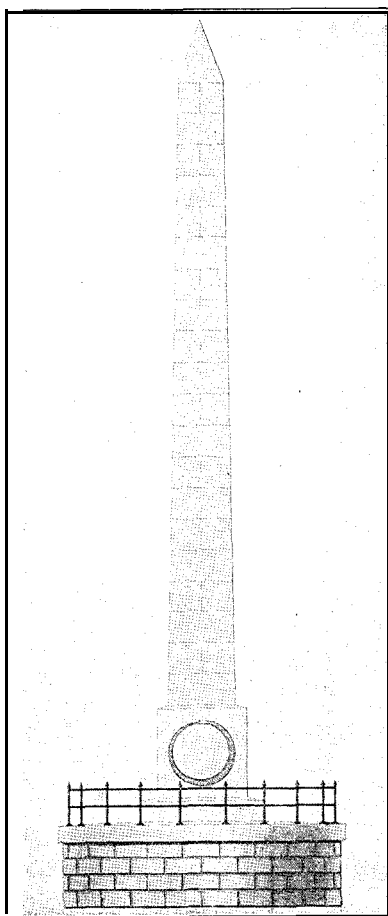
erven uit 's lands kas vergoed, waarvoor, buiten den opstal, f 32566.64 werd betaald. Lodewijk Napoleon had groote plannen voor de opheffing van Leiden's welvaart en wilde op het ruïneterrein sierlijke gebouwen stichten voor de Academie en de bibliotheek en kazernes voor 1000 man infanterie en 1000 man cavalerie. Het resteerend gedeelte zoude nog ruimte bieden voor 20 à 30 villa's. Deze grootsche plannen kwamen echter evenmin tot verwezenlijking als de door den koning toegezegde steun van het Rijk. Zoo werd de toezegging om van 's Rijkswege in de renten der stadsschulden te voorzien slechts tot 1810 gestand gedaan en mag men daarom de stad niet te hard vallen over het besteden van een klein deel der bijeengebrachte gelden voor doeleinden buiten de ramp, zooals het bestrijden der kosten van de cholera-epidemie in 1832 en het bouwen van een nieuw ziekenhuis. De uit de fondsen getrokken voor deelen wegen in de verte niet op tegen de nadeelen ondervonden van het niet nakomen der onder den indruk van de ramp gedane beloften.

De ruïne bleef, nadat de puinhoopen waren opgeruimd, jaren lang een braakliggend veld ¹⁾. Zelfs de herinneringsobelisk, waarvan in 1808 door een der ministers' de eerste steen was gelegd, bracht het niet verder dan het grondwerk en het eenig gebruik, dat van het terrein gemaakt werd, was als exercitieveld voor het garnizoen.

De zoogenaamde Kleine Ruïne werd langzamerhand be-

---

¹⁾ De opruiming kostte ruim 55000 gulden.

Ontwerp voor de herinneringsobelisk,
waarvan in 1808 de eerste steen werd
gelegd.

bouwd. De Saaihal was voor *f* 37.000, uit het fonds betaald, tot kerk voor de katholieken ingericht. in 1835 werd de Petruskerk gebouwd, in 1850 het Nut en in 1856 het Laboratorium voor natuur. en scheikunde, nadat het terrein hiervoor in 1856 door de stad aan het Rijk was geschonken. De Groote Ruïne bleef nog langer onbebouwd. Eerst hoopte men dat het Rijk alsnog de belofte gestand zoude doen om hier een nieuw Universiteitsgebouw te stichten, en onthield men zich daarom van beplantingen enz., die slechts een voorloopig karakter konden dragen. De welvaart in Leiden was gering in de 30er en 40er jaren en weinig werd het verlies aan woonruimte gevoeld. Van rijkswege werd het braak laten van het ruïneveld begunstigd, daar de Regeering de groote plannen voor de Academie nog niet had opgegeven en het braakliggend terrein een prachtig exercitieveld opleverde voor het garnizoen. Wel was hiertoe door de gemeente reeds vroeger een weide buiten de stadssingels aangekocht, ik meen voor *f* 4000 , doch deze werd alleen goed genoeg geacht voor onze brave schutterij. Het Schuttersveld bleek gedurende een groot deel van het jaar te drassig voor de oefeningen van cavalerie en artillerie en ook de infanterie voelde zich aangename op den harderen ondergrond van het Ruïneveld.

In 1867 werd door den Heer Dr. J. A. Boogaard c. s. tot den Raad het verzoek gericht om een gedeelte van de Groote Ruïne af te staan voor een te stichten groot Harmoniegebouw. De gehoorzaal was nog niet vergroot

en het ontbrak in Leiden aan gelegenheid voor Muziek. feesten, tentoonstellingen enz. Dit verzoek werd spoedig daarna ingetrokken, doch in 1868 weder in gewijzigden vorm ingediend en schijnt gunstig ontvangen te zijn. Van verschillende zijden, ook van het Collegium van het Studentencorps, werden adhaesie-adressen ontvangen en het bijkomend verzoek om rentegarantie vond slechts om den vorm bezwaar. In 1869 werd door den Raad gesloten om de plannen voor het Harmoniegebouw te doen drukken. Zoodra de Regeering vernam, dat er kans bestond dat de onooglijke toestand van het terrein zoude verbeteren, mengde de Minister zich in de kwestie en schreef den 6 Augustus 1869 om toch niet over het terrein te beschikken in verband met de Academieplannen. Het Harmonieplan werd hierdoor ernstig bedreigd en in de zitting van 8 April 1871 werd het bericht ontvangen dat de aanvraag was ingetrokken.

Het volgend jaar kwam opnieuw de bebouwing ter sprake in verband met een nieuw te bouwen school. Het stadsbestuur schijnt toen bij de Regeering geïnformeerd te hebben naar den stand der Academieplannen en de overtuiging gekregen te hebben, dat op verwezenlijking hiervan voorloopig niet viel te rekenen, Spoedig volgde toen eene aanvraag van den Heer C. F. W. Wichers van Kerchern, die ook een groot aandeel had gehad in de Harmonieplannen van Boogaard c. s., om kosteloozen afstand van het terrein, waarop dan heerenhuizen en arbeiderswoningen zouden gebouwd worden.

Tegenwoordig klinkt die kostelooze afstand ons wat vreemd in de ooren, nu de stad in welvaart is toegenomen en daardoor de bouwspeculatie is aangewakkerd en de grond in waarde is gestegen. In de jaren na 1862, toen door het slechten der wallen en poorten eenig terrein rond de stad was vrijgekomen, ging echter haast geen raadsvergadering voorbij, of er kwamen aanvragen in om gratis afstand van stadsgrond, waarvan althans een groot gedeelte werd ingewilligd. Er begon langzamerhand een tekort aan huizen te ontstaan, waaraan het stadsbestuur op soms wat al te liberale wijze is te gemoet gekomen. Ook aan hier te vestigen fabrieken werd steeds op zeer voordeelige wijze grond verstrekt.

De aanvraag van Van Kerchem werd aangehouden, toen door het Rijk weder op het openhouden van het terrein werd aangedrongen, en 29 Maart 1873 trok de aanvrager zijn plan terug.

De rijksplannen traden nu weer meer op den voorgrond. Den 15^{den} April 1873 werd bericht ontvangen dat er hard aan werd gewerkt en 21 Juni 1873 kon aan den Raad worden medegedeeld, dat bij de wet van 17 Juni 1873 N°. 82 de post voor onderhoud der verzamelingen van de Academie, aanbouw, verbetering enz. was verhoogd met / 240.000 en aldus gebracht op f 457.066 (art. 116 der staatsbegrooting over 1873). Deze gelden zouden strekken tot oprichting van een Academiegebouw, een Zoötomisch museum en een Museum van Natuurlijke historie op de Groote Ruïne. Eindelijk scheen de ver-

wezenlijking van de reeds in 1807 gedane belofte nabij en fier werd in den Raad verklaard: „De laatste sporen, welke de groote ramp van 12 Januari 1807 achterliet, kunnen zeker op niet meer doelmatige wijze worden uitgewischt, dan door aan de Ruïne de haar thans toegedachte bestemming te geven.” Het voorstel om hiervoor het terrein kosteloos aan het Rijk over te dragen vond algemeene sympathie en alleen over enkele onderdeelen bleek verschil van opinie. Zoo wenschte de Commissie van financiën bij dien afstand de toezegging te ontvangen, dat eene grensuitbreiding der Gemeente in overweging zonde genomen worden en werd aan den voorzitter de toezegging gevraagd, dat van de Gemeente naast haar niet onbelangrijk aanbod geen nieuwe offers zouden gevraagd worden voor het beschikbaar stellen van nieuwe excercitieterreinen. Volgens mededeeling van den voorzitter toch waren de bouwplannen zoo uitgebreid, dat het voornemen bestond om de geheele breedte van de Ruïne in te nemen.

Tot het aanbieden van den grond werd door den Raad besloten en bij dispositie van Gedeputeerde Staten van 9/10 Juli 1873 N°. 3 werd de afstand van het terrein goedgekeurd.

Het pleit scheen hiermede beslecht, doch ook thans weder volgde ontgoocheling op de hoog gesparren verwachtingen.

De gelden waren toegestaan, de plannen waren aan den Raad overgelegd, doch de uitvoering bleef achter.

wege. Het duurde tot 1884 eer weder een stap nader werd gedaan. Ook de afstand van het terrein, waartoe reeds in principe was besloten, bleef voorloopig rusten. Inmiddels was in 1881 de Hoogere Burgerschool voor Meisjes op de Ruïne gebouwd en in 1883 het Gymnasium, terwijl de plaatsing werd voorbereid van het monument voor P. A. van der Werff, dat 3 October 1884 werd onthuld. Verder lag het terrein nog steeds braak, en in den Raad moest worden erkend „dat de toestand tot gegronde klachten aanleiding gaf.”

Waarschijnlijk drong de gedeeltelijke bebouwing met H. B. S. en Gymnasium de regeering om zich thans van het terrein te verzekeren, vóór dat verdere bebouwing een beletsel konden vormen voor de uitvoering der bestaande plannen. De onderhandelingen werden hervat en deze leidden tot het raadsbesluit, waarbij de Gemeente zich verbond om de Ruïne, met uitzondering van H. B. S., Gymnasium en ondergrond van het monument, aan het Rijk over te dragen binnen twee maanden nadat door het Rijk de gebouwen zouden zijn aanbesteed. Oorspronkelijk was voorgesteld om in het contract **te zetten**, dat de afstand zou geschieden „tot stichting van een Academiegebouw en Museum ten dienste van de Leidsche Universiteit”, **en** blijkbaar heeft althans een deel der raadsleden in 1884 in de meening verkeerd, dat thans de bouw van **een** nieuw Academiegebouw verzekerd was, doch deze zinsnede is op aandringen van den Minister gewijzigd in „gebouwen ten dienste van de Rijks-

Universiteit”, zoodat feitelijk de overdracht reeds had moeten geschieden indien het Rijk er een Academisch brandspuithuisje had opgericht, gelijk later door een raadslid werd opgemerkt. Het was dus geheel in overeenstemming met de woorden van het contract van 1884, toen het Rijk in 1891 het terrein opeischte bij de stichting van het Mineralogisch museum, hoewel evenzeer in strijd met de bedoeling van den Raad, die in 1873 tot het besluit van afstand leidde, en het was met verbeten spijt, dat velen in 1891 het terrein in handen van het Rijk zagen overgaan. Zelfs werd door een der raadsleden nog een poging gewaagd om te volstaan met afstand van het voor dit museum benoodigd terrein, doch het was thans hiertoe te laat; men had zich in 1884 de handen gebonden en was nu gehouden aan de eenmaal gesloten overeenkomst.

Het contract van 1884 bevatte nog eenige bepalingen naar aanleiding van de reeds gedeeltelijk aan het terrein gegeven bestemming. Uitdrukkelijk behield het Rijk zich de bevoegdheid voor om het Monument te verplaatsen, wanneer dit voor het zetten der gebouwen wenschelijk bleek, doch de kosten der verplaatsing zouden in dat geval door het Rijk gedragen worden. Tevens kon, nu de bebouwing pas in later jaren werd beoogd, het terrein niet ongewijzigd blijven en kon men het standbeeld niet eenzaam laten staren in de onontgonnen wildernis. Er werd daarom bepaald, dat het Rijk *f*7000. zoude geven voor den aanleg van een plantsoen en jaarlijks *f*500.--

in het onderhoud hiervan zoude bijdragen. Zoo ontstond het klein, doch aardig park, eerst nog een zonnig veldje met enkele sprietige boompjes, gelijk ik het mij nog uit het begin van mijn studententijd herinner. Doch de boomen groeiden, de bladerkrans werd dikker en zoo werd het park, zoo gunstig midden in de stad gelegen, een der aantrekkelijkste plekjes van Leiden, druk bezocht bij de muziekuitvoeringen en als aangewezen voor lustrumfeesten, bloemencorso's enz.

Helaas juist nu het Park tot zijn recht begint te komen, nu het een sieraad geworden is van onze stad, wordt het ernstig bedreigd door den museumbouw. Reeds is een groot stuk bebouwd, en als de plannen geheel ten uitvoer zijn gelegd, zal het Park zijn opgeofferd, zonder dat het nieuwe Academiegebouw er de plaats van heeft ingenomen.

Daarmede zal ook het voor eene stad zoo noodige wandelterrein nagenoeg geheel zijn verdwenen. De Singels, eerst zoo aantrekkelijk door hun vergezichten over de malsche weiden, zijn volgebouwd en in gewone grachten herschapen en ons blijft nog slechts de smalle strook aan het Plantsoen als oase van groen in het labyrint van huizenblokken.

Gelukkig bezit de stad nog een terrein, wel beperkt doch niet ongeschikt voor Park-aanleg. Als de schutterij eindelijk geheel ter ruste is, kan ook aan het Schuttersveld eene nuttiger bestemming gegeven worden dan die van gratis modderbad op 3 October. Voor exercitieveld

van het garnizoen is ook elders wel terrein te vinden en van het Rijk mag billijkheidshalve gevorderd worden, dat het buiten bezwaar der Gemeente zich hiervoor terrein trachte te verschaffen, waar het onder slechts ten deele vervulde verwachtingen aan de stad het vrijwel eenige ontspanningsoord heeft ontnomen.

J. C. OVERVOORDE.

Aardbeving 1692.

Anno 1692 den aghtienden September des naermiddaghs tusschen twee en half drie is hier tot Leyden een aartbevingh geweest dat de Klocken geluyt geslagen hebben en op den snijkamer de geraamte begosten te bewegen en de huysen te schudden. En heeft in andre lande en profinzen meerder schade gedaen aen torens ende huysen.

Aanteek. in een bijbel (uitgave 1534, Antwerpen) in bezit van pastoor-deken P. L. Dessens te Leiden.

J. C. O

Mr. Arent van Buchell en zijne reizen door Rijnland.

In het voorjaar van 1906 werden bij Fred. Muller in Amsterdam de handschriften verkocht, die eens een deel hadden uitgemaakt van de groote verzameling genealogica van Jhr. M. P. Smissaert, in leven lid van den Hoogen Raad van Adel. Daarbij was een folio handschrift van Mr. Arent van Buchell, of zooals hij zich meestal met verlatijnschten naam noemde: Arnoldus Buchelius, waarin hij beschrijft, wat hij nog aantrof in kerken, kloosters en andere gebouwen, gedurende zijne reizen door Holland, Brabant en Zeeland. Het boek, rijk voorzien van teekeningen van huizen, ruïnen, grafzerken, kerkglazen en wapens, bleef gelukkig voor ons land behouden; het werd aangekocht door de Universiteitsbibliotheek te Utrecht, waar reeds in het Gemeentearchief de twee deelen over Utrechtsche oudheden van dezelfde hand aanwezig waren.

Ik wil nu een overzicht geven van datgeen, wat in onze stad en omgeving op bovengenoemd gebied toen nog aanwezig was, doch vooraf een enkel woord over den schrijver.

Hij was 18 Maart 1565 geboren te Utrecht. Zijn vader, eveneens Arent geheeten en Kanunnik van St. Pieter, had bij Brigitte Evertsens, eene Friesche, behalve hem nog twee dochters: Margaretha, later vrouw van Jakob Quekel uit Dordt en Geertruyd. Het was lang geene uitzondering in dien tijd, als een geestelijk heer, zooals deze, er eene heele familie op na hield. De zoon werd gelegitimeerd, doch verloor zijn vader op jeugdigen leeftijd (8 jaar). Als kind van nog geen 12 jaar werd hij naar Arnhem gezonden ter Latijnsche school en begon toen reeds aanteekeningen te maken over historische gebeurtenissen uit dien tijd en over alles in het algemeen, wat op zijn pad zijn aandacht trok. Zoo heeft hij uit eigen herinnering en uit die zijner oudere tijdgenooten een diarium of dagboek samengesteld beginnende in 1560 en eindigende in April 1599. Daaruit vernemen wij dan ook allerlei merkwaardige bijzonderheden op algemeen gebied uit dien veelbewogen tijd, van des te meer belang, waar de schrijver een geleerd historicus en bekwaam jurist werd, en bovendien verwant en bevriend was met talrijke beroemde tijdgenooten.

Na met succes de Arnhemsche school doorloopen te hebben, begaf hij zich einde Maart 1583 naar de Leidsche hoogeschool, waar hij in de faculteit der letteren werd

ingeschreven; hij liep echter volgens eigen getuigenis behalve bij Lipsius, dien hij bovenmate prijst, college bij Julius van Beyma, den bekenden jurist-hoogleraar. Op weg naar Leiden, noemt hij in 't voorbijvaren reeds alle plaatsen, kasteelen enz. van eenig belang op, en zijn eerste werk, in de stad aangekomen, is, eene korte beschrijving te geven van het merkwaardigste toen nog hier te zien; hij vergeet de Burcht natuurlijk niet en lacht erom, dat het volk deze voor een werk der Giganten houdt. Als de Mei in 't land is gaat hij, volgens studenten-gewoonte dier dagen, 's avonds naar den Hortus, waar ook de om hare schoonheid en blank teint veelgeroemde Leidsche meisjes komen. Zij vallen hem echter bij nadere kennismaking lang niet mede, hoe knap zij dan ook van uiterlijk mogen zijn. Onbeschaafd blijken zij, daarbij ijdel, en vol zin tot opschik met slordig moois. Door het schoone weder uitgelokt, maakt hij met medestudenten ook meerdere wandelingen in den omtrek, b.v. naar Katwijk en Rijnsburg; een anderen dag naar Voorhout, waar zij juist een troep boeren en boerinnen verrassen die flink aan het feestvieren zijn, waarbij het nogal los toegaat.

Buchelius was een groot bewonderaar van de schilderkunst; hij vond hier ter stede veel naar zijne gading, en vertelt ons, sprekende over „Het laatste oordeel”, ook het bekende verhaal van keizer Rudolf, die de stedelijke regeering het meesterstuk van Lucas van Leyden wilde afkoopen met zooveel goudgeld, als het stuk bedekken kon. Nog noemt hij den schilder Petrus à Blommevenne,

de schrijvers Engelbrecht, Gerbrand en Florys van Leyden, als beroemde mannen hier geboren: de laatste schreef de geschiedenis der minnebroeders. Hoewel hij het in Leiden blijkbaar aangenaam leven vond, vertrok hij in de honds-dagen naar Den Haag en Rotterdam en keerde niet terug voor 13 September; juist weder **aan** de studie begonnen! werd hij naar Utrecht geroepen wegens twisten tusschen de voogden, over hem en zijne zusters gesteld. Een halfjaar later ondernam hij een groote reis door België, Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk en Italië, waar hij langen tijd, vooral te Rome, bleef, om eerst in 1588 vandaar terug te keeren. Onderweg woràen weder alle merkwaardigheden genoteerd in het diarium, doch het belangrijker nieuws uit het vaderland wordt tusschen zijn opmerkingen ingelascht.

Naar Leiden keert hij echter niet terug; alleen een dag in het najaar van 1589 komt hij er doorbrengen en logeert er bij twee Schotsche studenten in de Kamp. Het was juist de gedenkdag van het ontzet; deze werd ook toen feestelijk gevierd. Steeds door blijft hij maar rondtrekken door ons land, zelf zegt hij geene rust te kunnen vinden; de reden daarvan was, dat hij tot het Protestantisme wilde overgaan en toch door te vele banden aan zijn oude geloof verbonden bleef. Op een zijner zwerftochten ontmoet hij den knecht van den Heer van Hoorne van Boxtel en deze, een oud man, spreekt met hem over Luther, Calvijn en Melanchton, die hij allen persoonlijk gekend heeft. Of dit gesprek invloed heeft gehad

op zijne beslissing, wij weten het niet. Het diarium zwijgt hierover, doch niet lang daarna is hij werkelijk van godsdienst veranderd.

Omtrent Juli 1590 vinden wij Buchelius in dienst van Walraven van Brederode in 's Gravenhage. Het was in die dagen bij dergelijke groote heeren gebruik, om eenige geleerde jonge mannen in hunne omgeving te houden, doch Buchelius vond het op den duur een ijdel en ver-velend bestaan; zijn heer en diens vrouw waren wel heel lief tegen hem, maar meenden er z.i. niet veel van. De winter houdt hij het nog aan Walraven's hof uit, maar in Maart komt het tot heftige woorden ; hij verlaat den Haag en trekt naar Utrecht. Doch niet voor lang.

Reeds in Mei vraagt Heer Johan van Hoorne van Boxtel hem, zijn particu ier secretaris te worden en gezamenlijk eene reis te ondernemen naar Duitschland. Buchelius neemt het aan en is tevreden met zijn honorarium. In December zijn zij weer in de Republiek terug en blijven vooral door Noord-Holland reizen en trekken, waarbij Leiden nog eens wordt aangedaan en tegelijk de verzen, die nog op ons stadhuis te lezen staan, door hem worden besproken en gecopieerd. Het geheele jaar 1592 blijft hij verder rondtrekken met zijnen heer en neemt pas in de laatste dagen van December van hem afscheid, om zich te Leiden voor zijne promotie voor te bereiden. Deze heeft dan ook 6 Februari 1593 plaats.

Den 6^{den} Mei 1593 is Buchelius te Utrecht, waar hij zich als advocaat vestigde, gehuwd met Nicolaa van

Voorst, weduwe Valentijn van der Voort, wier zuster met den bekenden geleerde Everhardus Qorstius trouwde. Slechts één zoon werd Buchelius uit zijn huwelijk geboren, n.l. Arént, die in 1611 op 17-jarigen leeftijd stierf; dit was een zware slag voor zijn vader, die zich sedert dien uit de rechtspraktijk terugtrok en afleiding zocht door weder veel te gaan reizen. Uit dien tijd dagteekenen de meeste aantekeningen, die hij over Holland (en vooral Rijnland) te boek stelde. Bijna onverdeeld wijdde hij zijn tijd aan de geschiedenis, en de tientallen zijner hand. schriften, die heden nog te Utrecht bewaard worden, geven ons een blik op de veelomvattende kennis van dezen geleerden historicus. Eenige zijner werken werden gedrukt, o. a. eene beschrijving van Utrecht, een groote geïllustreerde Flora, brieven over Grieksche, Latijnsche en middeleeuwsche letterkunde. Met vele hoogleeraren en andere vaderlandsche geleerden stond hij in geregelde briefwisseling. terwijl vooral zijn vriend Lap van Waveren uit Utrecht hem in zijne onderzoekingen naar onze middeleeuwsche geschiedenis behulpzaam was.

Buchelius was een voorvechter van de volle waarheid in de geschiedenis; daarom was hij dan ook zoo uiterst verbitterd op Chr. Butkens, den Vlaamschen monnik, die de „Annales de la Maison de Lynden” opstelde, waarin hij zich op handige wijze van de grofsté leugens bediende, om dit Geldersch geslacht, alsof tot meerdere glorie, eene Italiaansehe afstamming uit het huis Esté te geven.

Van 1619 — 1621 heeft Utrecht Buchelius afgevaardigd

ter vergaderingen van de Bewindhebbers der Oost Indische Compagnie, doch hij voelde zich allermintst thuis in het gezelschap der baatzuchtige Amsterdamsehe handelaars. Het was hem dan ook eene verluchting, toen hij zich in 1621 niet langer te bemoeien had met deze „qualike saecken van coopmanschap.”

Bezig met een groot werk over zijne voorgangers in de beschrijving van Utrechts historiën, verraste hem de dood op 15 Juli 1641. Twee jaren daarna verscheen, door de zorg van Lap van Waveren, het werk, dat hij onvoltooid achterliet. Wij mogen Buchelius wel dankbaar zijn voor zijn onvermoeid en nauwkeurig werken; zodoende heeft hij voor ons bewaard, wat er tijdens zijn leven nog overbleef van al het schoons in kerken en wereldlijke gebouwen, éénmaal, vóór den vrijheidsoorlog, de roem en het sieraad van de rijke Oostenrijksche erflanden.

In 1612 logeerde Buchelius te Leiden, vermoedelijk bij Vorstius. Zijn eerste bezoek geldt Rijnsburg, waar in de kerk en kloosterruïnen, behalve de nog heden aanwezige, talrijke met wapens versierde zerken der abdisen e. a. gevonden werden; hij noemt en beschrijft o. a. die van: Geertruid van Reimerswael, vrouw van den abdy-rentmeester Arent van der Does, Marie Schenk van Tautenburg, Elburch van Boetzelaer van Langerack, de laatste abdis, die in de abdy woonde, Adriana van Botlant, Stefana van Fussum. De titel van abdis bestond nog in 1612, doch de titularesse woonde te Leiden, terwijl de Staten van Holland de abdygoederen beheerden,

evenals die van Leeuwenhorst. Te Rijnsburg zelf woonde de vroegere Elect van Doornik, de Heer van Oyenbrugge, een Belg, wiens zuster abdis van Rijnsburg was geweest en kort te voren overleden was. Hij zelf was tot de hervormde leer overgegaan en had eene dochter, die bij hem inwoonde. Verder geeft hij ons nog menige genealogische bijzonderheid over de abdissen uit vroeger eeuwen.

Op zijn tocht naar Oegstgeest en Warmond spreekt hij eerst over Oud-Poelgeest; wat hij daarover zegt, heb ik opgenomen in mijne bijdrage onder dien titel in dezen zelfden jaargang.

Dan komt Abtspoel aan de beurt, dat vroeger eene lustplaats van de Egmonder abten (waaraan het zijn naam dan ook ontleende), omtrent 1574, door het naar Leiden oprukkende Spaansche leger, verwoest was, doch thans weder, luisterrijk herbouwd door Rijnlands rentmeester Foy van Broecheven, diens weduwe ter woon strekte. „Aan de poort hangt een walvischribbe” zegt Buchelius. Zooals oudere stadgenooten zich wel herinneren, werd dit schoone buiten na den dood van mevr. Van Leyden Gael, in 1863, gesloopt.

Vervolgens passeeren wij met onzen leidsman het huis Lochorst, of Oud-Teilingen. Het lag achter het tegenwoordige stationskoffiehuis te Warmond in een mooien parkaanleg met groote waterpartijen, toen het in het begin der 19de eeuw onder sloopershanden viel; zoo was het in de 17de eeuw aangelegd door den staatsman Hieronymus van Beverningh, die er de laatste

jaren zijns levens in ruste sleet, en als een groot liefhebber van bloemen en planten bekend stond. Ten tijde van Buchelius woonde er Nicolaes van Mathenes en zijne vrouw Geertruy van Lochorst. Hun kleinzoon, de Heer van Wassenaer-Wermond, verkocht het aan H. van Beverningh. Het was de plaats, waar het slot der Oude Heeren van Teylingen stond; over hen en deze hunne bezitting is in de laatste 10 jaren zeer veel geschreven en getwist, o. a. door Prof. Fruin, Mr. H.J. Koenen, Ds. Wüstenhoff en den Zweedschen ridder Hans Toll. Met dat al, is hunne geschiedenis nog lang niet vastgesteld, al weten wij nu zeker, dat de hoofdtak der Teylingens ongeveer tegelijk met het Hollandsch gravengeslacht uitstierf. Eene erfdochter, Sophia genaamd, bracht dit goed aan haren man, Willem van Naaldwijc; vervolgens ging het door de van Poelgeesten aan de van Loehorst's over, die hun naam aan deze bezitting gaven en zodoende den ouden naam op den achtergrond drongen.

De kerk van Warmond lag in ruïne na het beleg van Leiden, en werd juist in dezen tijd weder opgebouwd door den Heer van Warmond, die reeds het minst beschadigde deel zoover had hersteld, dat dit tot $\pm$ 1870 als kerk heeft kunnen dienst doen. Zijn dood verhinderde het plan, het geheele gebouw in vroegere glorie te doen herrijzen. Zijne nakomelingen voelden dan ook begrijpelijkerwijze als Katholieken weinig voor het verder opbouwen eener kerk, die zoodra zij eenigszins tot gebruik geschikt was, terstond in bezit genomen was door

de Hervormde Gemeente. In het weinig beschadigde en juist gerestaureerde koor vond Buchelius nog meerdere gekleurde glazen ; als, dat van de Hoogheemraden van Rijnland, het memorieglas van Jhr. Jan van Woerden van Vliet en Maria van Duvenvoirde tot Warmond (gehuwd in 1578), versierd met hunne afbeeldsels en 32 kwartierwapens. Hij beschrijft de zerken „van Warmond” en „van Mathenesse”, die wij op dat mooiste onzer dorpskerkhoven nog steeds mogen bewonderen, en tal van andere, die thans verdwenen zijn. Aan de zuidzijde van de kerk hing het wapen van Ds. van Oy, den eerster predikant van Warmond, in 1598 gestorven; daaronder was de grootte aangegeven van zeven steenen, die hem uitgesneden waren, de eerste zoo groot als een eendenei.

Van Warmnd vergezellen wij onzen reiziger naar Noordwijk; het was (evenals thans) een lieflijk oord; „pulcher et amoenus locus, a multis quoque nobilibus habitatus”. Daarheen ging Buchelius vaak; als student had hij Janus Doeza gekend, diens jong gestorven zoon Jan nog beter, en hij was met diens broeders en hunne kinderen bevriend gebleven. Daar vinden wij hem ook o. a. in 1619 met zijn neef Adolf Vorstius, zij kwamen in het dorp toen juist de Jonker van Schagen (gehuwd met Anna van Borssele) begraven zou worden. Door het volk werd hij „droncke Schage” genoemd ; commentaar overbodig. Naar die kerk was de zerk van Franc van der Bouchorst¹⁾

---

¹⁾ Destijds (1905) vermeldde ik dat hij in Noordwijk begraven lag met zijne vrouw.

al overgebracht van het verwoeste Marienpoel, en talrijke andere (waaronder de nog aanwezige van Van der Bouchorst) trekken zijn aandacht.

Bij zijn gastheer vond hij het door Rudolf van Utrecht geschilderde tafereel van Jan van der Does met zijne vrouw en al zijne kinderen op de jongste, Josina, na; daaronder een door dien roemrijken poëet gedicht Latijnsch vers; het geheel, ons welbekend, als het geschenk van den graaf van Stirum Noordwijk, in 1837 onze stad aangeboden, en thans in het Stedelijk Museum.

Een anderen keer (1623) toen hij in Noordwijk was, ging hij met zijn gastheer Frans van der Does, diens vrouw en kinderen, een uitstapje maken naar de ruïnen van het klooster ter Lee, „alwaer stont een lindenboom seer lustich toegemaect, dat men daer in conde sitten, alwaer ons een bancquetgen werde toebereyt”. Vlak daarbij lagen de overblijfselen der abdij-kerk; hier en daar herkende men nog de versierde grafsteen der abdissen. Er was vroeger een memorie-altaarstuk van de familie Van der Does in het klooster geweest. Bij de verwoesting van deze zoo beroemde abdij werd het gered en was als bewijsmiddel in een proces door Frans van der Does, met behulp van zijn neef, den Joncker van Sevender, bij eerstgenoemden ondergebracht. Het middenstuk was beter geschilderd dan de deuren, volgens Buchelius, en dateerde ook van ouderen tijd, waarschijnlijk ± 1470 .

Op dergelijke wijze beschrijft hij ons nu de omstreken van Leiden, gaat gewoonlijk eerst in de kerk om de

grafsteen en wapenborden te bezichtigen en te copieeren en versiert vervolgens zijnen tekst met gekleurde afbeeldingen der voornaamste huizen. Zoo zien wij Groot-Poelgeest te Koudekerk, Zwieten en Kronestein onder Zoeterwoude, het huis ter Does te Leyderdorp. Dit laatste was juist herbouwd door den bekenden admiraal Pieter, den veroveraar van den Spaanschen oorlogswimpel, dien wij ook nog kunnen vinden in de Lakenhal. Wij krijgen van het huis de volgende beschrijving: „hebbende een *propre* cruytuin met een plaets, een schone sael 42 voeten lanck, een camer ende een *vætreck*, noch een camer met een vertreek, met de maechdencamer, een schone *coecken* met een Bottelrye, een waskeucken ende een stoeff met een badstoeffken, twee schone kelders, boven 3 schone *camers* en een schoon bouwhuys.” Jammer dat van dat al, thans niets meer bestaat!

En nu nog een enkel woord over hetgeen hij vond in Leiden zelf, en dat wel voornamelijk in de hoofdkerken. Want buiten deze, memoreert hij slechts: de Academie, met de groote grafsteen der van Adrichems, thans in den muur van het Groot-Auditorium, en eenige zerken in de voormalige kapel van dit oude klooster, nl. die der geslachten van Montfoort, van der Bouchorst en van Bakenes, voorts een graf der van Sparewou's in het toenmalige Prinzenlogement, hoek Rapenburg en Langebrug, de Anatomie met eenige merkwaardigheden, zooals een maag, die 2 stoopen en 1 pint wijn bevatten kon, (welker gelukkige bezitter slechts 47 jaren mocht leven)>

en ten slotte het familiestuk der van Swieten's op Mariënpoel's hoofdaltaar, den getrouwen lezer van ons Jaarboekje bekend uit mijne bijdrage over dit klooster in jaargang 1905. Buchelius vond het bij J^r. Adriaen van Swieten, dijkgraaf van Rijnland; het stuk interesseerde hem blijkbaar zeer, daar hij er, na eene vluchtige beschrijving, nog tweemaal op terugkomt, met volledige vermelding van den, onder de personen, geschilderden tekst.

Wat Leiden's drie hoofdkerken betreft, zoo was, in de minst beroemde, de Vrouwekerk, evenals in de Pancraskerk, blijkbaar weinig aan de schennende handen der beeldstormers ontkomen. Ten minste vinden wij in de Vrouwekerk, toen reeds aan de Walen afgestaan, slechts de grafschriften van Clusius en Scaliger, Buchelius' tijdgenooten, opgeteekend. In de Hooglandsche kerk, niet veel meer, eenige zerken w. o. die van Nassau-Merode op het koor, een glas door de Academie-curatoren gegeven, voorstellende „Minerva cum noctua sua”, en een steen door een niet genoemd burger gegeven, en dragende de inscriptie:

„Laet ons by Jesum Christum blyven
Al ist, dat de geleerden daarom kijken”.

Dit opschrift gaf echter zooveel ergernis aan de H. H. Theologen, dat zij de verwijdering er van bewerkten. De steen werd toen overgebracht naar „de Voskuyl”, eene Oegstgeestsche uitspanning aan den Rijnsburgschen weg, waar o. a. de eerste Hervormde vergadering had plaats gevonden.

Het is een lust om te zien, hoeveel schoone monumenten in dien tijd, ondanks al het vernielen van 1566, de Pieterskerk nog versierden. Vooral in de kapellen waren meerdere ruiten gedeeltelijk, en sommige zelfs geheel gaaf gebleven. De lezing van Mr. Overvoorde voor de vereeniging Oud-Leiden op 1 Nov. jl. gehouden, heeft den aanwezigen in staat gesteld, zich eenigszins een denkbeeld te vormen van äeze soort versiering in de kapel der van Boschuysen's. Zoo waren er meerdere, waarvan ik slechts die der van Lochorsten, van Alkemade's en van Swieten's opnoem. Ook vele grafzerken in de Pieterskerk worden in dit merkwaardig handschrift afgebeeld; vele zijn thans verloren gegaan, andere kennen wij nog, zoals die van Floris van Boschuysen en zijne vrouw, zij het dan ook in minder goeden staat als voor drie eeuwen.

Mogen deze regelen een ieder, die belangstelt in de geschiedenis van onze stad en hare omgeving, aansporen, bij een bezoek aan Utrecht eens dit handschrift te gaan beschouwen en bewonderen, dan vrees ik niet, U tevergeefs in kennis gebracht te hebben met een groot Nederlander, wiens werken, ook voor onze streken, van een niet gering te schatten belang zijn.

BIJLEVELD.

Voorschoten, November 1906.

Spokerij te Katwijk.

Anno 1655.

Veilig **mag** men zeggen, dat het geloof aan heksen, spoken en dergelijken in onze provincie voor goed verdwenen is. Alleen in de oostelijke grensprovincies en dan nog wel op afgelegen heidedorpen worden, blijkens de dagbladen, de bewoners nog af en toe verontrust door zulke bovennatuurlijke verschijningen. Het zal echter ongetwijfeld menigeen bevreemden, dat nog slechts 250 jaren geleden in Leiden's onmiddellijke nabijheid een magistraat werd gevonden, die attestatie van spokerij in zijn dorp wilde geven, zooals het volgende ons leert.

ATTESTATIE.

Van seekere spokerijen van katten enz., door den Clapwaeker, ten overstaan van 't Gerecht van Catwijk

gegeeven, sijnde aldaar voorgevallen op den 2^{den} November, als ook omtrent St. Jacob. a. 1655.

Compareerden voor ons Cornelis van Rhijn Schout, Maerten Maertenszoon Peeck, ende Isack Junius Schepenen der heerlijkheden van beyde de Catwijcken en 't Zandt, doen conde dat voor ons in eygener persoon gecompareert ende verscheenen is, de Eerzame Pauwels Metersz., klapperman van dezen Dorpen van Catwijck op Rhijn, dewelcke heeft verclaart, geattesteert ende getuycht, waerachtig te sijn, hoe dat hij den tweeden November XVI C vijf en vijftigh des nachts tusschen twaelf ende een uyre; doende sijne ordinarisse Clapwaecke door het dorp van Catwijck voornt., ende gecommen zijnde op het Kerkhoff aan de westzijde, hoorde aan de oostzijde veele menschen stemmen singen, ende dikwijls verhalende van den goeden Bastiaan, ende gaande derwaarts, dat hij sagh achter de Kerck op het voors. Kerckhoff op eene plaetse wat hoogh, of cleyne heuvel genaamd der Spaghaerds bergh eene groote menigte swerte katten, dye daer dansten in eene ronden ring op hare achterste poten, houdende de voorste aan den anderen vast, singende het voors. Lied van onsen goeden Bastiaan, ende dat hij in 't midden van hun op de voors. hoochte, sach sitten een Beest, soo groot als eenen groten hondt, ende hij Deposant wat genadert zijnde hitte hij sijnen hondt nae de katten toe, dye als doen met singen en dansen ophielden, en bleven stille sitten, maar den hondt nyet dervende de

katten naderen, keerde weder nae hem deposant toe, dye hem wederom hert aanhitste, soo dat den hondt nae de katten toeschoot, van de welcke terstont ses of acht van de hoop afquamen den hondt bespringen dye een of twee van deselve bij 't Lijff vatten, maer nyet vast houdende, liet deselve terstont gaen, den Deposant daerop naderende sloech eenen van deselve katten met sijn halve pieck ses of sevenmaal zoo dat dye bleef leggen en kreet of steende gelijck een mensche, daer op ginck hij wech latende de katten aldaer op 't kerckhoff, en het groot Beest blijvende altoos sitten, in 't midden van hun, ende commende een uyre daer nae omtrent de molen van Catwijck sach hij Deposant wederom eene menichte van katten op de wiecken, ende op de kap van de molen sitten, ende hebbende geclapt ende 't uyre geroepe voor 't huys van den molenaar ende wederom nae het Dorp kerende, riepde sy daerop terstond met menichte tegen hem Moordenaer! Moordenaer ! en dat verscheijde reysen. Verklaarde verders hij Deposant omtrent St. Jacob laetstleden, oock terzelver uyre des nachts tussehen twaalf ende Eene, doende zijne clapwaecke, ende commende op de Oostsijde van 't selve kerckhoff, onder den Lindenboom aldaer sach twaelf of dertyen swerte katten stil sittende en daer bij commende sach op de muur van 't kerckhoff sitten eene kat, dye hij met Lijn halve pieck afsloech ende met het scherp verscheyde reysen stack, met meyninge deselve te doden, doch bevondt dat het scherp

nyet deuren ginck, door dien het lijf, wanneer hij daarop stack op en neer als eenen blaes was gaende, en daer nae wedercommende en vindt hij de kat nyet meer.

Eijndigende hij er mede sijne Depositie met presentatie alle 't selve, wanneer het versocht wordt, met solem-nelen eede te sterken, consenterende hij er van gemaect te werden publijcke Acte. Ende verclaren wij Schout ende Schepenen voornoemt dat den gemelden Pauwels Pieters altoos gehouden en bekend is geweest, voor een eerlijck man, geen desbauchant, en in zijnen handel en wandel waer en oprecht is bevonden, zijnde mede een lidtmaet van de Gereformeerde Christelijke Kercke, ten oirconde der waerheyt zoo hebben wij Schout ende Schepenen voornt. dese neffens den Deposant geteyckent huyden XIIIde Febr. XVI.c ses en vijftich en was onder teijkent

C. VAN REDN, MAERTEN MAERTENS PEECK
en ISAAC JUNIUS en het merck van voorn.
PAUWEL PIETERSZ.

onder stondt: mij present en geteyckent

C. VAN BOUCHORST.

Secretaris.

Lager stond: Uitgegeven voor Copie authentijck ende naer gedaen collaetie jegens de originele minuyte berustende ter comptoyre van my als Secr: van

Catwijcken en 't Sandt bevinden te accordeeren hyuden
15 Febr. 1656.

(was geteekendt :) C. VAN BOUCHORST

Secr :

nog lager: Accordeert met de bovengemelde Copie
suthentieq bij mij in 's Hage resideerende
deezen 6 November 1777. L. v. WYCK.

Notaris.

Deze attestatie staat reeds vermeld in den 3^{den} jaargang van „de Navorscher”. Waar echter de meesten onzer lezers zulke oude jaargangen van dit tijdschrift wel slechts zelden in handen zullen krijgen, leek het mij ter wille der merkwaardigheid niet ondienstig, ook in ons Jaarboekje de aandacht op deze wonderlijke attestatie te vestigen.

BIJLEVELD.

Het Woonhuis, Oude Singel N°. 72.

Het huis aan de Oude Singel N°. 72 werd voor ongeveer zeventien jaren met ondergang bedreigd, nadat heeren rooimeesters opgemerkt hadden dat het zijn grijzen kop den wandelaar minzaam begon toe te knikken.

De toenmalige eigenaar, de heer J. Wilhelmy Damsté, sigarenfabrikant, heeft toen een zeer prijzenswaardige daad verricht, door den topgevel met bovenste verdieping zorgvuldig af te laten breken en weder in goeden staat op metselen. Bij die gelegenheid is al het zandsteenwerk van de verf schoon gemaakt, en kon men het prachtige beeldhouwwerk van leeuwenkoppen, maskers, mannen- en vrouwenkoppen weer bewonderen.

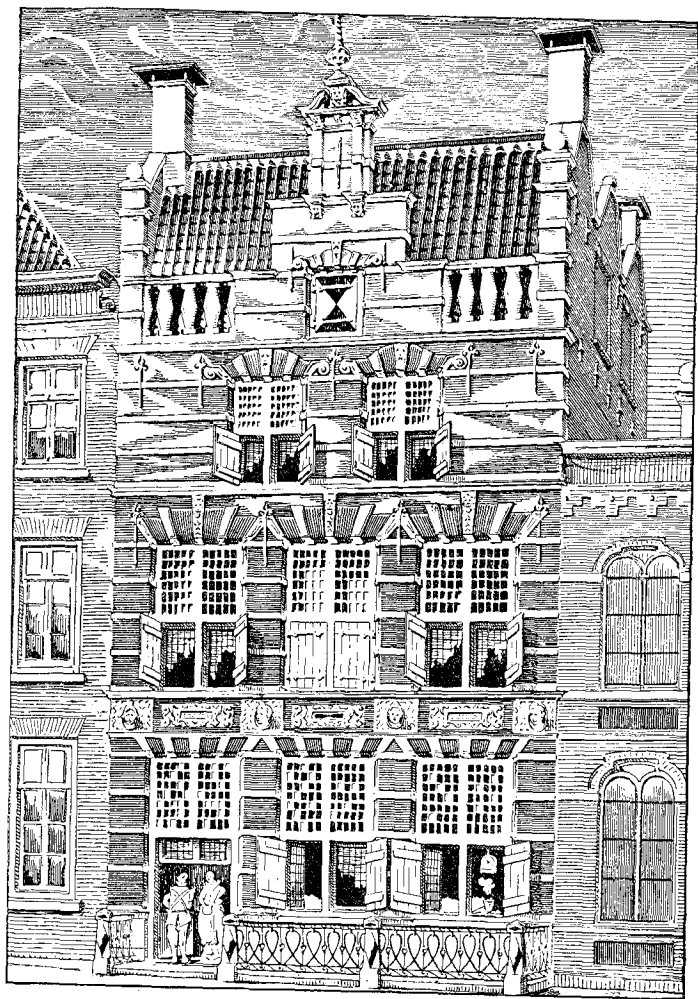
Voor een paar jaren bestond er wederom vrees voor 't bestaan van het huis. Het is toen in handen gekomen

van de vereeniging „Het Militaire Tehuis”, die er eene afzonderlijke onder- en bovenwoning van heeft laten maken, waardoor twee deuren noodzakelijk zijn. De wijze waarop zulks is geschied, is in haar geheel zeer wel geslaagd; evenwel is ‘t niet in ‘t karakter van ‘t gebouw, den zichzelf dragenden strek nog eens door een latij met consoles te ondersteunen. De houten pilasters met kroonlijst van de vroegere voordeur zijn daardoor gelukkig verdwenen. De penanten van de portiek werden in dezelfde steensoort bijgemetseld.

Oorspronkelijk is er natuurlijk nooit een portiek geweest, en allicht is de toestand geweest zooals bijgaande teekening aangeeft, doch ‘t is wel opmerkelijk dat achter de houten pilasters, niet met den gevel in verband, met oude steen gemetseld was. Het metselwerk van den gevel sloot daar met een zeer zuiveren stuiknaad tegen aan. Blijft dus de mogelijkheid, dat die toestand reeds vroeger gewijzigd is. Mogelijk is er een zandsteen poort geweest, doch de kaart van 1670 geeft vrij nauwkeurig den toestand zooals de bijgaande teekening.

Mochten de tegenwoordige eigenaren besluiten ‘t gebouw eene bestemming te geven, waardoor de kruis-kozijnen met luiken weder geplaatst konden worden, dan zou een van de mooiste gevels van Leiden herleven. De krijgshaftige kop van Mars getooid met helm en wapentuig, de schalksche Venus met de vlamme harten, de zachtaardige Ceres met de korenaren en de vroolijke Bacchus met de druiven en de roemers, zouden

Het woonhuis, Oude Singel No. 72.

zich dan in meer passende omgeving geplaatst zien.

De stad is in 1610 aan die zijde uitgelegd; het terrein waar nu 't huis staat lag dus vlak voor de oude Marepoort en was in 1612 nog niet bebouwd, want in dat jaar kocht Hendrik Corneliszoon van Bilderbeek, stadsmeester-metselaar, een open erf dicht bij de Nieuwe Mare. Een jaartal is niet in den gevel te vinden, doch al heeft onze stads-meester-metselaar waarschijnlijk spoedig daarop het huis gebouwd, dan heeft hij er toch niet heel lang genot van gehad, want in 1627 werd 't bebouwde erf verkocht en ging 't in andere handen over. Het opschrift

DIT IS IN DEN VERGVLDEN
GHEKROONDEN HOV-HAMER

is op twee steenen met rijke cartouche-vormen gebeeldhouwd ; daartusschen op eenzelfden steen is een dubbele bik (om oude steenen van de kalk schoon te bikken) met een kroontje er boven uitgehouwen (het bikijzer moet natuurlijk verguld zijn).

En dat de stads-meester-metselaar de kunst van metselen verstond is nu nog aan 't metselwerk te zien: de onderverdieping is geheel van geslepen steen met voor dien tijd zeldzaam fijne voegen met geprofileerde daggen bij al de kozijnen.

Dat de gevel 't ontwerp is van Lieven de Key uit Haarlem, wordt door George Galland, zonder eenig bewijs, aangenomen. Met meer recht kan aangenomen

worden dat 't ontwerp van Hendrik Corneliszoon van Bilderbeek zelf afkomstig is, want de onderlinge verhoudingen zijn hier geheel anders dan aan de Vleeschhal te Haarlem, zoo ook de detaillering van lijsten en ornamenten.

In dien tijd was de stadsmetselaar, de stadssteenhouwer of de stadstimmerman dikwijls in staat een mooi ontwerp te maken.

H. J. JESSE,

Architect.

Vonnis tegen een hond ¹⁾

a^o 1595.

„Eysch ende conclusie neffens de Sententie gedaan ende genomen in de sake van Lot Huygenz Gael, Schout der stad Leyden op ende jegens den hond van Jan Jansse van der Poel, genaamt Provetie

Lot Huygenz Gael, Schout der Stad Leyden, Eysse-naer van s'Heeren wegen in Cas van Delict beklaagd in den Openbaren Vierschaer voor de Heeren Schepenen der Stad Leyden, den hond van Jan Jansse van der Poel, genaemt Provetie ofte so anders met naem ofte toenaem zoude mogen zijn genaemt tegenwoordig sijnde gevangen, seggende dat hij Provetie, zich niet zoude hebben ontzien op Sondag voorlede, wezende den 9^e Mey

---

¹⁾ Vergelijk hiermede het stierenvonnis (in de N. R. Ct. 1° blad C 20 Sept. 1906 vermeld), dat 16 Juli 1789 te Baardwijk geveld werd.

1595 te bijten het kind van Jan Jacobsz van der Poel, welk kind was speelende tot zijn oom en hadde een stuk Vlees in zijn hand, en de voorn. Provetie daer na grijpende, heeft het voorn. kind gebeeten ende also een wonde geinflegeerd in de tweede Vinger van de Regterhand gaende door het vel tot aan het Vlees, sodanig dat den bloede de wonde uijtliet ende het kind in korte dagen daarna door den schrik, dezer wereld is komen te Overlijden, waarover den Heer Eysser hem Provetie in apprehensie heeft genomen blijkende al het zelve bij des gevangens eigen Concessie bij hem buijten pijn en banden van yser gedaan, ende (also) het voorsz. saken sijn van quade gevolge die in een stad van goede politie niet moet werde geleden, maer tot een exempel van andere insonderheyd van quade honden ten hoogsten moet werden gestraft, so Concludeert den voorn. Heer Eysscher in den naam als boven, dat hij gevangen bij definitieve Sententie van Heeren Scheepenen sal werden gecondemneert omme gebragt te werden op 't pleyn van 's Gravesteijn alhier, alwaar men gewoon is de Boosdoenders te straffen en dat hij, aldaar door den Scherpreghter aan de galge tusschen Hemel en aerde zal werden gehangen, en met de Koorde gestraft, dat er de dood na volgt en dat voorts alle zijne goederen zullen worden verklaard verbeurt te zijn, ten profijte van de Graaffelijckheid ofte tot anderen &c. &c.

(Was geteekent:) L. H. GAEL.

Copie Sententie.

Schepenen der Stad Leijden gezien hebbende den Eysch en Conclusie gedaen en genomen bij Lot Huijgensz Gsel Schout dezer Stad op ende ten Lasten van den hond van Jan Jansz. van der Poel, genaamd Provetie ofte so hij anders met naam ofte toenaam soude mogen zijn genaamt, tegenwoordig sijnde gevangen, gezien mede de Informatie bij den Heer Eijsscher tot dien eijnde bekomen, mitsgaders de gevangens eijgen Confessie buijten pijn en banden van yseren gedaan, doende Regt, en uyt den naem enz. hebben hem gecondemneert en condemneeren hem mits dezen geleyd en gebragt te werden op 't Pleijn van 's Gravensteijn alhier, alwaer men gewoon is de boosdoeners te straffen en dat hij aldaer door den Scherprechter met de Koorde aan de Galge tussen Hemel en aarde zal werden gehangen tot dat er de dood na volgt, dat voorts zijn dode Lijf zal werde gesleept op een horde tot op het galge Velt en dat hij aldaer aen de galge zal blijven hangen tot afschrik van alle andere honden, en elk tot een exempel, verklaart voorts alle zijne goederen indien hij eenige mogt hebben te zijn verbeurt en geeofisqueert, ten behoefte van de Graaflijkheid &c.

Actum in de Openbare Vierschaar Preesentibus alle de Heeren Scheepenen den 15 Meij 1595.

Medegedeeld door

BIJLE VELD.

OUD-POELGEEST.

Met een paar vriendelijke woorden aan mijn adres begint de heer Regt zijne bijdrage over Groot-Poelgeest in dit jaarboekje. Al was het alleen daarom, dan zoude ik gaarne deze gelegenheid aangrijpen, om de onjuistheden in het toen (1903) geschrevene te verbeteren; en thans waar de beide andere Poelgeesten behandeld worden, doe ik het des te liever.

Nieuwe vondsten voor de geschiedenis der 12de en 13de eeuw zijn zeldzaam en met absolute zekerheid de lotgevallen en reeks van bezitters van een adellijk goed in dien tijd te bepalen, is meestal niet meer mogelijk. Een ding weten wij zeker, nl. dat de oudste Heeren van Poelgeest op de plaats, die wij heden ten dage bij voorkeur met dien naam kennen, hun verblijf hielden en dat een hunner, door graaf Willem II begiftigd met de heerlijkheid Hoogmade, de stichter werd van Groot-

Poelgeest te Koudekerk. Ik vermoed, dat de dochter van een ouderen broeder van dezen eersten Heer van Hoogmade, gehuwd was met een heer uit het toenmaals reeds machtig geslacht van Alkemade. De oudste zoon uit dit huwelijk zoude dan de Heer Floris van Alkemade zijn, die in het charter van burggraaf Dirck van Cuyck anno 1320 vermeld wordt met zijn broeder Henrie van Poelgeest gezegd Alkemade, en deze laatste, met zijne moederlijke goederen, haren naam hebben aangenomen. Maar, nogmaals, dit zijn slechts gissingen.

Van 1320-1511 komen verschillende takken der Alkemade's in het bezit van dit huis; is het wonder, dat men dit na twee eeuwen met den naam van deszelfs bezitters betitelde, vooral waar er niet ver van Leiden's overzijde de jongere Poelgeeststam bloeide en zoo vaak van zich spreken deed? Oudere schrijvers vermelden, dat dit huis van Alkemade verwoest werd in de Hoeksche en Cabeljauwsche twisten. Mocht dit waarheid zijn, zoo is het toch spoedig na die verwoesting weer opgebouwd. In 1398 werd „mijn heere van Alkemade” door hertog Albrecht van Beyeren in een charter vermeld, als woonachtig op zijn huis aan het einde van den Hofdijk. In 1451 en 1505 zijn heeren van Alkemade in proces over visscherij in de poelen, voor hun huis, waarop zij uitsluitend recht meenen te hebben.

Waarschijnlijk hebben die schrijvers dan ook het huis Oud- Alkemade bedoeld. nl. het stamhuis van dit geslacht, gelegen ten O. van het dorp Warmond, ter plaatse

waar nu nog eene groote boerderij van mr. Th. C. van Eyk Bijleveld staat, opgebouwd uit de afbraak van het slot, dat in de 17de eeuw werd gesticht op de grondvesten van een (in de 15de eeuw verwoest) vroeger kasteel. Daar hebben de laatste naamdragers van den Alkemadeschen stam gewoond; zooals Buchelius zegt: van eene verarmde linie, doch van de rechte, rechte Alkemade's gekomen. Door eene erfdochter is dit huis in de laatste jaren der 18de eeuw gekomen aan de familie Cousebant, waartoe behoort de welbekende, tegenwoordige Belgische Minister van Oorlog, generaal Cousebant d'Alkemade

Doch keeren wij tot Oud-Poelgeest terug.

Heer Floris van Alkemade ¹⁾, ridder, overleed in 1511 en liet zijne goederen na aan den zoon zijner zuster, Joncker Willem van de Coulster; deze nam daarop naam en wapen der Alkemade's aan. Zijn zoon Heer Floris stierf ongehuwd aan de „zweetende sieckte” nog vóór zijn vader. Heer Willem liet, als erfdochter uit zijn huwelijk met Jkvr. Johanna van Swieten, vrouwe van Opmeer, Rijsaterwoude, Soetermeer, Segwaerd, Sevenhuysen, de Lier en Zouteveen, na: Jkvr. Agatha van de Coulster gezegd Alkemade, gehuwd met Heer Jan van Cuylenburg van Renswou,

---

¹⁾ Hij was een der rijkste edelen van dien tijd en bezat in alle dorpen in Rijnland en in vele daarbuiten, vaste goederen en renten. Eene volledige lijst daarvan berust in het gemeente-archief.

schout van Utrecht. Hunne dochter Margriet † 1608 erfde Renswoude, Rijnsaterwoude, de Lier en Zouteveen en 'thuis Alkemade en trouwde 5 Oct. 1550 te Utrecht

Ruïnen van Oud-Poelgeest 1612.

met Philippe de Hamal baron de Monceaux, Kersbeecke en Warfusée † 1557. De tweede zoon uit dit huwelijk, Willem genaamd, woonde in België, en was aldaar met Cornélie de Lalaing gehuwd. In zijn tijd, (hij † 1582) werd 't huis Alkemade verwoest door de Spanjaarden,

die Leiden belegerden; hij liet dus zijnen zoon Willem, behalve de heerlijkheden, Monceaux en Renswoude, slechts eene ruïne van het huis Alkemade na Deze was het, die zich in 1612 van deze heerlijkheid wilde ontdoen; hieromtrent zegt Buchelius op pag. 27 van het nieuw aangekochte hs. op de Utrechtsche Rijksuniv. bibl. „In fine van Julio 1612 Gaende buyten Leyden, wanderende lancs de marne wesende een van de Weeteringen ofte Vlieten met de Lede (daer het clooster ter Lede synen naem off heeft) de Does (daer het huys noch synen naem van behout) ende de Poel waer aff noch eomen, Abtspoel, Poelbrug etc. hebbe aldaer gesien de relliquien van het vervallen huys van Alcmaede, dat het gemeen volc noempt het huys van den rijcken vrecken, daer verscheydene fabulen aff vertellende. Dit huys heeft eerst den naem van Poelgeest gehadt, ende is lange iaeren aen het geslachte van Alcmaede geweest, waer aff eene d^r gehuyt met Ysbrant Colster tselve op haeren soon Willem heeft gebracht, die daerover sijn vaders name verlatende den name van Alcmaede mette goederen heeft aengenomen, waarvan de erfdochter met Johan van Cuylenborch gehuyt is, wiens d^r gehuyt met Heer Ph^s van Hamel, deese heerlickheyt op haere kynderen gelaten heeft: die deselve mette omleggende veylende syn.”

Dan volgt er eene teekening, en ziet, deze is het origineel ontwerp, waarnaar C. van Alkemade zijne teekening der ruïnen van Oud-Poelgeest vervaardigde in

het hs. ten gemeentearchieve, door mij op bl. 146 van het *Jaarboekje 1904* vermeld.

Buchelius heeft niet langen tijd daarna, in 1619, in Leiden vertoefd en meldt ons dan op blz. 125 van zijn bovenvermeld hs. : „De oude hofstede van Alcmade leggende Oostwaerts het huys te Warmont daer Gouthoeven mentie van maect werd nu by Sybrant Gñt van Alcmade door coop beseten, sijn huysfr. is Duyst; seyt verarmt geweest te syn de voorouders, doch van de rechte rechte Alcmades gecomen Het huys ende goet Alcmade dat naerder Leyden staet, hebbende nog eenige oude ruynen, wert nu bij de Lochorsten beseten, hetselve gecocht hebbende van den Heer van Rynswoude vuyten geslachte van Hamale in den Lande van Ludich, wiens moeder was Culemborch ende haer moeder Colster aen de Alcmades gehuwet.”

Het was echter niet heer Willem van Hamal, noch zijn broeder, heer Carel (beiden overleden in 1582 resp. 14 Juni en 29 Aug.) en zonen van de ervvrouwe van Culemborch, doch des eersten gelijknamige zoon, Heer Willem, die de heerlijkheid van „Poelgeest genaamd Alkemade” aan Cornelis van Lochorst verkocht.

En hier is het m. i. niet misplaatst, iets beters en volledigers te geven omtrent dezen tak van het vermaarde Stichtsche geslacht van Lochorst, waartoe deze nieuwe bezitter van Poelgeest, de eerste bij koop, behoorde, vooral waar eene andere tak in deze landstreken reeds ingeburgerd was.

Volgens oude overleveringen heeft zekere Adam van Loehorst in de laatste jaren der tiende eeuw het land gegeven, waarop het klooster „de Heilige Berg” bij Amersfoort gesticht werd. Hijzelf had in de onmiddellijke nabijheid zijn huis „Lokhorst”, dat tot 1595 in zijne nakomelingschap bleef. Zijn naamgenoot en afstameling in het 6de geslacht, is de eerste stamvader van dit geslacht, waarmede men vast historisch terrein betreedt. Hij werd door den abt van S. Paulus in 1300 met de goederen Lochorst, Ruytenbeee en Weteringe beleend, testeerde in 1327 en liet ingevolge dit testament deze goederen aan de kinderen van zijn reeds overleden oudsten zoon na; zij werden echter in dit bezit gestoord door hun oom Gerard, die voor zich en zijne zoons aanspraken maakte. De abt van S. Paulus maakte een eind aan dezen twist en bevestigde Adam, den oudsten kleinzoon, in de heerlijke goederen. zijns grootvaders, en toen hij kinderloos stierf, zijn broeder Aernout; Gerard, de oom, stierf spoedig daarna, doch het duurde tot 1352, voordat zijne zoons Wouter en Adam hun neef voorgoed in zijne voorvaderlijke erfenis erkenden. Van Aernout stamt de hoofdtak der Lochorsten die in 1630 uitstierf; uit Adam, Gerard's zoon, de kooper van Oud-Poelgeest.

Eerst zal ik nu behandelen den tak van Aernout. Hij liet uit zijn huwelijk met Geertrui van Herwen een zoon Adam na, die in 1380 met de Lochorster goederen beleend, met Agnes, de erfdochter van Heer Florys

van der Merwede van Slydrecht, huwde. Jan van Lochorst, hun zoon, werd in 1413 met Sliedrecht en 1414 met Lochorst beleend en werd bij Elisabeth van Winssen vader van Gerrit. Deze Gerrit kwam door zijn huwelijk met Catharina Jacobsdr. van Rijswijk genaamd Oegstgeest in Leiden terecht, werd er 40 raad en vestigde zich op het huis, dat nog heden ten dage hier ter stede zijn naam draagt. In 1480 was hij reeds dood, want in dat jaar werd zijn oudste zoon Jan met de erfgoederen van Lochorst en Sliedrecht beleend. In datzelfde jaar huwde deze met Adriana van der Does, dochter van Jonker Willem en Henrica van Poelgeest.

Evenals zijn vader was hij 40 raad, welke waardigheid zijn broeder Adriaen ook verkreeg in 1498. In de kapel in de Pieterskerk, waar zijne ouders hun graf hadden, liet hij door Mr. Lucas van Leyden voor het altaar het Lam Gods en het boek met de zeven zegelen schilderen. In 1535 werd hij ook daar begraven in 1553 gevolgd door zijne 84-jarige vrouw. Zij hadden slechts één kind : Gerrit, ridder, 40 raad van Leiden, heer van Oud-Teylingen, bij erfenis van Adriaan van Poelgeest, zijn oudoom. In 1537 werd op zijn last in de Pieterskerk in de Lochorstkapel het glas geplaatst, waarvan Buchelius eene teekening heeft gemaakt. Het vertoonde zijne voorvaderen met hunne wapenen van af Adam en zijne vrouw Agnes van der Merwede, omringd door de naamsheiligen. Hij was reeds bij zijns vaders leven (in 1497) beleend met Lochorst en Sliedrecht en verwierf

zich door zijn huwelijk met Cornelia van Dribergen de heerlijkheid Lievendaal. Zij verkochten het huis Lochorst in Leiden en woonden op Oud-Teylingen, dat sedert dien veelal Lochorst werd genoemd. Hij overleed er 5 Juli 1548, doch werd in de Pieterskerk in de Lochorstkapel begraven ; zijne vrouw die eerst 7 Dec. 1578 overleed, eveneens. Als weduwe had zij in 1554 voor haren oudsten zoon Willem, ridder, de heerlijkheid Heemstede gekocht van Roeland le Fèvre. Hij overleed echter 30 Juli 1564 zonder bij zijne vrouw Catharina van Assendelft kinderen na te laten. Behalve Willem waren uit Heer Gerrit van Lochorst en Cornelia van Dribergen nog twee kinderen geboren : Johanna gehuwd met Arënt van Duvenvoirde, heer van Duvenvoirde, Starrenburg en 't Woud (bij Delft), hoogheemraad van Rijnland, kamerheer van Keizer Karel, overleden in Aug. 1558 als weduwnaar (sedert 1552) zonder kinderen; en Vincent, ridder, die na doode van zijn broeder alle familiegoederen in zijne hand vereenigde. Hij huwde Anna van Aersehot Schoonhoven, dochter van Robbert, heer van Wanroy, die 2 Sept. 1589 stierf, na haren man vier dochters geschonken te hebben. Vincent van Lochorst woonde beurtelings op Heemstede en Oud-Teylingen en stierf als laatste manlijke afstammeling van dezen tak in Juli 1595. Zijn oudste dochter Anna was reeds 17 Nov. 1592 gestorven als weduwe van Jr. George van Arckel van Amelroy (verbrand met dit kasteel 5 April 1590), 3 kinderen nalatende : 1°. Otto; hij erfde

de Lochorster goederen in Utrecht, doch verkocht die in 1610 aan zijn oom Claes van Mathenes van Wybisma, later te noemen, 2°. Anna, zij erfde Heemstede, doch verkocht het in 1607 aan den Amsterdamschen koopman Hovijne, die het wederom aan Adriaen Pauw, den lateren raadpensionaris, overdeed; zij was 24 Aug. 1595, dus kort na haar grootvaders dood, gehuwd met Walraven van Gent uit Gelderland, 3°. Catharina, zij erfde goederen van haren vader en trouwde 1606 met René van Renesse d'Elderen.

Vincent's tweede dochter Cornelia trouwde met groote pracht te Utrecht (waar de van Lochorst's ook een stadshuis hadden) 9 Juli 1583 Lubbert Torck van Heesbeen. Zij overleed echter reeds 2 Juli 1591 zonder kinderen.

De derde dochter Geertruid erfde Oud-Teylingen en Sliedrecht en woonde daar tot haren dood 14 Dec. 1630, zij was gehuwd met J^r. Claes van Mathenes van Wibisma; hij kocht Hazerswoude en later van zijn neef Otto van Arckel de heerlijkheid Lochorst en overleed 14 Juni 1617. Zij werden beiden begraven te Warmond onder de zerk, die wij thans daar nog vinden, versierd met hunne wapens en 4 kwartieren.

De jongste dochter Maria eindelijk, erfde veel huisraad, juweelen, schilderijen, familieportretten en bovendien eenige renten op huizen in Leiden. Zij huwde in 1595 met Heer Berndt van den Bongerd, heer van Nijenrode, Breukelen en ter Lucht, overleden in Nov. 1629 als weduwnaar (sedert Feb. 1624) met een zoon. Deze laatste

eveneens Berndt genaamd liet eene weduwe achter die huwde met den Heere van Wyttenhorst. Door dat huwelijk is de verzameling schilderijen, die onlangs in het tijdschrift Oud-Holland beschreven werd door Dr. Friedländer, op het slot Herdringen in Westphalen terecht gekomen. De vrouwe van Mnthenes van Wybisma heeft in 1630 dus dezen **tak** laten uitsterven.

Nu komen wij tot Adam's afstammelingen, die lang niet zulk eene overwegende rol hebben gespeeld als de zoo juist behandelden. Adam wordt in 1376 vermeld, zijn zoon Henric 1411, diens zoon Aernt liet na een anderen Adam die met **eene** Kleefsche, Magteld Knoops, was gehuwd. Hun zoon Henric werd rentmeester der Heeren van Lynden in de Overbetuwe en was gehuwd met eene van Ewijck, waaruit Adam sproot, die tweemaal huwde. Een zoon uit het eerste huwelijk met Catharina Versteeg, Willem genaamd, was de stamvader van de van Lochorst's, die eerst te Weesp en later te Rotterdam in aanzien waren, en uit hen stamt ook Barend van Lochorst, die in 1816, in den Ned. Adel werd opgenomen. Zijn eenige zoon Dirk werd Belg en liet kinderen na, wier nakomelingen nog daar te lande leven. Uit Adam's tweeden echt met Anna van Grootveld sproot één zoon „Cornelis”. Hij behoorde tot de secte der Anabaptisten, vluchtte naar Duitschland, met zijn vader, doch keerde in de jaren 1570— 1580 hier terug en huwde met Geertrui Spoor Pietersd^r uit Cuylenburch.

In 1580 kreeg hij van Heer Vincent van Lochorst eene verklaring (die Buchelius nog gezien heeft), waarbij deze hem erkent als zijn naasten manlijken bloedverwant en een wettigen afstammeling van de Stichtsche van Lochorsts. Zijne financiële omstandigheden lieten hem echter niet toe, zich als edelman hier te lande op te houden ; daarom vestigde hij zich als koopman (in papier) te Amsterdam en wist zich op die wijze een aanzienlijk vermogen te verwerven. Zijn zoon volgde hem op in zijne zaak; hij, eveneens Cornelis genaamd, was geboren in 1595 te Amsterdam. Ook hem ging het voorspoedig en waar de oudere stam der Lochorsten was uitgestorven, beijverde hij zich om door zijn geld het oude aanzien aan zijn geslacht terug te geven. Dat is hem en zijn zoon wonderwel gelukt, en men mag bepaald respect hebben voor de slimheid, waarmede beiden te werk gingen om den indruk te vestigen, dat zij na verwant waren aan hunne naamgenooten, die in Rijnland bekend geworden waren. Ook bedachten zij voor hunne burgerlijke vrouwelijke ascendenten mooie namen en kwartieren. In het rijksarchief te Utrecht worden eenige kwartierstaten gevonden van kleinkinderen van dezen Cornelis „de Jonge” van Lochorst, die volgens deze getrouwd was met eene Jvr. Catharina van Bolree gezegd Hardebol. Men zou lang kunnen zoeken naar deze familie in oude of nieuwe geslachtboeken, evenals naar een zegel met hun „wapen” gequartilleerd van leeuwen en (harde?) hoofden. De

kwartierstaat geeft ons alles in prachtig gekleurde detail, vermeldt als 4 grootouders van genoemde Catharina, de echtparen: Bolrøe g^d Hardebol × Xeraing en Francoen × Awans, doch Joh. E. Elias geeft in zijn „vroedschap van Amsterdam” ons iets vrij wat eenvoudigers te hooren over Cornelis' vrouw. In de zoo moeilijk toegankelijke en juist zoo zeer belangrijke Amsterdamsche genealogische archieven vond hij, dat 25 Jan. 1611 in die stad huwden de koopman Cornelis van Lochorst en Catharina Adriaensdr Hardebol, geb. in 1596 als dr. van Adriaen Willemsz. wonende op den Nieuwendijk in „de Harde Bollen” (een bakker! ?) en van Trijn Dirks.

Cornelis begon nu terstond na doode zijns vaders met het aankopen van vervallen heerlijkheden en vond wat hij zocht bij den Heer Willem de Hamal, met wien hij reeds vroeger financiële relaties had aangeknoopt voor eene hypotheek op Renswoude. Het is niet te verwonderen, dat deze Belg zich gaarne wilde ontdoen van zijne goederen hier te lande en zoo zien wij dan ook de Amsterdamsche koopman heer worden van de Lier en het huis Alkemade in ruïne ¹⁾. Hij bleef evenwel te Amsterdam wonen en werd er begraven in de Nieuwe Kerk 8 Mei 1629. Zijne vrouw overleefde hem tot Nov. 1635. Over deze eenvoudige burgers werd toen beide malen de domklok in Utrecht

---

¹⁾ Dit laatste in dato 14 Juni 1617 voor f 30.000.

bij hun overlijden geluid, evenals gewoonte was, bij den dood van Stichtsche edelen.

Cornelis had een jongeren broeder Adam, die een deftig huwelijk gesloten had, nl. met Swana, dochter van Gillis van Ledenberg, secretaris der Staten van Utrecht. In 1617 kocht hij van Caspar Quignet de heerlijkheden Zuylen, Westbroek en Sweseringh. Daar, op het huis Zuylen logeerende, stierf zijn broeder Cornelis eind April 1629. Adam's dochter Elisabeth deed een goed huwelijk, met Gerard van Reede van Nederhorst, waaruit eene dochter die, met Hendrik van Tuyll gehuwd, Zuylen in het geslacht bracht, dat het tot heden toe bezit. Ook de kwartierstaat van deze vrouw bestaat, zooals die in die dagen is opgemaakt, en zou wat de moederlijke kwartieren betreft moeten luiden: van Lockhorst, Spoor, van Ledenberg, van Rijzenburg, doch Spoor is in werkelijkheid listiglijk vervangen door van Driebergen, alsof Adam een broeder van de ridders Willem en Vincent van Lochorst van Heemstede geweest was. Doch keeren wij tot Cornelis († 1629) terug. Hij liet bij testament d. d. 17 April 1626 de Lier aan zijn zoon Adam (geb. Amsterdam Dec. 1616) en Poelgeest aan Cornelis, die domproost werd en in 1639 ongehuwd stierf, deze heerlijkheid vermakend aan zijn broeder Adam, die zich steeds hooger opwerkte.

Zijn zoeken werd, om zich in de streken rondom Utrecht bekend te maken. Hij ruilde de Lier (met Frederik v. Reede) voor de Stichtsche hofstad Oudaan,

verkocht Oud-Poelgeest aan Constantin Sohier de Vermandois en kocht voor de opbrengst de heerlijkheid Maarssen en ter Meer. Als ritmeester was hij 29 Dec. 1639 in het huwelijk getreden met Cornelia, dochter van den raadpensionaris Adriaen Pauw. Zij ontviel hem echter reeds in 1641, eene dochter nalatende, Cornelia, later gehuwd met Jean Raye, heer van Breukelerweerd, welk huwelijk Joost van den Vondel bezong. Adam v. Lochorst trouwde ten tweeden male met Jeanne von Heymbach uit Emmerik. Met haar vestigde hij zich in het Sticht en werd spoedig lid der Utrechtsche Staten en der ridderschap; terzelfder tijd nam hij den baron-nentitel aan, hetgeen zijne kinderen, uit dit tweede huwelijk gesproten, eveneens gedaan hebben, tot hun uitsterven (met de weduwe mr. Francois de Witt, geb. Agneta Geertruid barones van Lochorst) in de laatste jaren der 18de eeuw. Op rijper leeftijd huwde hij ten derde met Marie Grenu en overleed te Utrecht 29 Sept. 1699, 83 jaar oud. Zooals reeds boven gezegd is, verkocht hij Oud-Poelgeest aan Sohier en wel op 17 Dec. 1644. Over deze transactie ontstond in het geslacht van Lockhorst een twist tusschen den verkooper en diens zusters, de dames Pauw en Hertaing de Marquette. Eerst in Sept. 1669 werd bij arrest van het hof van Holland bepaald, dat Adam vrij mocht verkoopen.

De geschiedenis van den nieuwen burchtheer verschilde slechts weinig van die zijns voorgangers. Ook hij behoorde tot een verarmden tak van een hoogst

aanzienlijk Zuid-Fransch geslacht, dat door de godsdienstoorlogen verdreven, zich in de Nederlanden had neergezet, en te Amsterdam rijkdom had verworven door den handel. Constantin had zijn stervenden vader moeten beloven, voorgoed den koopmansstand vaarwel te zeggen en te trachten met het groote vermogen, dat hij erven zoude, het aanzien van zijn huis ook hier te lande te hernieuwen. Adam van Lochorst had Poelgeest niet meer noodig, nu hij beter in Utrecht vond. De 20-jarige Sohier kocht het, daarna ook Warmenhuizen en Crabbendam uit de erfenis der graven van Egmond en zag zich in 1656 tot Chevalier de S. Michel, in 1658 tot baron des Heiligen Roomschen Rijks verheven. Uit zijn huwlijk met Maria Coymans, de erfdochter van 'thuis Merestein bij Beverwijk, werden geboren: 1°. Nicolaas, die (bij testament d.d. 17 Mei 1667) Oud-Poelgeest zou erven; 2°. eene dochter; 3°. Jérôme, die heer v. Merestein werd bij moederserfenis en zonder kinderen overleed. De dochter Marie Cathérine (geboren 1647) huwde omstreeks 20 jaar oud met een Pruisisch edelman? Johann Rautter, heer van Arenstein. Zij waren het, die het tegenwoordig Poelgeest „op d'Italiaensche wijs” lieten herbouwen op de ruïnen van het oude huis. Zij gaven aan hun verblijf den naam van Johann's heerlijkheid en dat is de verklaring van dien naam. Met de aarde waarin dit huis bijna was weggezonden (vergelijk v/d Aa 's Arenstein of Aardestein) heeft die naam natuurlijk nu niets meer te maken. Zij schijnen er intusschen niet lang

gewoond te hebben, want toen Constantin Sohier in Nov. 1670 overleden was en zijn testament 10 Jan. 1671 geopend bij not^s van Berendregt te Leiden, nam Nicolas Sohier van zijn erfdeel bezit en na deze notariële handeling, waar ook Rautter tegenwoordig was, hooren wij niets meer van hem, noch van zijne vrouw; alleen bezit „de Heere van Arenstein” nog eene partij bouwland, grenzend aan Poelgeest, in eene akte van 1712 vermeld. Ik ben ijverig doende, meer over hem en zijne heerlijkheid te weten te komen. Zijn zwager Nic. Sohier, † 1691, was gehuwd met de ervrouw van Bennebroek, die hem met eene dochter vele jaren overleefde. Deze laatste, Adriana Constantia des H. R. R. barones Sohier de Vermandois vrouwe van Bennebroek, Heemstede, Oud-Poelgeest, Crabbendam en Warmenhuizen, in de wandeling genaamd „la dame de Warmenhuizen” voerde een grooten staat in Den Haag en overleed ongehuwd in 1735, als laatste van haar huis hier te lande. Zij had 21 Augustus 1724 de „5 morgen 286 roe, waarop de aloude hofstede 't oudt Poelgeest oertijds ook genaemt Alckemade, te verheergewaden als vanouds met 1 roode sperwaw (sperwer) of 20 schellingen” voor f 8923 verkocht aan Prof. Herman Boerhaave. Het goed bleef aan zijne nakomelingen tot het na doode van douairière S. D. van Rhemen geb. van Leyden, in publieke veiling gekocht werd door Jhr. W. A. Gevers te Leiden voor ruim f 16.000 op 1 Aug. 1835. Deze verkocht het 4 April 1837

aan mr. C. J. Luzac, lid v/d 2de Kamer der Staten.
Generaal.

Over de latere lotgevallen van Oud-Poelgeest, behoef ik verder niet uit te wijden, men vindt die op blz. 149 van jaargang 1904 vermeld.

BIJLEVELD.

Voorschoten, October 1906.

De Burcht „Groot Poelgeest”.

Op circa vijf minuten ten oosten van de kerk van Koudekerk, dáár, waas de bevallige Lagewaardsche weg zijn eindpunt vindt, ontwaart het opmerkzaam oog een eilandje, waarop zich eenig muurwerk in de gedaante van een hoogst bouwvallig torentje verheft.

Die kleine, onaanzienlijke ruïne is het restant van een merkwaardig middeleeuwsch kasteel, dat in welstand den naam van „Groot Poelgeest” droeg en met zijn singels, tuinen, boomgaarden, visscherij, zwanendrift, 45 achterleenen en 18 morgen, zoo wei- als hooiland, een vrije heerlijkheid en onversterfelijk erfleen uitmaakte en van de Grafelijkheid van Holland ter leen werd gehouden.

Heeft de bekwame pen van een der Redacteuren van het Leidsch Jaarboekje U in den eersten jaargang een lezenswaardig opstel over het stamslot der Poelgeesten

geschonken : wij wenschen U in het hiervolgende in hoofdtrekken de geschiedenis te schrijven van den burcht, waarop de loten van dit aloud en ridderlijk geslacht zich in latere jaren hebben nedergezet.

* *

In het midden der dertiende eeuw, misschien nog wel vroeger, bouwde een thans onbekend edelman op de plek, waarvan boven sprake is, een ongemeen zwaar en sterk kasteel. De Rijn, die toen een anderen loop had dan tegenwoordig en zijn golven voortstuwde door de bedding van den lateren Lutteke-Rijn, — en de lage, drassige bodem, waarop de burcht werd gesticht, legden door het gemak, waarmee de omliggende landstreek kon worden geïnuundeerd, een belegering de grootste hinderpalen in den weg. Ten westen van het kasteel strekte zich een grazige vlakte uit, ten oosten grensde het aan de uitloopers van een dier Oud-Germaansche wouden, die destijds nog het grootste deel van Holland overdekten. Was het dus uit een strategisch oogpunt van belang: het bood ook den bewoners de gelegenheid om de ruimste genoegens van jacht en visscherij te smaken.

Wat de bouworde aangaat: het zal bestaan hebben uit een dikken ronden toren, gedekt door een lage spits en geplaatst op een ruim binnenplein of binnenhof, het geheel omgeven door een hoogen gekanteelden ringmuur, aan een zijde onderbroken door een met torens geflan-

keerde poort. Vóór deze poort een ophaalbrug, die wellicht op haar beurt weder werd verdedigd door een voorwerk. Althans zóó bouwde men in die dagen en restanten van den ringmuur waren nog duidelijk aan de 18de eeuwse ruïne op te merken. Waarschijnlijk naar de ligging aan een scherpe bocht of hoek der rivier, verkreeg het nieuw gebouwde slot den naam van het „Huis-te-Hoorne” ¹⁾, terwijl het onder dien naam het stamhuis zou zijn geweest van een adellijk geslacht, Hoorne geheeten, en de hier dichtbij gelegen Hoornsluis er nog de herinnering aan zou hebben bewaard.

Was het dan misschien het stamhuis der familie van Outshoorn (Oud-Hoorne?), die omstreeks dezen tijd, reeds hoog in aanzien zijnde, in de oude charters opduikt? Bij gebrek aan de noodige gegevens valt dit niet meer te beslissen, terwijl ook de oudste geschiedenis van het onderhavige kasteel in volkomen duisternis ligt.

In het jaar 1326 vinden wij den burcht zoowel van naam als van bezitter veranderd en komen wij door nog bewaard gebleven aantekeningen op historisch terrein. Dirk van Poelgeest, Heer van Homade (Hoog made), had er zijn intrek genomen. Ofschoon hij door zijn bezittingen in Hoogmade, Esselijker- en St. Jacobs-woude onder de aanzienlijken mag worden gerangschikt, achtte hij zich in die onrustige tijden, toen alleen het recht van den sterkste gold, als dynast niet veilig en

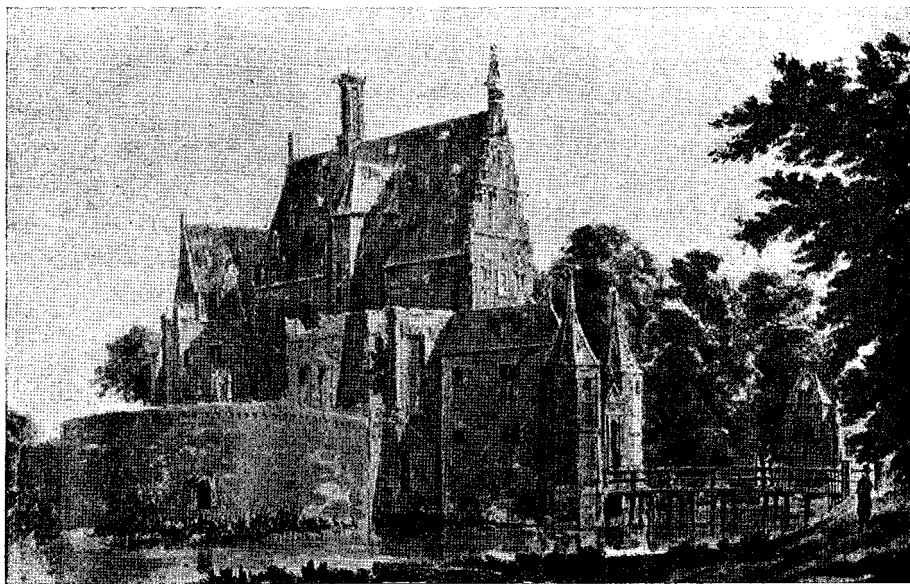
---

¹⁾ Tegenw. Staat van Holland, pag. 361.

om zich dan ook een machtigen beschermer te verzekeren, droeg hij in 1326 zijn huis Poelgeest aan Graaf Willem 111 op, van wien hij het weder in erfleen terugontving.

Den 1sten April 1331 koopt hij van denzelfden Graaf de heerlijkheid Koudekerk en legde daardoor een band tusschen beide heerlgkheden, die niet meer werd verbroken. Spoedig daarna, wellicht in 1344, is Heer Dirk overleden, zijn leengoederen nalatende aan zijn oudsten zoon Gerrit van Poelgeest, die met zijn broeder Jan den burcht bleef bewonen.

In den rampzaligen burgeroorlog, die onder den naam van de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten onzen vaderlandschen grond bijna anderhalve eeuw teisterde, hielden Gerrit en Jan zich niet onzijdig. Integendeel, als ijverige aanhangers der Hoeksche partij, maakten zij zich Graaf Willem van Beyeren tot vijand, door wien zij, toen de aanhangers van Margaretha het onderspit hadden gedolven en de zoon in het feitelijk bezit der regeering begon te geraken, op hun slot werden belegerd. Op last van Hertog Willem begaf de Baljuw van Rijnland en Woerden er zich heen (Donderdag na St. Paulusdag Conversio 1352). Een verdrag van verzoening was er het gevolg van (Zaterdag na St. Valentijn), dat evenwel spoedig werd verbroken. Althans kort daarop (Donderdag na Jacobi) vinden wij den Baljuw met zijn „souders” opnieuw voor het kasteel. Deze niet in zijn onderneming kunnende slagen, worden de gebroeders van Poelgeest bedreigd,

Groot-Poelgeest in 1730.
(Naar een teekening van A. de Haen, op het archief te Leiden.)

zoo het kasteel niet aan den Hertog wordt ingeruimd, eenige edelen en steden hetzelfde zullen belegeren (Woensdag na St. Odulf). Denkèlijk is het beleg voor Poelgeest geslagen; de oproep er toe is ten minste uitgegaan en nauwkeurige berichten zijn nog voorhanden met hoeveel gewapenden de Kabeljauwsche edelen en steden zouden moeten opkomen.

Gerrit en Jan lachten er wat mede. Achter de hooge en sterke muren van hun kasteel waren zij vrij veilig. Aan medestanders zal het hun niet ontbroken hebben, mond- en krijgsvoorraad zal bij de hoofdmannen der Hoeksche partij in voldoende hoeveelheid aanwezig zijn geweest en een bestorming van het kasteel met de onbeholpen gevaarten, die men destijds daarbij moest gebruiken, was in dit land van poelen en moerassen verre van uitvoerbaar.

Hertog Willem zag dan ook naar andere middelen om, om tot zijn doel te geraken. Zaterdag na St. Thomas 1352 beveelt hij zijn Baljuw van Rijnland en Woerden te verkoopen „allen den landen dergenen, die op den huize Poelgeest leggen.” De beide ridders weigeren echter elke overeenkomst, zoolang de kwestie tusschen moeder en zoon niet is opgelost. Toen nu Margaretha in 1354 afstand had gedaan ten behoeve van haar zoon, legden ook de beide broeders het hoofd in den schoot. De poort van Poelgeest opende zich voor den nieuwen landsheer en Willem, die zijn mannen wel noodig had om den oorlog tegen het Sticht tot een goed einde te brengen,

„vergeeft zijn euvelen moed aan Heer Gerrit van Poelgeest en Jan zijn' broeder, ontvangt hen wederom in zijn vriendschap en geeft hen weder het vrije gebruik van hun goed.” (4 Maart 1354.)

Geen redenen meer hebbende, zich tegen het gezag van den nu wettigen vorst te verzetten, dragen zij op hem al hun aanhankelijkheid en trouw over. Het blauwe vaandel met den gouden dwarsbalk en de zilveren adelaars wappert in de gelederen van den Hollandschen graaf, wanneer deze te velde trekt, en aan de oorkonden uit dien tijd hangen de zegels met hetzelfde wapenbeeld, er ingedrukt door de raadslieden der Kroon.

Jan, de jongere zoon, werd in 1365 bij Dordrecht in den strijd tegen de „bovenlanders” doodelijk gekwetst, doch herstelde. Hij verkreeg bezittingen in den Hoogen waard te Koudekerk, waar hij het kasteel Cleyn-Poelgeest stichtte en de vader werd van Aleydis, genoegzaam bekend door haar minnehandel met Hertog Albrecht.

Gerrit zelf bewoonde den burcht Groot-Poelgeest, waar hij zijn dagen in. 1383 eindigde, nalatende bij zijn echtgenoot, wier naam zoowel Beatrix van Schoonhout, als van Schoonhoven, wordt gespeld, een zoon Dirk van Poelgeest, die Zaterdag na St. Lucas 1383 met Hoogmade, Koudekerk en Poelgeest werd verlijd. Als dapper aanvoerder in den strijd tegen de Friezen, werd hij in 1401 tot ridder geslagen en stierf in 1409, nauwelijks 46 jaren oud. Uit zijn huwelijk met Bartha van Naeldwijck bleef hem een zoon Gerrit van Poelgeest,

die in 1410 als Heer der voornoemde heerlijkheden optrad.

Had tot heden de burcht Groot Poelgeest zijn tinnen rustig in de grachten laten weerspiegelen: binnenkort was hem een ander lot beschoren. Een geweldige brand in 1415, waarbij alle oude papieren verloren gingen (om welke reden Graaf Willem VI op St. Luciendag 1415 nieuwe verlijfbrieven schonk) gaan wij stilzwijgend voorbij. In 1417 echter was Graaf Willem overleden, de regeering nalatende aan zijn eenige dochter, de schoone en krijgshaftige Jacoba. Waren bij het leven des vaders de partijschappen al reeds ontbrand: met verdubbelde hevigheid woedden zij onder de regeering der dochter.

Heer Gerrit van Poelgeest behoorde onder de weinigen die de zaak der ongelukkige vorstin voorstonden. Hij maakte zich daardoor Jan van Beyeren, bijgenaamd Jan zonder Genade, tot vijand, die aan het kasteel Poelgeest bewees, dat hij zijn bijnaam niet ten onrechte had verkregen. Bij het merkwaardig beleg van Leiden in 1420 werd de burcht als een der meest bekende Hoeksche wijkplaatsten stormenderhand veroverd, alles wat er zich op bevond onthoofd en het kasteel in puin begraven. Het schijnt dat Allaert Beylinc, een partijganger in dienst van Jan van Beyeren, de verwoesting had geleid, vandaar de wraak, die Gerrit van Poelgeest eenige jaren later op hem nam.

Gerrit was niet bij de verovering van Poelgeest aan-

wezig bevonden. Hij, als een der voornaamste raadslieden der ongelukkige vorstin, vergezelde haar op haar zwerftochten, bewees haar allerlei oplettendheden en wederkeerig kon Gerrit veel van Vrouwe Jacoba gedaan krijgen. Toen dan ook in Maart 1425 de stad Schoonhoven zich aan de Hoekschen moest overgeven en zich onder de overwonnenen Allaert Beylinc bevond, aarzelde Heer Gerrit van Poelgeest geen oogenblik zijn schade aan huis en goed op den Kabeljauw te verhalen. Beylinc werd op rantsoen, ten bedrage van 1000 oude schilden gesteld. Niet in staat zijnde in die benarde tijden, bij de duurte van het geld, zulk een hoog losgeld te betalen, viel hij of begaf hij zich weer in handen van zijn vijand, die hem toen aan zijn persoonlijke wraak heeft opgeofferd.

Nauwelijks was Groot-Poelgeest uit zijn puinen herrezen en overeenkomstig zijn bestemming ingericht of nogmaals moest hij het geweld des oorlogs ondervinden. De dappere en avontuurlijke Jonker Frans van Brederode had zich aan het hoofd der Hoekschen gesteld, in Nov. 1488 Rotterdam vermeesterd en het sterke slot van Woerden ingenomen. Hierdoor aangemoedigd, smeedden de Hoekschen een aanslag op Leiden, dat eenige jaren terug op wreede wijze in Kabeljauwsche handen was geraakt. Onder aanvoering van Jan van Montfoort en Jan van Naeldwijck kwamen zij den 13^{den} Juni met 1000 man voor de stad en bestookten de omliggende kasteelen, ook Poelgeest, dat zij opeischten. Heer Gerrit

van Poelgeest, kleinzoon van den trouwen aanhanger van Jacoba, was er slotvoogd van en door de Leidenaars ter bewaring dezer sterkte betaald en van krigsbehoef ten voorzien. Maar zijn Hoeksch hart — traditioneel in zijn familie — kwam boven en hij ruimde zijn burcht zonder tegenweer aan Zweder van Montfoort in, die hem in allerijl bebolwerkte, versterkte en tot een roofnest maakte, waaruit hij het omliggende land heerlijk kwelde. Spoedig evenwel werden de hekken verhangen. De Hoekschen hadden het plan gevormd om Leiden van den kant der Zijlpoort te bemachtigen, waartoe men door een gegeven sein van het Huis ter Wadding, dat in brand gestoken zou worden, gezamenlijk moest overgaan. Het plan was evenwel verklapt door een grijsaard, inwoner van Leiden, die uit de Hoeksche legerplaats een brief had ontvangen, waarin een vriend van het voornemen kennis gaf. In plaats van dank kreeg de oude man den strop ¹⁾, terwijl de regeering van Leiden inmiddels haar voorzorgen nam.

Het kasteel ter Wadding in brand gestoken zijnde, rukt Zweder van Montfoort ingevolge bekomen orders met zijn krijgsknechten van het Huis te Poelgeest op, beklimt den wal, maar wordt door de Leidenaars zoo slecht ontvangen, dat hij in allerijl naar Poelgeest

---

¹⁾ Alléén omdat hij een vriend had onder de Hoekschen; de oude man zelf was Kabeljauwschgezind. Inderdaad een fraai staaltje van partijwoede in die dagen!

terugtrekt. Hij wordt op den voet gevolgd door de Kabeljauwen, die nu onder aanvoering van Jan van Egmond hun krachten op den burcht Poelgeest concen-
treeren, hem belegeren en Montfoort noodzaken zich over te geven. Het trouweloos gedrag van Gerrit van Poelgeest' wordt gestraft met de vernietiging van zijn slot, dat in brand gestoken en onder den voet gehaald wordt.

Hoe het met den burchtheer zelf afliep is ons niet bekend. Hij overleefde de verwoesting van zijn slot nog lange jaren : in 1518 sloot hij de oogen en werd in de koorkepel te Koudekerk begraven, waar zijn grafzerk nog thans, hoewel zeer beschadigd, te zien is. Hij is daarop ten voeten uit afgebeeld, gekleed in een maliën-
kolder, doch het weinige respect dat men in Koudekerk voor vaderlandsche oudheden bezit, zal dit gedenkstuk binnen afzienbaren tijd teloor doen gaan. Een jaar na zijn dood werd zijn echtgenoot Maria van Culenborg naar dezelfde rustplaats gedragen.

Zijn zoon Gerrit van Poelgeest, Heer van Homade, Koudekerk en Poelgeest, bouwde het voorvaderlijk kas-
teel weder op, dat van nu aan een betere toekomst te gemoet ging. In 1549 stervende, liet hij zijn bezit-
tingen na aan zijn gelijknamigen zoon, verwekt bij Jkvr. Helena van Goyck.

Deze Gerrit, die in 1564 te Brussel overleed, was bij Jkvr. Goyaert van Malburg weder de vader van een Gerrit van Poelgeest, die in 1566 met zijn beide broe-

ders het Verbond der Edelen onderteekend had en als gevolg daarvan bij de komst van Alva uit het land moest wijken. Ofschoon goed-katholiek bleef hij de partij van Willem van Oranje voorstaan en moest het daardoor aanzien dat het aloude stamslot werd geconfisqueerd. Doch toen in 1576 de Pacificatie van Gent tot stand kwam, werd het weder aan zijn rechtmatigen eigenaar teruggegeven.

Inmiddels had het tien jaren ledig gestaan en in 1573 en '74 tot verblijf gestrekt aan de Spaansche troepen, die van hieruit den omtrek afstroopten. Zuinig hebben zij wel niet met het kasteel geleeft; integendeel, zoo goed als alle houtwerk was ten vure gedoemd, het lood van de daken tot kogels vergoten, ja zelfs het ijzerwerk en de ankers uit de muren genomen. Het kasteel was dan ook vrijwel onbewoonbaar. Heer Gerrit, die naar wij meenen den gewichtigen post van Ontvanger-Generaal en Rekenmeester van Holland bekleedde, woonde te 's-Gravenhage en stond bij Willem den Zwijger in grootte eere. Toen nu het Calvinisme in Holland den boventoon verkreeg en al wat Roomsche was uit ambten en bedieningen werd verdreven, kreeg Gerrit van Poelgeest zeker tot dank voor de vele en gewichtige diensten den lande bewezen, zijn ontslag. Nog eenige jaren lang vertegenwoordigde hij in 's Lands raadszaal het platteland, als in de Ridderschap van Holland beschreven, doch ook dit nam spoedig een einde. 's-Gravenhage had dus niets aantrekkelijks meer voor den edelman,

die er zich thans op bedacht het voorvaderlijk kasteel in alouden luister te doen herstellen om daarheen zijn domicilie over te brengen. Aan geld daarvoor ontbrak het hem niet. Hij was nl. gehuwd met de schatrijke Anna van Glimes-Berges, dochter van Ferry, Heer van Grimbergen, en zuster van den bekenden Antwerpschen bisschop Willem, die in 1609 als Aartsbisschop van Kamerijk overleed.

In 1606 kwam de restauratie van Poelgeest tot stand ; de laatste die er aan werd verricht. Het slot was geen getrouwe copie van het voormalige: wie had in dezen tijd behoefte aan een middeleeuwsch kasteel met hoge muren en sterke torens! Heer Gerrit had dan ook andere plannen. In den sierlijken 17de.eeuwschen stijl verrees een solied huis, half kasteel en half buitenplaats. Het zuidoostelijk deel van het oude slot, het meest vervallen gedeelte, was tot op de waterlijn ongeveer gesloopt en op die oude hechte fundeering het nieuwe opgebouwd. Volgens de goede teekeningen die er nog van bestaan rustte het nieuwe huis denkelijk op een verwulf dat tot allerlei gerei werd gebruikt en het voordeel had, dat **nat** en vocht in de eigenlijke woning niet konden doordringen. Het eigenlijke woonhuis ging tot op de tweede verdieping vierkant omhoog, daarboven verhief zich een trapgevel van zes trappen, het geheel afgezet met blokjes natuursteen. Ook de zijgevel was bekroond door trapjes, terwijl het met leien gedekte dak op smaakvolle wijze door uitspringende vensters werd

onderbroken. Een overdekte brug die aan het begin werd geflankeerd door twee achtkante torentjes, gaf toegang tot de hoofddeur en boven dezen ingang was de gedenksteen der restauratie aangebracht, vermeldende het jaartal 1606 en versierd met de wapens van den eigenaar en diens echtgenoot.

Was men alzoo aan de voorzijde in den stijl van zijn tijd: aan de achterzijde was dit geheel anders. Hier dacht men zich nog in de middeleeuwen wanneer men den hoogen, ouden, hier en daar verbrokkelden ringmuur aanschouwde. Een poortje met slecht muurwerk, leidt hier naar de gracht die het geheel omgeeft en die weer op haar beurt althans voor een gedeelte wordt omringd door een laan met prachtig opgaand hout. ¹⁾

Hier sleet Heer Gerrit van Poelgeest zijn laatste dagen; nog acht jaar mocht hij hier stille rust genieten, toen sloot hij (1614) de oogen, nadat zijn echtgenoot hem reeds drie jaar vroeger in het graf was voorgegaan. Zijn nazaten bleven er wonen, eerst hooggeacht, daarna vervreemd en later weinig minder dan veracht door de omwonende dorpelingen. Ongetwijfeld droeg hiertoe hun godsdienstige gezindheid bij, doch meer nog de buitensporige levenswijs der laatste Heeren. De kleinzoon van den laatstgenoemden Gerrit overleed in 1692, zijn boedel met schulden overladen nalatende, nadat hij reeds

-

¹⁾ Niet onmogelijk dat Jan Hackaert hiernaar zijn schilderij „de Esschenlaan” (n°. 1021, Rijksmuseum) heeft geschilderd.

gepoogd had om met de gelden der diaconiekas, op het Huis Poelgeest gedeponneerd, zijn schuldeischers tevreden te stellen. Zijn weduwe, Maria Albertina Ernestina Gravin de Merode, zag zich diensvolgens genoodzaakt als boedelhoudster en voogdes van haren zoon, de schulden van haar overleden echtgenoot door den verkoop zijner heerlijke goederen te dekken, waartoe zij ten Hove volmacht verzocht en verkreeg. Uit kracht van dien werd de hooge heerlijkheid Koudekerk en Poelgeest, de ambachtsheerlijkheid en het Huis met een were lands van 18 morgen, op den 29 Mei 1692 door de voogden van Juffer Alida van Schellingwouw in de kastelenei van den Hove van Holland gekocht, betaald en aanvaard en een jaar rustig bezeten.

De Gravin van Merode had zich intusschen met haar beide dochters in het klooster te Halle in de Zuidel. Nederlanden begeven. Doch haar zoon, Heer Gerrit van Poelgeest, trachtte den koop te vernietigen en ving over de heerlijkheden een proces aan, dat geen einde nam vóór genoemde Heer Gerrit, de laatste van zijn geslacht, in 1713 te 's-Hertogenbosch als Majoor van een Regiment Cavalerie in dienst der Vereen. Nederlanden, ongehuwd overleed. Alstoen werd de ambachtsheerlijkheid van Koudekerk 8 Febr. 1714 door de Staten van Holland en West-Friesland in beslag genomen, op grond dat het leen bij gebrek aan mannelijke of vrouwelijke nakomelingen aan de Staten moest vervallen. Tegen betaling van 1000 ducats werd het

nu afgestaan aan Vrouwe Alida van Schellingwouw, sedert twintig jaren reeds eigenares der andere heerlijke goederen. Hierdoor namen dus deze moeilijkheden een einde, doch weldra rezen er andere en wel tusschen den zoon en de dochterskinderen van genoemde Vrouwe Alida. Eerst in 1737 bij den dood van haar romantischen en zonderlingen gemaal ¹⁾ Joan Willem Ripperda, Heer van Jensema, Grande van Spanje etc. etc., zijn deze tot een goed einde geraakt.

Alida van Schellingwouw bewoonde nog het slot Poelgeest en eindigde er haar leven A^o 1717. Haar lijk werd den 29 Mei 1717 met groote staatsie naar Groningen, denkelijk naar het dorp Oldehove, getransporteerd, doch de herinnering aan haar blijft te Koudekerk bewaard door een rouwbord met een verbazend aantal kwartieren, in de koorkapel der kerk opgehangen.

Sedert dien tijd bleef het kasteel verlaten, het verviel hoe langer hoe meer en een historie had het verder niet, of 't moest zijn de geschiedenis van zijn ondergang. Stuksgewijs werd het gesloopt, het puin werd aan de dijken gevoerd en een paar torentjes, dezelfde, die vroeger aan den ingang prijken, bleven staan. Één daarvan is mede spoedig onder den moker gevallen ; het andere diende langen tijd der gemeente tot gevangenis, totdat het ten slotte ook dáárvor niet meer deugde. Door het toeval en anders niet, is het tot op den huidigen

---

¹⁾ Vgl. Groningsche Volksalmanak 1894, blz. 153 v. v.

dag bewaard gebleven; het zal zich op een zóór bescheiden plekje van het met hakhout begroeide eilandje blijven verheffen, tot het op een goeden dag door ouderdom in elkaar stort, òf, wat in deze streek meer is te vreezen, de aandacht trekt van een „practisch” mensch.

Nog een kleine mededeeling.

Toen het kasteel in erge mate begon te vervallen, werd alles wat maar eenige waarde had, van de hand gedaan; de portretten gingen naar de veiling, de oude harnassen en wapenen naar den eersten den besten oud-roest en het archief van den burcht., dat toenmaals zeker geen kooper vinden kon, werd in kisten gepakt en een plaatsje ingeruimd op den zolder der bijbehorende hoeve. Hadden dáár motten en muizen vrij spel: grooter vandalisme beging in onzen tijd een bewoner derzelfde bouwmanswoning, die het belangrijke archief met zijn oude charters en perkamenten boeken — o, sancta simplicitas! voor „boterpampiertjes” gebruikte.

AANTEKENINGEN.

Van den burcht Groot-Poelgeest bestaan verschillende afbeeldingen; de meeste zijn in den topografischen atlas op het gemeente-archief te Leiden aanwezig. Eén daarvan is ongetwijfeld kort na de restauratie in 1606 door een dilettaant op perkament geteekend en moge deze niet fraai zijn: nauwkeurig is ze zeker. F. Bleyswyck teekende het kasteel ± 1670; naar deze teekening werd een gravure voor Plompers Beschrijving van Alphen vervaardigd. In 1730

bezocht A. de **Haen** het slot en maakte er vier keurige **teekeningen** van. Twee daarvan zijn gereproduceerd in de boeken van Rademaker; de origineelen berusten in de verzameling van Jhr. A. J. D. Coenen van 's Gravesloot. De twee andere teekeningen zijn nergens gereproduceerd en bevinden zich thans in den atlas te Leiden. Nog in 1784 vervaardigde H. Tavernier er drie afbeeldingen van in 0. 1. inkt. Volgens onderschrift bevatten deze: „de voorpoort en de overblijfsels, thans gevangenis.” Aan wie ze nu **behooren** is mij onbekend. Ze worden vermeld in den verkoopcatalogus van Fred. Muller van 10-13 Febr. 1885 (collectie Cornelis Schoon).

* *

S. van Leeuwen geeft in zijn *Batavia Illustrata* een genealogie der familie van Poelgeest. De eerste generatiën zijn hopeloos verward en kunnen in geen geval aan een studie ten grondslag strekken. Ook in de latere generatiën zijn tal van fouten. Wij trokken onze gegevens uit het *Repertorium op de Holl. Leenreyisters* terwijl ook het zoogenaamde manuscript Gousset op het Rijksarchief ons uitmuntende diensten bewees.

Bovendien putten wij nog uit het werkje van J. W. Regt ¹⁾: *De Heerlijkheid Koudekerk*, een boekje dat wellicht nog maar in zéér enkele exemplaren bestaat en het eenigst is dat ooit afzonderlijk over de geschiedenis dezer gemeente in het licht werd gegeven.

* *

Aan de andere zijde van den weg, tegenover de kleine ruïne, verheft zich nog thans het voormalige koetshuis van

---

¹⁾ Vader van schrijver dezes.

den burcht. Ter betere **conserveering** misschien, is het thans ingericht tot koestal. Met zijn aardige venster- en **deur-**omlijsting van blokjes natuursteen, maakt het ook nog tegenwoordig een goeden indruk.

In de antieke kerk te Koudekerk vindt men verschillende grafzerken op de familie betrekking hebbende. De meeste vertoonen het wapen (zonder kleuren): in blauw een gouden dwarsbalk, vergezeld van drie zilveren adelaartjes en een arend met opgeheven vlucht tot helmteeken. Zie onze mededeelingen in den *Navorscher* van 1903, bldz. 422-448, **480—516**.

* *

Mr. Gerard Schatter, Ontvanger der **Gemeenelandsmiddelen** te Haarlem, trouwt 1687 Maria Commersteyn, weduwe van Nicolaas van Schellingwouw. **Zij koopen** in 1692 van den Sequester **Lambert** van Swieten voorf27000 Groot-Poelgeest. Op den 29 Juli 1702 is Mr. Johan Versyden Sequester.

Alida van Schellingwouw, dochter van Nicolaas voornoemd, huwt 1704 met Johan Willem Ripperda. Zij krijgen van hun moeder en schoonmoeder 18 Aug. 1705 Groot-Poelgeest. Ripperda biedt den Staten van Holland **f5000** om van de processen over de ambachtsheerhjkheid van Koudekerk af te zijn. **Hij** wordt 22 Dec. 1713 door de Staten als Heer van Poelgeest erkend en zijn vrouw wordt dan ook 28 Maart 1714 beleend.

Mr. G. Schatter was in 1695 sub poena capitis uit Holland verbannen en week naar Groningen, waar **hij** in Mei 1716 overleed, na meermalen in onmin te zijn geweest met zijn **echtgenoot**, die in Augustus d. a. v. stierf. Toen Alida in Mei 1717 uit dit leven scheidde werd haar zoon **Ludolf Luurt** Ripperda met de moederlijke goederen beleend 16 Juni 1718. Doch **13** Juni 1725 is ook Mr. J. C. Schatter ¹⁾, zoon uit het

¹⁾ Vgl. noot 1 blz. 108.

tweede huwelijk, beleend, hetzij dan per abuis of wegens zijn meerderjarigheid toen het bleek, dat hij de werkelijk rechthebbende was. Toen ontstonden de processen, die eerst in 1737 eindigden en de goederen aan de familie Schatter toewezen. Daar het ons om een beschrijving van Groot-Poelgeest en niet om de geschiedenis der heerlijkheid Koudekerk te doen was, hebben de verdere leenovergangen voor ons geen waarde.

**
*

Het sterfjaar van den vóórlaatstén Gerrit van Poelgeest, 1692, staat niet vast. Hij werd beleend 1 Nov. 1637, zijn zoon 30 Oct. 1679. Ondsnks diens protest werd in 1692 Groot-Poelgeest wegens schuld verkocht.

W. M. C. REGT.

Oudshoorn, October 1905.

De Ridderhofstad Cleyn-Poelgeest.

In den zuidwestelijken hoek van den Hoogewaardschen polder, omstreeks een minuut of tien van de kerk van Koudekerk, verhieven zich nog in het midden der achttiende eeuw de torens van een derde kasteel Poelgeest. Daar het bij zijn stichting op meer bescheiden schaal dan de beide andere was aangelegd, werd het door de spraakmakende gemeente met den naam van Cleyn-Poelgeest betiteld. Misschien ook gaf de stichter er reeds dadelijk dien naam aan. Het was een riddermatige hofstede, met de achterleenen leenroerig aan de Grafelijkheid van Holland, en te verheergewaden met een rooden sperwer.

Het heeft geen merkwaardige belegeringen doorstaan, zooals Groot-Poelgeest; de geschiedenis van het slot is dan ook in hoofdzaak de geschiedenis van zijn opvolgende bezitters, maar Aleydis werd er geboren en het overbekende, aangrijpende gedicht van onzen Nicolaas Beets

„Guy de Vlaming” ware allicht in de pen gebleven, zoo Cleyn-Poelgeest niet had bestaan. Guy de Vlaming is een gefingeerde naam voor een tot heden onbekend persoon. De stof voor dit dichterlijk verhaal gaf een van elders onbekende bijzonderheid, voorkomende in P. Plèmper: „Beschrijving van de heerlijkheid en het dorp Alphen aan den Rhijn” (1714, 2e druk 1728). Wie nu die Guy de Vlaming was, moge uit het hier-volgende blijken.

* *

Nadat in 1354 de zoen tusschen moeder en zoon was getroffen en er dus naar de meening van velen een tijdperk van rust en vrede werd te gemoet gezien, verwisselden ook de beide broeders, die het geweld des oorlogs op hun burcht Groot-Poelgeest hadden getrotseerd, het zware harnas tegen het gemakkelijke huis gewaad.

Zij deelden thans het ouderlijk erfgoed, waarbij aan Gerrit, als oudste, het stamslot met de heerlijkheden werd toegewezen, en Jan voor zijn aandeel de landerijen in den Hoogenwaard te Koudekerk verkreeg.

Op de plek waar eens het oude Matilo lag, bouwde Jan zich een huizinge, betamelijk voor een edelman dier dagen, verbond er den naam van het voorvaderlijk erfgoed aan en brak het ouderlijk wapen dooreen aanzienden leeuw, in plaats van den opvliegenden arend, als helmteeken te gaan voeren. En toen nu alles gereed

en naar zijn bescheiden wenschen was ingericht, voerde hij Mabelia van Oosterwyck Gerritsd^r. als bruid naar zijn woning.

Wel verre echter van zijn dagen in rustige rust te midden van vrouw en kroost te verslijten, gordde Heer Jan een tiental jaren later opnieuw het zwaard aan, volgde den Landsheer in het veld, omvlocht weder den ouden stamnaam met een krans van lauweren en werd in 1365 (of daaromtrent) in den strijd tegen de bovenlanders (de Gelderschen?) doodelijk gekwetst. Hij herstelde echter boven verwachting, vervulde in later jaren het ambt van Tresorier van Zuid-Holland en werd in 1390 tot een hooger en beter leven opgeroepen.

Bij zijn vrouw Mabelia verwekte hij o. a. een zoon Gerrit, die hem in zijn bezittingen opvolgde, en een dochter Aleydis. Laatstgenoemde, wier geboortejaar onbekend is, doch die omstreeks 1365 het levenslicht moet hebben aanschouwd, werd door haar vader ter voltooiing harer opvoeding aan het Hof van Graaf Aelbrecht van Beyeren geplaatst. Hier vervulde zij de functie van kamerjuffer bij 's Graven echtgenoot Margaretha van Lichnitz en trok reeds bij het leven der gemalin in meer dan gewonen zin de aandacht van den Ruwaard. Toen de Gravin van Holland in 1386 uit dit leven scheidde, verminderde de innige verstandhouding tussen Aelbrecht en Aleydis er niet op en eenmaal in het net der liefde verstrikt, maakte Aleydis van haar overwicht een handig gebruik ten voordeele der onder-

liggende Kabeljauwsche partij, tot welker aanhangers haar vader o. a. behoorde.

De Hoekschen, die de begunstiging der Kabeljauwschen met leede oogen aanschouwden en in staatszaken werkelijk grond begonnen te verliezen, zonnen op wraak. Op den avond van den 22 September 1392, toen Aleydis in gezelschap van 's Graven Hofmeester Willem Kuser op het Buitenhof in Den Haag een wandeling deed, werden Aelbrechts minnaresse, zoowel als Kuser, die haar wilde beschermen, door de heethoofden der Hoeksche partij overvallen en om het leven gebracht.

De laaghartige moord leverde de saamgezworenen niet de gewenschte vruchten op. Aelbrechts toorn trof de geheele Hoeksche partij; een groot aantal men spreekt van 54 — edelen moest uit Holland de wijk nemen en het brood der ballingschap eten. Onder hen bevond zich 's Graven zoon Willem van Oostervant.

Wel noodzaakte de voorgenomen tocht naar Friesland Aelbrecht zich met de ballingen te verzoenen, doch minder spoedig werd de vrede tusschen de moordenaars van Aleydis en de maagschap van Poelgeest geteekend. Dit geschiedde eerst ruim 20 jaar later, op den 14 Sept. 1413, toen zoowel te Koudekerk als in de parochiekerk te Haarlem een kapellerie werd gesticht tot rust der zielen van Aleydis en Willem Kuser.

Heer Jan van Poelgeest, die op den 14^{den} Januari 1390 nog in leven was, als wanneer hij door Aelbrecht met de ambachtsheerlijkheid van Oost- en Westhelvoet op het eiland Voorne werd beleend, werd in het bezit van Cleyn-Poeigeest opgevolgd door zijn zoon Gerrit van Poelgeest, een vrij onbeteekenende figuur, die in geen oud stuk uit zijn tijd wordt vermeld. Terwijl in den oproep aan de edelen van Holland om met hunne manschappen de Graven Aelbrecht en Willem van Beyeren in hun oorlog tegen de Arkels e. a. te ondersteunen vrij wel alle edelen voorkomen, wordt daarin Gerrits naam niet aangetroffen. De Gerrit van Poelgeest, die ééns met drie man wordt opgeroepen, is de Heer van Groot-Poelgeest.

De broeder van Aleydis huwde met Willemyne van Naeldwyc, die in 1446 gestorven moet zijn en het kasteel Oud-Teylingen in de familie bracht. Dit is in zooverre voor ons te betreuren als dat hierdoor de geschiedenis van Cleyn-Poelgeest tijdelijk op den achtergrond wordt geschoven. De bezitters van deze huizinge namen van nu af meest hun verblijf op Oud-Teylingen en lieten het vaderlijk kasteel ledig staan.

Uit het huwelijk van Gerrit en Willemyne sproot een dochter, die het geestelijk gewaad aantrok, en een zoon, Jan van Poelgeest, burgemeester van Leiden 1446, schout 1447-1453. Hij haastte zich na den dood der ongelukkige Jacoba zijn huizinge Cl.-P. aan Filips van Bourgondië op te dragen, van wien hij het daarna

in leen terug ontving (1437). Waarschijnlijk woonde hij er dus nog tot den dood zijner moeder, doch stierf op Oud-Teylingen a^o. 1457. Hij verwekte bij zijn gemalin Margaretha van Swieten, dochter van den tesorier Boudewijn, zes kinderen, waaronder Heer Adriaan van Poelgeest, ridder, hem in zijn bezittingen opvolgde.

Ook deze, in 1456, 66, 75, en 94-97 burgemeester van Leiden, in 1486-93 schout, hield op Oud-Teylingen verblijf en bemoeide zich weinig met Cleyn-Poelgeest waaraan hij in 1457 zijn vrouw Machteld van der Does Dirksdochter, tochtte. Hij stierf kinderloos op den 8sten Aug. 1507 en vermaakte Cleyn Poelgeest bij uiterste wilsbeschikking aan zijn zusters zoon Gerrit van Hooch-
woude (zoon van Anthonis, ridder, en van Sophia van Poelgeest). Volgens de genealogieën beërfdte hij „het leege huys”. Of hij er woonde? Denkelijk niet. Waarschijnlijker lijkt het dat hij in zijn heerlijkheid Hoogblokland bij Gorinchem verblijf hield. Hij is tweemaal gehuwd geweest, stierf in 1526 en liet bij zijn eerste vrouw Mabelia van den Bouckhorst een erfdochter na, Willemyne van Hoochwoude. Ook zij is tweemaal gehuwd. Toen zij in 1526 met Cleyn-Poelgeest werd verlijd, was haar eerste man Anthonis Charlier (in de leenregisters vermeld als Anthonis van Hoochwoude) haar hulder. Doch ook hij woonde er denkelijk niet met zijn vrouw. In 1526 en 1535 toch komt hij als burger van Dordrecht voor. Toen Willemyne in 1562 uit dit ondermaansche scheidde, had zij den lijftocht van Cleyn-Poelgeest ver-

maakt aan haar tweeden echtgenoot Steven van Blitterswijck, een Keulenaar van geboorte. Aan geen van beide mannen schijnt zij kinderen te hebben geschonken.

* *

Tot hiertoe verspreiden de leenregisters van af 1437 voldoende licht over de erfopvolging. Nu echter is er een gaping tot 1611. In **dat** jaar, 28 Maart, werd een Geldersch edelman, Jhr. Johan Hackfort „bij doode **van** Wilhelmina van Hooehwoude, syn bestevadersmoye” met het huis beleend.

Mag men ook al 1562 als sterfjaar van Wilhelmina in twijfel trekken (de aanwijzing van dit jaar berust op genealogieën, de *duwarie* echter op het leenregister) : zóó oud, dat zij pas in 1611 overleed, kan zij niet zijn geworden.

Maar het laatste vierendeel der zestiende eeuw was een tijdperk van de grootste troebelen, die ons vaderland ooit heeft doorstaan en onmogelijk is 't niet, dat de Spaansche scharen Cleyn-Poelgeest hebben bezocht, de bewoners verdreven zijn, en het slot na van al zijn tooisels te zijn beroofd, als een droeve herinnering aan vroegere grootheid is blijven staan.

Toen nu langzamerhand een betere orde van zaken intrad, dook een rechthebbende op in den persoon van den genoemden Van Hackfort, een verre bloedverwant inderdaad, zoowel in letterlijken als *figuurlijken* zin gesproken. Eenmaal in het bezit gesteld van Cleyn-Poelgeest,

kon hij er toch niet toe komen de Geldersche dreven voor de Hollandsche moerassen te verwisselen en verkocht het daarom drie jaar later, 24 Maart 1614, aan een Leidsch magistraatspersoon, met name Heyndrick Sergeansz. Hij mag het in ouden luister hebben hersteld en er mogelijk twintig jaren lang het buitenleven hebben gesmaakt: zijn gelijknamige zoon, die het bij doode zijns vaders, op den 28sten Aug. 1636 ontving, dacht er niet over en verkocht het een rond jaar later, 23 Sept. 1637 aan een gezeten Utrechtsch burger, Daniël Schonek, die er zich wel metterwoon vestigde. Op veel aangename herinneringen aan Cleyn-Poelgeest kon Daniël niet bogen, toen hij het in 1654 van de hand deed. Den 21sten Mei 1640 overleed er zijn eerste vrouw Catharina van Overbeecke en 7 Sept. 1644 ook zijn tweede gade Anna de Joncker. Bovendien bleven er een paar kinderen. Den 13^{den} Sept. 1654 ging het nu over aan Jh^r Jacob van Randerode van der Aa en al spoedig deed de nieuwe eigenaar met zijn vrouw Maria van Bodeck (met wie hij 12 Mei 1643 te Utrecht was gehuwd) zijn intocht op Cleyn-Poelgeest.

Hij zag zijn echt met vier kinderen gezegend, overleed als weduwnaar in 1672 en liet het slot aan zijn vier ouderlooze kinderen na.

Bonaventura van Randerode van der Aa was de oudste zoon. Hij ontving 17 Mei 1672 het verlij, zoo voor hem als voor Dominicus en voor zijn zusters Susanna Maria, en Anna Margaretha Catharina. Hij was nog jong, 17 jaar.

Slechts weinige jaren later was hij gehuwd en het zou zeker interessant zijn te weten met wie, doch bij volslagen gebrek aan de noodige gegevens, bluft dit vooralsnog een open vraag.

* *

Wat echter niet langer een open vraag behoeft te zijn is: Wie was Guy de Vlaming?

Mijn vader schreef omstreeks het jaar 1855 een boekje over: „De Heerlijkheid Koudekerk”, thans maar in hoogstens vijf exemplaren over. In dat uiterst zeldzame boekje brengt hij Guy de Vlaming's geschiedenis tot de 15de eeuw! Nicolaas Beets doet vermoeden dat dit circa een eeuw later plaats greep, doch beide schrijvers tasten hier mis.

Voor de lezers van het *Leidsche Jaarboekje* die de geschiedenis niet kennen, willen wij hier uit het boekje van Plemper meedeelen, wat deze er van zegt. Het verhaal luidt aldus :

„Zeker Vlaamsch edelman, op het huis Poelgeest
„woonachtig en in vollen minne met de zijnen levende,
„begon ziek en droefgeestig te worden, zomtijds praat
„uitslaande, die naar wanhoop zweemde. Messen en al
„wat schaden kon, hield men uit de weege. Zijn vrouw
„met twee kinderen gezeegend, bezocht hem in de
„kamer, waar hij mijmerde. Hij sluit de deur, gaat een
„poos met er wandelen en als vermoeid op de bedstede
„zitten, daar een soort van scherp verborgen lag dat

„op zijn rapier pleegde te steeken, waarmee hij die „jonge Bloem in er vierentwintigste jaargetijde en ook „zig zelve vermoordde. Deze zaal werd met rouw „behangen en gesloten, waarna daar niemand meer „voet in zette.”

Bij een aandachtige lezing van het boekje van Plømper krijgt men den indruk, dat de bovenbeschreven geschiedenis nog bij het leven van den schrijver, althans niet veel vroeger moet zijn gebeurd. Bovendien : Van Randerode van der Aa is een Belgisch geslacht , wat van geen der vroegere bezitters kan worden gezegd. Ook de jeugdige leeftijd van Bonaventura en de spoedige dood van hem (1680) is een bewijs voor zijn identiteit met Guy de Vlaming.

Den 2^{den} December 1680 werd Dominicus met zijn beide zusters „bij doode van Bonaventura” met Cleyn-Poelgeest verlijd. Het slot, dst niets dan de treurigste herinneringen voor de familie bezat, werd niet meer bewoond en zeven jaar later was het voor haar een uitkomst, dat zich een kooper aanmeldde. Sara Tromp, weduwe van den pensionaris Mr. Gaspar van Kinschot, en sedert 6 Januari 1686 hertrouwd met Hugo van der Mast, Baljuw en Dijkgraaf van de Klundert, kocht het uit de door haar eersten echtgenoot nagelaten gelden. 11 Maart 1687 werd Hugo van der Mast er mee verlijd en woonde er met zijn vrouw tot aan haar dood, 31 Maart 1711. Zij parochiëerden te Oudshoorn, waar vijf van hun kinderen werden gedoopt, drie daarvan

stierven op jeugdigen leeftijd, zoodat Sara Tromp bij testament van 12 April 1702 tot erfgenamen benoemde hare drie kinderen: Gaspar van Kinschot, Robert en Elisabeth Louise van der Mast, met deze bepaling, dat haar riddermatige hofstede Cleyn-Poelgeest, welke uit hare goederen alleen was aangekocht, vooreerst in gemeenschappelijk bezit zou blijven.

Misschien bleef Hugo van der Mast na het verscheiden van zijn echtgenootte er nog eenigen tijd wonen, doch overleden (27 Aug. 1719) is hij er niet. Mr. Gaspar van Kinschot was sedert 1701 gehuwd en de hooge ambten die hij bekleedde, brachten de noodzakelijkheid mede om zijn verblijf te Delft of te 's-Gravenhage te houden. Robert van der Mast, die het land als luitenant, later als generaal-majoor diende, lag in verwijderd garnizoen. Zoo bleef alleen Elisabeth Louise op Cleyn-Poelgeest achter, doch toen ook zij na haar huwelijk (13 Mei 1721) met den vaandrig Frederik Caspar van Herck zich metterwoon naar andere streken verplaatste stond het huis wederom ledig en was alle reden om het kasteeltje aan te houden voor de familie vervallen. Reeds een maand later liet Robert van der Mast (wiens verlij was gedateerd 21 Juni 1720) Cleyn-Poelgeest verkoopen, loste de verschuldigde penningen aan de familie van Kinschot af en een 70-jarig Amsterdammer, Johannes de Jongh, reeds te Koudekerk woonachtig, zag zich 6 Juni 1721 met de huizinge verlijd. Twee jaar lang woonde hij er en sloot 19 Juni 1723 de oogen.

Den 15^{en} Mei 1724 werd zijn 49-jarige zoon Gerrit er mee beleend, die het circa twee jaar later ten behoeve der minderjarige erfgenamen verkocht. Bij verkoop voor Notaris Noblet te Amsterdam, 13 Januari 1726 werd Cleyn-Poelgeest met 13 morgen, 518 roeden, voor de som van *f* 7675 toegewezen aan Dirk Roos, Kapitein-ter-zee in dienst der Admiraliteit van Amsterdam. Het bevatte toen nog vier groote zalen met mooi behangsel en was hecht en weldoortimmerd.

Of Dirk Roos er verblijf hield, mogen we niet zeggen. Wellicht bracht zijn betrekking dit niet mee. Hoe dit zij, den 20 Dec. 1742 verkoopt hij het voor *f* 7600, dus voor niet veel minder, dan hij er zelf voor had gegeven, te aanvaarden 1 Februari 1743, aan den gril-ligen, doch goedaardigen patriciër Mr. Louis Trip de Marez.

* *

Mr. Louis Trip de Marez was Heer van Nieuwkoop (d. i. Nijkoop of Laag-Nieuwkoop, bij Harmelen), Portengen, de Lage Haer, Gerverskop, Gieltjesdorp en Vijfhoeven. Dit doet zeer zeker veel vermoeden aangaande de voornaamheid van den bezitter, doch ongelukkig is dit slechts 18de-eeuwsche grootsprekerij. Genoemde heerlijkheden, die hij in 1741 aankocht, waren van miniem belang. In dat jaar toch telde men in Nieuwkoop 14, in Gieltjesdorp 7, in Vijfhoeven 6 huizen! De gezamenlijke heerlijkheden telden er niet meer dan 65.

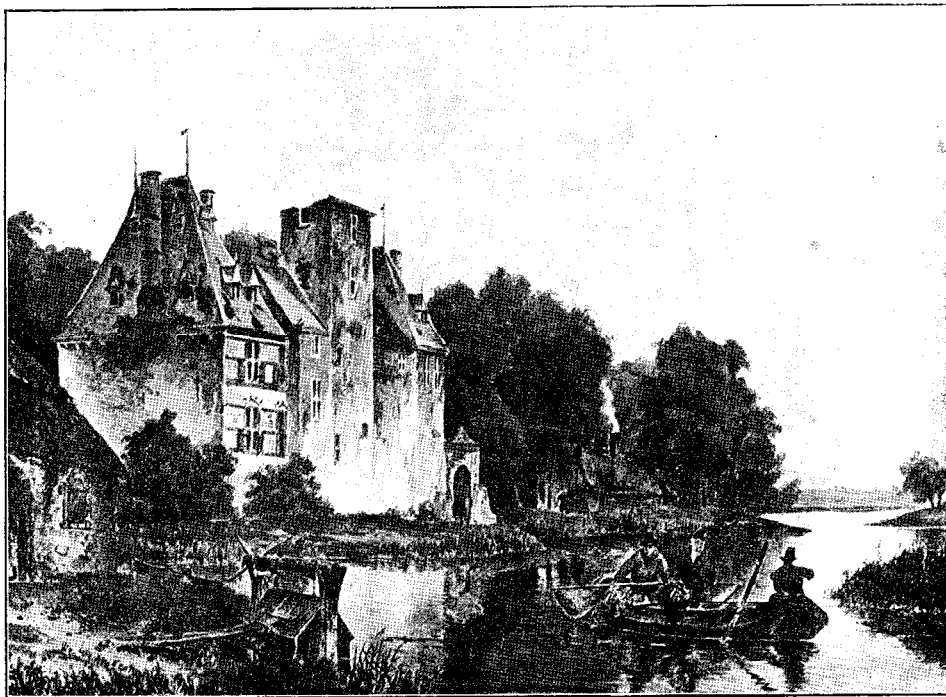
Belangrijker bezittingen waren dan ook het slot Hagestein en het bekende Trippenhuis te Amsterdam, waarvan hij de hem toekomende helft aan de stad vermaakte. Vóór hij Cleyn-Poelgeest kocht, woonde hij te 's-Gravenhage in de Vlamingstraat en staat op het kohier van dat jaar aangeslagen voor een inkomen van f8000. Toen bezat hij ook al een buitenplaats, zijn woning deed f960 huurwaarde en hij hield vier dienstboden en een koets met drie paarden. Zeker mogen wij aannemen dat zijn inkomen wel meer dan f8000 bedroeg.

Hij was op den 26sten September 1710 te Utrecht geboren als zoon van Mr. Johan de Marez, Heer van Maarsbergen, en van Elisabeth van Loon. Den naam Trip ontving hij naar de moeder zijns vaders. Louis huwde al zeer vroeg, 22 Maart 1729 te Amsterdam, met Hillegonda van der Does, geboren aldaar 12 Dec. 1701, dochter van Willem en van Anna van Dinter. Veel geluk smaakte het jeugdig echtpaar niet. Een jaar later, nadat een dochter was geboren, werd het huwelijk door scheiding van tafel en bed ontbonden. Wat van vrouw en dochter werd, kunnen wij niet zeggen. Alleen is bekend dat zij nog in 1773 bij den dood van Louis in leven was en haar rechten op de nalatenschap deed gelden. Louis zelf woonde daarna bij zijn moeder, die inmiddels ten tweede male weduwe was geworden, thans van den Heer W. van Sonsbeek, en beurtelings op het Trippenhuis en in de Vlamingstraat te 's-Gravenhage verblijf hield.

Zijn onrustige geest noodzaakte hem echter tot voortdurende verandering en toen hij nu in 1742 de oude ridderhofstad Cleyn-Poelgeest aankocht, had hij daarmee groote plannen.

Het in verval zijnde huis wilde hij afbreken, wat hem dan ook geaccordeerd werd bij brieven van octroy, ge. dateerd 29 Maart 1743. Van dit voornemen schijnt hij evenwel, althans ten deele, teruggekomen te zijn. Afbeeldingen van het huis toch doen vermoeden, dat het middengedeelte met den toren nog uit oude tijden dagteekende, maar dat de beide vleugels zijn aangebouwd. Hoe het er na de restauratie uitzag kan men zien op de aan dit artikel toegevoegde illustratie, genomen naar een prachtig uitgevoerde aquarel, met nog een andere bij erflating aan de stad Leiden gekomen.

Nu weet men te Koudekerk te vertellen dat op het nieuwe Cleyn-Poelgeest zijn krankzinnige vrouw met haar dochter heeft gewoond. Denkelijk zal het zijn moeder Elisabeth van Loon geweest zijn. Meer trant van waarschijnlijkheid heeft het verhaal van de enorme liefdegaven die Louis aan de armen van Koudekerk uitreikte. Elk najaar kwam hij eenigen tijd op zijn nieuwe lustplaats verblijf houden; alsdan was hij gewoon eenige vette runderen te slachten, die onder de behoeftigen der gemeente werden verdeeld. Deze gulden dagen duurden tot Louis voorgoed zijn heerlijkheid vaarwel zeide, wat zijn oorzaak vond in een hoogloopenden twist met den Koudekerkschen predikant

Cleyn-Poelgeest, $\pm$ 1750.
(Naar een aquarel op het gemeentearchief te Leiden.)

Holtius. Dit zou nu niet zoo onwaarschijnlijk zijn, want de streng rechtzinnige leeraar was er juist de man naar om iedereen, die zich boven hem stelde, te kapitelen. Doch 't zijn maar overleveringen. Waarheid is, dat Louis Trip de Marez zijn laatste levensdagen doorbracht op zijn slot Hagestein. Hier sloot hij 3 October 1773 de oogen en werd in de kerk te Zwammerdam in het familiegraf der Van Loon's begraven.

Hij had den 22sten Juli 1771 een zonderling testament nagelaten, waarin zijn vrouw en dochter zelfs niet werden genoemd en waarbij hij het grootste deel zijner bezittingen vermaakte aan verre bloedverwanten. Ja zelfs waren daarbij eenige personen, die hem niet eens in den bloede bestonden. Over die nalatenschap ontsponnen zich dan ook kostbare processen, die ten slotte met een vergelijk werden geschikt.

Zoo had hij nu Cleyn-Poelgeest aan de stad Leiden vermaakt en Joost Romswinckel, veertigraad, nam er dan ook voor de Sleutelstad op den 20sten Sept. 1774 bezit van. Doch revenuen trok Leiden er vooreerst niet van: het vruchtgebruik nl. was door Louis Trip de Marez vermaakt aan een der naaste erfgenamen van vaderszijde, Anna Maria, gravin van Rechteren, de kleindochter van zijn tante Anna Maria de Marez.

Denkelijk heeft deze er niet, of althans maar korten tijd verblijf gehouden en toen zij in 1810 overleed was het door Louis zoo fraai gebouwde Cleyn-Poelgeest

alweder deerlijk vervallen. Het ledig staan ook na den dood der laatste vruchtgebruikster deed er zóó weinig goed aan dat een tiental jaren later bij opneming bleek, dat een restauratie van het huis ondoenlijk bleek. Het werd dus opnieuw (1832) gesloopt en is niet weer herbouwd. Nog eenige jaren lang trok de stad Leiden de inkomsten van de gronden, die erbij behoorden, doch ook in 1845 werden deze, die een grootte hadden van 18 bunders, 83 vierkante roeden, bij openbaren verkoop van de hand gedaan.

De grond, waarop het huis zich eertijds verhief, verviel toen aan de Heeren H. en J. Snel te Leiderdorp en is thans eigendom van de Heeren G. — A. — P. en Antoine van Egmond te Koudekerk.

Hier trekken wij de eindstreep. Mocht het ons niet voortdurend gelukken onze mededeelingen in een lezenswaardigen vorm te gieten: we hebben althans ons best gedaan de geschiedenis van Cleyn-Poelgeest te schrijven, zooals dat bij mogelijkheid maar gedaan kon worden. Dit is zeker: dat bij de beschrijving der drie Poelgeestkasteelen, naast elkaar, in één Jaarboekje, ongetwijfeld aan de verwarring die er tusschen deze drie bestond, voorgoed een einde is gemaakt.

En ook dit is reeds zéér veel waard.

AANTEKENINGEN.

Op de plaats, waar Aleydis werd vermoord, lag voorheen ter herinnering aan den zoon van 1413, waarbij een voetval te dezer plaatse was voorgeschreven, een blauwe steen, misschien pas in 1866, doch zeker na 1636, van het Buitenhof naar de Plaats overgebracht. Hij ligt nu aan den rand van het „rond-point”. Zie hierover „Die Haghe” van 1996, bladz. 36 en 37.

* *
*

De moord moet in 1392 hebben plaats gehad, niet in 1390, zooals veel wordt vermeld. Er zouden dan drie jaren zijn verloopen eer de edelen werden ingedaagd. Bovendien blijkt het duidelijk uit de charters bij Van **Mieris** afgedrukt, dat in 1391 de verhouding tusschen Aelbrecht en zijn zoon nog van den besten aard was.

* *
*

Gedrukte genealogieën van deze v. Randerode's van der Aa bestaan niet en M. S. genealogieën zijn mij niet bekend. Het valt dus voorshands niet na te gaan, wie de vrouw van Bonaventura was en wat er van de kinderen is geworden.

* *
*

Omtrent de familie Van der Mast bevatten de jaargangen van den *Navorscher* tal van bijzonderheden. Een genealogie van Kinschot komt voor in den *Annuaire des Pays-Bas* van 1876, doch deze zal spoedig worden op zijde gezet door een veel uitvoeriger familie-uitgaaf, in bewerking bij Jhr. C. Ph. L. van Kinschot, te Tiel.

* *
*

De biografie van Mr. Louis Trip de **Marez** is thans volledig genoeg bekend geworden door de mededeelingen van Mr. H. J. **Koenen** in het tijdschrift *De Wapenheraut*, vooral II, bladz. 88, 155 en 156.

**

*

Behalve de twee reeds genoemde fraaie aquarellen **is** de stad Leiden bij de erflating in 1773 ook in het bezit gekomen van een lijvige portefeuille met stukken aangaande **Cleyn-Poelgeest**, thans op het gemeente-archief gedeponeerd. Of-schoon de dikte daarvan veel doet vermoeden, is de inhoud al zeer schraal en zijn het meest stukken van na 1750. Alleen zeer enkele van die papieren bevatten nog iets wetenswaardigs.

Het volgende **deelen wij** daaruit mede:

Bij testament, d.d. Hagestein 22 Juli 1771 benoemde Louis Trip de **Marez** Dordrecht tot erfgenaam van Hagestein, Leiden van Cleyn-Poelgeest en Delft tot het overige zijner nalatenschap. Tot vruchtgebruik voor de $\frac{1}{2}$ Anna Maria gravin van Rechteren († 20 Mei 1810), Willem **Jansz.** van Loon voor $\frac{1}{4}$ en Jan Gerard de **Marez** voor $\frac{1}{4}$ († 1780) doch slechts voor $\frac{1}{8}$, als er zich bij **zijn** dood behoeftige **manne-**lijke bloedverwanten voordeden. Na **doode** van dezen aan de Waalsche diaconiearmen van Amsterdam.

Leiden en Dordrecht dragen ± 1818 aan Mr. J. P. Taunay te Amsterdam op hunne belangen te behartigen als advocaat, **Zij** eischen van de commissie tot liquidatie der **Amsterdam-**sche weeskamer afgifte van het gelegateerde, met rekening en verantwoording. De Rechtbank van eersten aanleg te A. veroordeelt commissarissen voormeld 27 Juli 1820 tot afgifte en rekening en verantwoording. Dan komt als behoeftige bloedverwant van L. T. de M. opdagen: François Joseph

des Marets de Sancourt te Cambray en deze wordt levenslang door het Hooggerechtshof in het genot gesteld van het vruchtgebruik der nalatenschap, te rekenen vanaf zijn beroep op zijn recht (23 Sept. 1820), het vonnis gedateerd: 's Gravenhage 25 Oct. 1822.

28 April 1832 is hij gestorven; drie zoons vragen **continuat**ie voor zichzelf, dit wordt in **appèl** afgewezen. Het beheer wordt al dien tijd door de gemelde commissie gevoerd; zij wendde zich 6 Oct. 1831 tot den Koning, om ontslagen te worden van het vruchtgebruik ten opzichte van het huis, dat volgens oordeel van twee deskundigen bouwvallig was bevonden op 20 Sept. 1831. Hierop werd 26 Januari 1832 een gunstige beschikking ontvangen, onder voorwaarde, dat de opbrengst in $2\frac{1}{2}\frac{0}{0}$ Ned. Werk. Schuld zou worden belegd. 5 April 1832 heeft de veiling plaats. Het huis wordt voor afbraak gekocht voor f1790 door Arie Metselaar, aannemer van 's Rijks werken te Maassluis. De commissie van liquidatie wordt 24 Juni 1836 wederom door Leiden tot afgifte gedagvaard. 8 Juni 1837 verklaart de rechtbank dezen **eisch** niet ontvankelijk, doch na appel wordt door het Prov. Hof van Holland 5 Febr. 1840 het vonnis ter afgifte gevelde. Leiden krijgt behalve het terrein nog f4200 kapitaal op het Grootboek, afkomstig van de opbrengsten der afbraak en het rooien van het zware geboomte in 1833. Hieraf gaat f2067.81⁵ schuld aan de meergemelde commissie voor de weeskamer.

Leiden krijgt vol eigendom van Klein P. bij overdracht voor Notaris Mr. Johan Commelin te Amsterdam, 27 Januari 1842 en wordt bij K. B. 19 Juni 1845 gemachtigd tot verkoop dezer onroerende goederen. Den 22sten Aug. d. a. v. wordt dit goed getaxeeerd op f10139.

Verkoop heeft plaats 10 October 1845 **bij** opbod, 17 October **bij** afslag in „de Burcht.” Daar 17 Oct. niet gemijnd werd,

is alles zooals bij opbod geschied was, in 4 perceelen toegewezen tot een gezamenlijk bedrag van *f* 13,795. De Heeren H. en J. Snel, steenbakkers te Leiderdorp, kochten het perceel, waarop eertijds het huis stond.

* *

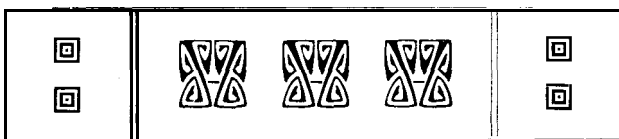
Andere teekeningen dan de bovenvermelde zijn mij niet bekend geworden. De topografische atlas op het gemeente-archief, die rijk genoeg is voorzien, bevat slechts deze twee. Doch wellicht dat zich in particuliere collecties nog afbeeldingen bevinden van het oude huis. Mededeelingen dien-aangaande zou ik met groote belangstelling te gemoet zien.

Ten slotte betuig ik mijn hartelijken dank aan den Heer W. J. J. C. Bijleveld voor menigen nuttigen wenk bij de beschrijving der beide Koudekerksche Poelgeesten.

W. M. C. REGT.

Oudshoorn, Augustus 1906.

Rembrandt-prijzen.

Anno 1833.

Waar een ieder de Rembrandt-tentoonstelling nog versch in het geheugen ligt, niet minder de kolossale sommen besteed voor de veiligheid en verzekering der zoo uiterst kostbare stukken, is het wellicht niet misplaatst uit de veiling-catalogus der collectie Goll van Franckenstein over te nemen, welke Rembrandt's op 1 Juli 1833 door de makelaars De Vries, Brondgeest, Engelberts en Roos, te Amsterdam verkocht werden en welke prijzen die beide stukken toen haalden.

1. Paneel 1.55 bij 1.30.
Nº. 66. Kaartspelende man en vrouw.
 Verkocht aan S. Woodburn voor *f* 610.-
2. Paneel 19 bij 16 cM.
Nº. 67. Ephraïm Bonus de Joodsche doctor, ook bekend uit Rembrandt's ets.
 Verkocht aan makelaar Brondgeest *f* 825.

Uit dit kabinet van 89 uitgelezen schilderstukken, die samen ruim f 105.000 opbrachten, werd de hoogste prijs gehaald door een doek van Gabriel Metzu van 50 bij 48 cM. dat voor f 12.400 aan J^o de Vries verkocht werd.

Jammer dat zulke tijden niet wederkomen, zoo zou het budget der Lakenhal zeker niet al te veel lijden door aankoop van eene schilderij van den grooten Leidschen meester.

BD.

JAN LIEVENS.

De autobiografie die **CONSTANTYN HUYGENS** omstreeks 1630 geschreven heeft, zal wel het meest geciteerd worden om het merkwaardige oordeel, dat hij toen over twee Leidsche jongelui velde, waarvan de een een borduurwerker, de ander een molenaar tot vader had. De een heette **JAN LIEVENS**, de ander **REMBRANDT VAN RYN** : „*Beiden zijn nog baardeloos en als men op hunne gestalte en op hun gezicht let, dichter bij de kinderjaren dan bij den jongelingsleeftijd.*” En dan trekt hij een vergelijking die daarop neerkomt, dat **REMBRANDT** in smaak en levendigheid van gevoel boven **LIEVENS** staat en deze boven **REMBRANDT** in grootschheid van vinding en een zekere brutaliteit van onderwerpen en figuren.

Waar nu verleden jaar een geheel Jaarboekje gewijd is aan **REMBRANDT**, daar mag, nu thans het eeuwfeest

voor den ander ophanden is, een enkel artikel over LIEVENS niet ontbreken ¹⁾).

3 Maart 1605 werd te Leiden aangeteekent: „LIEVEN HENRICKX *borduyrwercker, jongman* van *Gent*, vergeselschaft met ANDRIES APPELMAN syn *schoon* [d.i. stief] vader, met MACHELTE JANS VAN NOORTSANT *haer vader* en GRIETGEN ARENTS *haer moeder*.” Deze JAN DIRCKSZ. VAN NOORTSANT, van zijn beroep „*bode metten roede*”, was in 1599 Keizer van de Rederijkerskamer „Liefde is ‘t Fondament”. De kinderen groeiden dus op in een niet geheel ongeletterde omgeving, en zoo is het niet te verwonderen, dat de zoons achtereenvolgens ingeschreven werden in het Album Academicum.

26 Oct. 1622 opende JUSTUS LIVIUS de rij. Hij werd later boekverkooper in zijn geboortestad.

19 Oct. 1626 volgde TITUS LIVIUS, pas tien jaar oud, die later conrector van de Latijnsche school te 's Gravenhage geworden is, en

14 Juli 1635 THEODORUS LIVIUS, die ook geschilderd heeft.

---

¹⁾ Deze beknopte levensschets is voor het grootste gedeelte samengesteld uit de algemeen bekende en toegankelijke litteratuur, terwijl ik enkele gegevens ontleend heb aan een dossier, bijeengebracht door wijlen Mr. A. D. de Vries Azn. en ook Dr. A. Bredius een paar nog niet uitgegeven aantekeningen heeft afgestaan.

De 24 October 1607 geboren JOHANNES werd niet naar de Hoogeschool gezonden, maar reeds omstreeks 1615 naar de schilderswerkplaats van JORIS VAN SCHOTEN. Het is de stadsbeschrijver ORLERS die het vertelt, en die kon het weten. Bij VAN SCHOTEN is hij slechts twee jaar gebleven, toen zijn ouders hem, ook gedurende twee jaar, toevertrouwden aan PIETER LASTMAN te Amsterdam. De tijd dien hij in de Amstelstad doorbracht is ook door eenige andere bijzonderheden vrijwel te begrenzen. Immers ORLERS verhaalt, dat hij op 4 Oct. 1618, den dag van het groote oproer tusschen de Remonstrantsche waardgelders en de gemeene burgers, rustig te teekenen zat naar prenten van „*Geestighe WILLEM*” [d. i. WILLEM BUYTEWECH], en daar hij, ook volgens ORLERS, in 1621 het portret van zijn moeder schilderde, zal hij toen wel weer in het ouderlijk huis teruggekeerd zijn. Wij mogen dus de jaren 1619 en 1620 aannemen als zijn leertijd bij LASTMAN, en zoo is hij niet samen met REMBRANDT diens leerling geweest. Al was hij de jongere, hij heeft LASTMANS atelier eenige jaren eerder bezocht. Niet onaanvaardig is het zelfs, dat op zijn voetspoor REMBRANDT gevolgd is.

Te Leiden in het ouderlijk huis teruggekeerd — zijn vader woonde 1622 in de Pieterskerksteeg en was toen hoedenstoffeerder, — was hij eerst ongeveer 13 jaar oud, en klaarblijkelijk al ver genoeg gevorderd, om voortaan zijn eigen meester te zijn. Hij was verstandig genoeg, om toch nog met studeeren voort te gaan.

Jan Lievens.

Prent van Lucas Vorsterman naar een schilderij van Anthonie van Dyck.

Waartoe anders die copieën naar CORNELIS CORNELISZ., waar ORLERS met een kleine vergissing in den naam melding van **maakt**? Toch is hij spoedig een schilder geworden, die voor zijn werk betaald werd, want zonder twijfel zijn al de schilderijen die ORLERS van hem noemt ontstaan in den tijd, toen hij, uit LASTMAN'S atalier teruggekeerd, bij zijn vader thuis werkte. Zoo noemt hij bij de erfgenamen van PIETER HUYGEN DU BOYS „een Cupido met een Maers met Almanacken, om syn hals een Tobbeken met witte hoepen, vol Knollen ende ander groente, extraordinaris gehandelt,” bij ADRIAEN VAN LEEUWEN „de vijf Sinnen in een Berdt,” bij JAN VAN DER GRAFT „een Pylatus, ende vele verscheyden andere stucken alles te lange om te verhaelen.” En van de stukken uit dien tijd zijn er zelfs door tijdgenooten al in prent weergegeven, Zoo etste JAN JORISZ. VAN VLIET naar ontwerpen van LIEVBNS een Susanna en een Isaac en Esau. Vooral in eerstgenoemde compositie spreekt nog duidelijk de invloed van LASTMAN. Aantrekkelijk is overigens de opvatting van het bijbelverhaal allerminst, maar of de uitdrukking van Susanna zóó weinig sympathiek is, als VAN VLIET te zien geeft, zou pas geconstateerd kunnen worden, wanneer we LIEVENS' origineel wisten aan te wijzen. En VAN VLIET was er zeker de man niet naar, om een schilderij te idealiseeren.

Naast LASTMAN'S invloed begint omstreeks dien tijd ook die van REMBRANDT zich te doen gelden, en LIEVENS, die klaarblijkelijk zeer ontvankelijk was voor invloeden

van buiten, schilderde al spoedig werken die later voor stukken van REMBRANDT zijn aangezien.

Onder zijn etsen, die in dezen Leidschen tijd ontstaan zijn, zien wij herhaaldelijk dezelfde modellen, die ook REMBRANDT ten dienste gestaan hebben, o. a. van dien grijsaard, die gemeenlijk voor REMBRANDT's vader doorgaat.

Ofschoon niet ingeschreven in het Album Academicum stond LIEVENS toch in eenige betrekking tot de Hoogeschool. RAMMELMAN ELSEVIER heeft in den Nederl. Spectator van 17 April 1875 het volgende uittreksel uit het Journaal der Leidsche schutterij gepubliceerd: 8 Mei 1626. „LIEVEN HENDRICX met *zijn* soon ter vergaderinge verschenen zynde en den hoofdmans aengeseyt hebbende dat *zijn* soon noch geen twintich jaeren out en was, en dat *hij* mitsdien als membrum academiae synde, voor als noch van de nachtwachte als schutter behoorde geëxcuseert te *zijn*, hebben deecken en hooftmans op de voorss. verclaringe syn soon voor als noch daervan geexcuseert.” Gaf hij misschien teekenlessen aan studenten?

Nauwelijks twintig jaar oud, begon zijn roem al in het buitenland door te dringen. ORLERS beschrijft een „Beeldt so groot als tleven, op *zijn* hooft hebbende een ronde muts, studeerende by een brandend vier van Torven”, dat de prins van Oranje deed koopen om het te vereeren aan den ambassadeur van den koning van Engeland, die het weder gegeven heeft aan *zijn* koninklijken meester. Het ligt voor de hand, dat die prins FREDERIK HENDRIK, die ambassadeur CARLETON en die koning van Engeland

KAREL 1 was, en daar **CARLETON** April 1628 uit den Haag vertrok, is de dateering van de schilderij vrijwel te bepalen.

Hiermede is niet geheel in overeenstemming te brengen de mededeeling in den inventaris, omstreeks 1639 door **ABRAHAM** VAN DER DOORT opgemaakt van de schilderijen in 's konings bezit, waar me lezen: „N°. 84. *Done by REMBRANDT, and given to the King by my Lord ANKROM. A young scholar, sitting upon a stool, in a purple cap and black gown, reading in a book, by a seacaol fire, a pair of tongs hanging by; painted upon cloth without a frame. Length 5 f. 1 inch., breadth 4 f. 3 inch.*” Dr. C. HOFSTEDE DE GROOT heeft er bij verschillende gelegenheden op gewezen, dat de opsteller van dien inventaris stellig **REMBRANDT** met **LIEVENS** verwisseld heeft, maar door Lord **ANCRUM** was de schilderij toch niet gegeven, en de betrekking die deze met **LIEVENS** onderhield, waren, zooals we straks zullen zien, uit later tijd.

Hoe dit ook zij, het stuk schijnt in Engeland opgang gemaakt te hebben. Ten minste **LIEVENS** gevoelde zich geroepen, een reis er heen te maken. Aan hetzelfde journaal der Leidsche schutterij, zooeven geciteerd, heeft **RAMMELMAN ELSEVIER** ook het volgende ontleend: 10 April 1629. „Mr. **JAN LIEVENSZ.**, schilder, ter vergaderinge aengedien t hebbende dat hij van meening was geweest nu eerstdaechs van hier van *Leyden* te vertrekken naer *Engelant*, maer dat hij opt versouck van den Prins van *Oraingen* een stuck schilderie onder hant hadde daeraen

hy noch omtrent de drye maenden werck hadde, en derhalve syn reys ofte vertreck soo lange moste uytstellen, versouckende derhalve dat de Heeren hem uytte schutterie voor die tijt wilde ontslaan, onder conditie, dat zoo hy nae d'expiratie van de voorss. drye maenden nyet en vertrock, dat hy alsdan hem vrywillichlick onder de schutterie soude begeven en syn nachtwachte waernemen . . . . soo is dut Hooftmans den zelven JAN LIEVENS uytte voorss. schutterie voor den tijt van drye maenden hebben ontslagen, mits dat hij middelertijt vertrecke off hij aldien hy hier langer blyve dat hij alsdan wederom syne nachtwachte sal waernemen en betaelen alle boeten van wachten vant Rot daerinne hy alreede is gestelt, en is hem sulx aengeseyt en oock ten danck aenyenomen."

Behalve de voltooiing van het „stuck schilderie” voor den prins is er echter ook nog iets anders tusschen beiden gekomen, want eerst in 1631 kon hij aan zijn reeds sedert lang gekoesterden wensch gevolg geven en het Kanaal oversteken. In Engeland kreeg hij aanstonds veel te doen, in het bijzonder voor het koninklijk hof. Volgens ORLERS schilderde hij er den koning, de koningin, den prins van Wales, de prinses, mitsgaders vele groote heeren. De prins van Wales was natuurlijk de in 1630 geboren KAREL, de prinses de in 1631 geboren MARIA, later gemalin van onzen prins WILLEM II. Het is jammer dat geen van deze portretten meer aangezien kan worden; dat van prinses MARIA was mischien het eerste dat van haar gemaakt is; van dat

van den koning kwam vermoedelijk een herhaling voor op de verkooping der schilderijen nagelaten door den schepen PIETER SIX, te Amsterdam 2 Sept. 1704: „*Koning KAREL de Eerste, van JAN L. de Oude.*”

In 1632 kwam ook VAN DYCK naar Engeland. Een bewijs voor de vriendschappelijke betrekking waarin beide schilders tot elkander stonden levert het portret dat de beroemde Antwerpenaar van zijn jongeren kunstbroeder schilderde en dat naar de prent van LUCAS VORSTERMAN aan dit stukje toegevoegd is. Die omgang met VAN DYCK spiegelt zich ook weer af in de werken die wij uit dezen tijd van LIEVENS kennen, bijv. in het elegante portret van den hofmusicus NICOLAS LANIÈRE, dat door LUCAS VORSTERMAN op zoo voortreffelijke wijze in prent gebracht is en in dat van den virtuoos JACOBUS GOUTER, door den schilder later zelf in een prachtige ets afgebeeld.

Maar daarnaevens werkten te Londen nog andere invloeden op het ontvankelijk gemoed van den jongen kunstenaar. Deze gingen uit van het heerlijk kunst. kabinet, dat koning KAREL had weten bijeen te brengen. Het waren vooral de Italiaansche schilderijen die aan het palet van LIEVENS voortaan die schitterende kleuren zouden geven, die werk van hem zelfs voor dat van TITIAAN zouden doen aanzien. Onder dien illustren naam hing tot voor korten tijd een Abrahams offer in de Galeria Doria te Rome, dat thans aan LIEVENS teruggegeven is.

Abrahams offer.

Naar het origineel in het Hertogelijk museum te Brunswijk.

Zeker was het ook op aansporing van VAN DYCK, dat hij, toen hij na een driejarig verblijf in Engeland het vasteland weer opzocht, zijn schreden niet naar Leiden maar naar Antwerpen richtte. 163411635 komt hij daar voor het eerst als meester in de Liggere voor. Hij trad er in een uitgelezen kring van kunstenaars: JAN DAVIDSZ. DE HEEM, ADRIAEN BROUWER, pater DANIËL SEGHERS, PAULUS PONTIUS, LUCAS VORSTERMAN, FRANÇOIS VAN DEN WYNQAERDE e. a. Met DE HEEM vooral raakte hij bevriend. Hij schilderde diens portret, door PAULUS PONTIUS in prent gebracht, en een schilderij van hem, voorstellende de Werktuigen der Passie, stoffeerde hij met eenige naakte kindertjes. DE HEEM was het ook die met ADRIAEN BROUWER getuige was bij de overeenkomst die LIEVENS 1 Maart 1636 aanging met de moeder van zekeren HANS VAN DEN WYNGAERDT, dien hij gedurende zes jaren in de schilderkunst zou onderwijzen. Onder de artikelen in deze overeenkomst legde een deze vrouw de verplichting op, tegen een vergoeding van **f** 2.— per maand voor LIEVENS' wasch te zorgen, zolang hij ongehuwd bleef. Dat behoefde maar ruim twee en een half jaar, want 23 Dec. 1638 maakte hij huwelijksche voorwaarden met SUSANNA, de dochter van den toen reeds overleden bekenden beeldhouwer ANDRIES COLYNS DE NOLE. Het was een goede partij. Terwijl de bruidegom behalve zijn overige goederen aan kunstwerken een kapitaal van **f** 3000.— inbracht, verbond de bruid zich, binnen het jaar **f** 8000.— bijeen

te brengen. Zes dagen later werd in de St. Jacobskerk het jonge paar in den echt vereenigd. **LIEVENS** scheen dus wel van plan te zijn, in Antwerpen te blijven en 12 Dec. 1640 kocht hij daar dan ook het poorterschap. Een eerste zoon werd 28 Juli 1642 gedoopt doch stierf reeds 2 Aug. daaraanvolgende. 20 Jan. 1644 liet hij weer een zoontje **JAN ANDRIES** doopen. Hij had toen op de Sint Jacobsmarkt het huis „het Brandijzer” voor f 270.— per jaar in huur.

Reeds is gezegd, dat hij ook tot pater **DANIËL SEGHERS** in vriendschappelijke betrekking stond. Diens door hem geschilderd portret is door **PAULUS PONTIUS** gegraveerd. Maar er is meer. In het Keizerlijk Museum te Weenen berust een schilderij, dat sedert eeuwen een twistappel voor de schilderijendoopers geweest is. Het is het portret van een jonkman, die lachend den toeschouwer zijn linkerwang toekent, en om dit portret is blijkbaar door andere hand een bloemkrans geschilderd. Met de verzameling van den Aartshertog **LEOPOLD WILHELM** naar Weenen gekomen, komt het reeds voor op den inventaris dien **DAVID TENIERS** in 1659 van die keurcollectie opgemaakt heeft en hierin wordt het genoemd: „*Ein Contrafait von Oehlfarb auf Holcz* des **RHEINPRANDTS** mitt scharzem *Belcz vundt Käppel auf dem Haut in einem Krantz* von vnderschiedlichen Blumen. In *ein schwarts glatten Ramen*. . . . *Das Contrafait Original* von **LIEVENS** vnd die Blumen von **VON ECKH**.” Latere beheerders noemden het het werk van **REMBRANDT** en **SEGHERS**, maar thans

is men teruggekeerd tot de interpretatie van TENIERS, met dien verstande, dat men terecht heeft ingezien, dat het portret niet REMBRANDT voorstelt en dat vragenderwijze voor VON ECKH FRANS YKENS gelezen wordt. Reeds op het etsje dat UNGER naar het stuk gemaakt heeft, is aanstonds te zien, dat LIEVENS niemand anders dan zich zelf afgebeeld heeft. Geheel dezelfde guitige blik als op het portret door VAN DYCK geschilderd. De bloemenkrans zal er dan omgeschilderd zijn door pater SEGHERS, misschien wel uit erkentelijkheid voor het schilderen voor zijn portret door LIEVENS.

PAULUS PONTIUS en LUCAS VORSTERMAN, die portretten van LIEVENS in prent gebracht hebben, zijn ook beiden door hem geconterfeit. Naar het portret van PONTIUS heeft PIETER DE JODE een gravure gesneden, terwijl dat van VORSTERMAN in prent gebracht is door FRANÇOIS VAN DEN WYNGAERDE, den uitgever die de meeste van LIEVENS' koperen platen in bezit gehad heeft en ook zelf zeer verdienstelijk met de etsnaald wist om te gaan, Met bijzondere zorg heeft hij het portret van VORSTERMAN behandeld, waardoor wij een hoogen dunk moeten krijgen van het origineel, ditmaal geen schilderij maar een teekening.

Voeg ik hierbij nog het eveneens geteekende portret van HIERONYMUS DE BRAN, den agent van PICCOLOMINI, door VORSTERMAN gegraveerd, dan heb ik alle portretten opgesomd die mij bekend zijn als door LIEVENS ten tijde van zijn verblijf te Antwerpen gemaakt.

Maar stellig heeft hij er meer gedaan dan portretten schilderen en teekenen. ORLERS zegt, dat hij voor de Jezuïetenkerk gewerkt heeft, en werkelijk noemt VAN DEN BRANDEN als nog in die kerk aanwezig een levens-groote, puik geteekende en krachtig, warm en harmonisch gekleurde Heilige Familie van zijn hand. Maar ik heb niet DESCAMPS' mededeeling kunnen controleeren, dat hij ook voor het altaar der broederschap der raadsheeren in de Jezuïetenkerk te Brussel een St. Elisabeth geleverd heeft, terwijl MENSAERD nog melding maakt van een St. Franciscus de Paula in de kerk der Minderbroeders te dier stede.

Zeker is het, dat hij tot de geestelijke heeren in een vriendschappelijke verhouding stond. Droeg hij toch een door hem geëtste afbeelding van St. Johannes Chrysostomus op aan JOANNES CHRYSOSTOMUS VAN DER STERREN „*Ecclesiae S. Michaelis Antv. Ord. Praem. Praesuli Meritissimo.*” Maar dit geschiedde eerst in 1649 en toen woonde LIEVENS al sinds lang niet meer in de Scheldestad.

Ofschoon hij veel verdiend moet hebben en ook het vermogen van zijn vrouw hem stellig in staat gesteld heeft, goed rond te komen, wist hij niet de tering naar de nering te zetten, want reeds 9 Oct. 1643 werd er door zijn schuldeischers beslag gelegd op zijn goederen. Dit zal wel de aanleiding geweest zijn, dat hij spoedig daarna weer teruggekeerd is naar zijn vaderland, waar mede hij de betrekkingen trouwens niet had afgebroken.

Omstreeks 1639 moet hij tijdelijk in Leiden vertoefd

hebben, want in het testament dat in Jan. 1640 zijn vader LIEVEN HENDRICKSZ. gemaakt heeft, spreekt deze gelijk mij bericht werd door Dr. BREDIUS — van „*syn comparants conterfeytsel jongst by Mr. JOHAN LIEVENS, syn comparants zoon gemaect.*” Bij die gelegenheid zal hij ook overeengekomen zijn, een werk voor het Leidsch Stadhuis te schilderen. In het „*Register van Burgemeesteren en Gerechtsdagbouck van publicque saecken*” lezen wij op 29 Aug. 1639: „*hebben die van de Gerechte goedt gevonden dat men opte groote nyeuwe caemer neffens de caemer van Burgemeesteren dewelcke nu ter eere ende tot cieraet van dese stadt was behangen met tapyten, voor de schoorsteen aldaer soude doen schilderen een fraey stuck schilderie door Mr. JAN LIEVERS, ingebooren burger van dese stadt ende tegenwoordich een van de voornaamste schilders, doordien sy hadden verstaen dat hy daertoe syne inclinatie hadde geopenbaert omme in zyne vaederlicke stadt alwaer hy was geboren meede een treffetick stuck tot zyne memorie te mogen naerlaeten, en zyn Burgemeesteren geauthoriseert om metten voorn. Mr. JAN LIEVENS, die alsnu van Antwerpen, alwaer hy woonachtich is, binnen dese stadt voor eenen corten tyt was gecomen, daerover te mogen handelen.*”

5 Sept. „*daeraenvolgende syn Burgemeesteren metten voorn. schilder geaccordeert dat hy sal schilderen een stuck schilderie op douck omme voor de voorss. schoorsteen te hangen, daeraen hy eere sal behaelen, en dat hy daer-vooren soo wanneer het selfde sal syn volmaect sal genieten een somme van vyftien hondert guldens van X ƒ grooten*

't stuck, en bovendien, by soo verre Burgemeesteren, gelyck hy vast vertrouwt, in de voorss. schilderie een goedt genougen sullen kennen, eene vereeringe van eene medaille, ofte gouden penning tot eene gedachtenisse, ende heelt deselve schilder belooft tselve metten eersten, soo wanneer hy sal thuys gekomen syn, by der hant te sullen nemen en ten langsten binnen sjaers volcomentlick opgemaect op het Raedhuys dezer steele ten contentement en tot vorderinge van zyn eygen aere ende reputatie te leveren, en met eenen gepresenteert, dat by aldien tselve by Mrs. hem des verstaende geoordeelt mochte werden minder als de voorsz. somme waerdich te wesen, dat hy tselfde aen hem sal behouden."

Tot onderwerp werd gekozen de historie van Scipio en de Afrikaansche bruid. **LIEVENS** voldeed aan zijn belofte, en 12 Nov. 1640 werd de thesaurier gemachtigd aan den schilder de bedongen som uit te betalen, waarbij 1 Jan. 1641 nog 150 guldens en 14 stuivers kwamen voor **ANDRIES DE MOLYN**, den bode op Antwerpen, die het stuk naar de plaats van zijne bestemming heeft gebracht. Burgemeesteren waren zeker ingenomen met het nieuwe sieraad van hun kapitoel, en zij aarzelden dan ook niet, het tweede gedeelte van hun toezegging gestand te doen. In de Thesauriersrekeningen van 1642 lezen wij op 24 Jan. 1641: „ Ten dage voorsz. noch betaelt aen **FRANS MAERSCHALCK**, goutsmit de somme van negen ent negentich guldens ende zeventien stuyvers ter sake ende in voldoeninge van een goude medalie door ordre van burgem^{ren} daer mede sy volgens het contract met Mr. **JAN LIEVENS** schilder gemaect

*over 't maken van een stuck schilderij by hem ten dienste van dese stadt geschildert om op de **nieuwe** camer nevens de burgemeesteren camer **aldaer** voor de schoorsteen gehangen te werden te cieraet van **deselve** camer **ende** hebben de **voorn.** schilder vereert wegende de **voorsz. medalje** in goude met het fatsoen de voors. **somme blyckende.**"*

Dat ik bij de vermelding van deze schilderij wat uitvoerig geweest ben, zou ik willen verontschuldigen met een aanhaling uit VAN MIERIS: „*Wy hebben dit wat omstandig aangetoond, om de gelukkige tyden voor de **Konstenaars**, in **tegenstelling** van onze dagen, en de midelen, door welke de wakkere geesten opgewekt worden, te doen zien.*”

Al had LIEVENS dus goede aanbevelingsbrieven te Leiden, toch vestigde hij zich, bij zijn terugkeer uit Antwerpen niet in zijn vaderstad, maar te Amsterdam. 1 Maart 1644 woonde hij daar ten huize, gebruikte hij er ten minste het ateliër van JAN MIENSE MOLENAER, die hem zelfs een paneel leende en verf voor hem betaalde om een landschap te schilderen.

Daar LIEVENS de goede gewoonte niet had, steeds zorgvuldig zijn werken van een jaartal te voorzien, is het zeer moeilijk, om aan te wijzen, wat hij in de eerste jaren na zijn terugkeer geschilderd heeft. Hij kreeg er vermoedelijk aanstonds veel werk in het vak dat hij bij voorkeur gekozen had, het schilderen van zaalstukken voor de huizen der patriciërs, die toen juist bij tientallen uit den grond verrezen, maar die

zijn zelden bewaard gebleven, meestal slechts dan wanneer ze bestemd waren voor openbare gebouwen. Zoo bezit het Rijksmuseum te Amsterdam een in 1652 door hem geschilderd schoorsteenstuk met een voorstelling van den Vrede, dat afkomstig is uit het Agentschap voor Financiën in de Spinhuissteeg.

Inmiddels was hij te Amsterdam, wonende op de Rozengracht, in 1648 hertrouwd met CORNELIA DE BRAY, een aanverwant van het bekende Haarlemsche schildersgeslacht van dien naam. Zelf was zij de dochter van den procureur JAN DE BRAY en MARIA DAYMANS. Deze schonk hem nog vijf kinderen, AUGUSTINUS, FREDERIK WILLEM, JOHANNES, CONSTANTINUS en MARIA. De voornamen van dien tweeden zoon geven te denken. Noch in 's vaders noch in moeders familie komen die namen voor. 13rengen wij ze echter in verband met het bericht van Lord ANCRUM, dat LIEVENS in 1654 in dienstbetrekking gestaan heeft tot het Brandenburgsche hof, dan ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat hij dien omstreeks 1652 geboren zoon FREDERIK WILLEM genoemd heeft naar zijn meester, den Grooten Keurvorst. Te verklaren is het dan ook, dat een betrekkelijk ZOO groot aantal van zijn schilderijen in het bezit is van de Pruisische koninklijke familie. In 1786 noemt NICOLAI er in het Koninklijk slot te Berlijn vier en te Sanssouci nog twee, terwijl thans bij de goederen van het Pruisisch kroondomein ook nog een zelfportret van den schilder bewaard wordt. Mogelijk is het, dat de bekende

kunstkooper JEAN DE RENIALME de bemiddelaar geweest is, ten minste 19 Aug. 1650 bood deze den Grooten Keurvorst een aantal stukken van LIEVENS aan. Maar mogelijk is het ook, dat de Keurvorst door zijn schoonmoeder op LIEVENS opmerkzaam gemaakt is. In 1650 toch had hij door het schilderen van een vijftal Muzen meegewerkt aan het grootsche werk dat AMALIA ter verheerlijking van haar gemaal in het Haagsche Bosch stichtte.

Een ander houvast omtrent LIEVENS' betrekking tot den Grooten Keurvorst vond ik nog in het slot van den brief, dien hij 27 Juni 1664 aan PIETER DE GRAEFF schreef: „*Hopende de vordering van myne Cleefsche reys, sal ik blyven UE. Myns Heer dienstwillige JAN LIEVENS.*” Een door hem geteekend gezicht op Kleef is in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

Die brief aan DE GRAEFF handelde overigens over twee portretten die hij geschilderd had voor den Raad. pensionaris JAN DE WITT, DE GRAEFF's zwager. Het waren de portretten van diens schoonouders JAN BICKER (overl. 1653) en AGNETA DE GRAEFF (overl. 1656), die door hem na hun dood geschilderd werden. Hij had ook een stel geleverd aan PIETER DE GRAEFF en deze hangen thans als anoniemen der Hollandsche school in 's Rijks Museum te Amsterdam (N°. 235 en 236).

In die brieven aan DE GRAEFF en ook aan JAN DE WITT zelf, door LEUPE uitgegeven in den Nederlandschen Spectator van 11 April 1874, heeft hij het ook over

een werk dat hij voor de Vergaderzaal der Staten van Holland onder handen had, een voorstelling van Mars, echter eerst in 1664 voltooid. Eerlang kreeg hij daar ook een zeer groot werk, het schilderen van de zoldering der Vergaderzaal der Staten-Generaal.

Al die werkzaamheden in den Haag verricht noopten hem, daar herhaaldelijk verblijf te houden. Reeds in 1656 was hij mede ontboden voor de oprichting van de Confrerie te dier stede en 2 Mei 1661 betaalde hij *f* 18.— in handen van ADRIAEN HANNEMAN, ten behoeve van die Confrerie. In het register staat echter achter zijn naam „Is nu tot Amsterdam woonende”. In 1792 schonk AART SCHOUMAN LIEVENS' zelfportret aan de Confrerie „extra schoon, krachtig en *natuurlijk*”; het bevindt zich thans nog in de Haagsche Teeken-Akademie.

Ook voor Leiden was hij nog herhaaldelijk werkzaam. Nadat hij 18 Sept. 1666 aan de Heemraden van Rijnland de afbeelding van een wiskunstenaar geleverd had: „Aen de Edel Hoochachtbare Heere Mijnheere de Heemraden geleverd een *schilderij*, dienende voor de schou in de slaepkamer van de Heer van Wimmenum, het subieckt is een Matematicus gemaakt bij mijn soen van mijn geordonneert en op veel plasen overschildert daeraen is verdient op het *aldernaest* hondert diekatons”, volgde eenige jaren daarna een tweede schoorsteenstuk: „JAN LIEVENS heeft gemaakt ende geleverd op de 28 februarij een *schilderye* voor de Rechtkamer van de boven gemelte heeren Heemraden *wezende* het subieckt daer de *tijt* korpus Juris aen

Justitia is brengende die geacompanieert is met de godinne Pallas daer van haere hoochedele de schetse tot hun contentement gesien hebben ende belust de bovengemelde JAN LIEVENS zijn devoor daer in te doen, welck volkomenlijk geschiet is, hebbe daeraen verdient vierhondert guldens, doch so de bovengemelde Hooch Edele Heeren wat meer of wat min sullen believe te geven stelt dat in de discretie van Haer Hoochedelen". 8 Maart 1670 teekende LIEVENS voor dit stuk een quitantie.

Zijn hoofdverblijf heeft hij echter gehouden te Amsterdam, waar hem ook de uitvoering van belangrijke werken ten deel viel. Zoo het schoorsteenstuk in Burgemeesterskamer van het Stadhuis, waarvan de voorstelling door VONDEL bezongen is:

*„De Zoon van Fabius gebied zijn' eigen Vader
Van 't paard te stygen, voor Stads eer en agtbaarheid :
Die kent geen bloet, en eischt dat hy eerbiedigh nader,
Dus eert een man van Staat het ampt hem opgeleid."*

Ook het schoorsteenstuk in de Kamer van Schepenen Extraordinaris is van zijne hand. Het vertoont Gerechtigheid die met het zwaard en de weegschaal in de hand met Vrede en Voorzichtigheid aan hare zijden zit.

Eindelijk bevat nog een der vakken in de Groote Galerij een voorstelling hoe de Kaninefaat Brinio op een schild omhoog geheven als veldoverste gehuldigd wordt. 13 Jan. 1661 berichtten heeren Thesaurieren dat Burgemeesteren met den schilder overeengekomen waren, dat dat hij hiervoor 1200 gulden genieten zou.

Al die bestellingen, noch het niet onbelangrijk vermogen van zijn twee vrouwen hebben echter niet verhoed, dat zijn ongunstige finantiële omstandigheden een ernstigen keer namen. In 1667/1668 had de bekende kunstvriend HERMAN BECKER hem al eens 400 gulden voorgesloten, waarvoor hij in pand vier schilderijen ontving, Abraham's offerande, Pyramus en Thisbe, Gideon en Andromeda. Maar, al telde hij — blijkens mededeeling van Dr. BREDIUS — toen juist een aanzienlijk man als JONAS WITSEN onder zijn leerlingen, er was geen houden meer aan. Misschien staat met zijn geldnood in verband, dat hij weer naar den Haag verhuisde, maar dan is het toch zonderling, dat hij daar in 1670 voor / 300.— een huis aan de Oostzijde van de Prinsegracht over de Koornmarkt kon huren. En nog zonderlinger, dat in 1672 te Leiden zijn insolvente boedel voor 124 gl. 19 st. is verkocht. RAMMELMAN ELSEVIER, die deze mededeeling in den Nederl. Spectator van 17 April 1875 deed, gaf slechts een onvolledig verslag van zijn bevinding, en zoo meende ik eerst, dat de man, die niet in staat was 21 gl. 4 st. 2 d. aan zijn kleermaker en 8 gl. aan den bakker te betalen, niet identisch kon zijn met den schilder, die juist in de laatste jaren van zijn werkzaamheid nog belangrijke bedragen inde, maar een volledig afschrift van de betreffende acte, mij verstrekt door Mr. OVERVOORDE, noemt den schuldenaar wel degelijk „JAN LIEVENS schilder”, en zoo is alle twijfel aan de identiteit uitgesloten. Dat LIEVENS omstreeks dien tijd te Leiden vertoefde, blijkt

trouwens ook uit een akte van 7 Sept. 1671, waarin hij beloofde, **DANIËL DUBORDIEU** en diens vrouw te zullen schilderen, in afbetaling van een bedrag van *f* 100. — verschuldigd voor kostgeld. Maar nog al zonderlinger wordt de gang van zaken, wanneer wij hem twee jaar later weer gevestigd vinden te Amsterdam op de Keizersgracht bij de Leidsche straat. 8 Juni 1674 werd hij van dat huis uit naar de Nieuwe Kerk gedragen in het graf, waarin 20 Maart 1668 zijn tweede vrouw reeds een laatste rustplaats had gevonden.

Den zoon, van wien hij 18 Sept. 1664 een schilderij aan de Heemraden van Rijnland zond, was **JAN ANDRÉ LIEVENS**, te Antwerpen 20 Jan. 1644 gedoopt. Diens levenswandel behaagde den vader niet. Zelfs had deze zich genoopt gezien, 5 April 1664 den volgenden brief te richten „*aen de Edele Heeren van den Gerechte der stadt Amsterdam.*

„*Geeft met bedroeffden herte te kennen* **JOAN LIEVENS** *konstschilder* hoe dat *zijn soen* **JOAN ANDREA LIEVENS**, *synde een jonghman van 22 jaren out, sich soo ongeregelt met droncken drincken, domineeren, syn ouders ongehoorsaem te zijn, vloecken, sweeren en dfergelycken aenstelt, dat hy niet alleene nue twee maenden geleden tegens wil en danck van hem Suppl^t uyt zijn huys geloopen en daer tot noch toe uytgebleven is, maer oock deselve, in spijt van zijn ouders sich wil verslingeren en in troubeloften verbinden met seecker minderjarich vrouw-mensch **ANNETJEN genaemt**, *synde een lindennayster, woonende in een kelder**

recht over syn *Suppl^{ts}* huys in de Hartenstraet, alwaer syn voorsz. soon sich niet *alleene* tegens wil van hem *supp^t* alle dagen laet Uren, *maer oock des nachts aldaer* opgehouden wert, stellende dicmaels de gantsche buyrt , met driegementen van *sijn Suppl^{ts}* andere soon en *dienstmaaght qualick* te willen tracteren als anders, *sulx in roere*, dat hy **Suppliant** sich niet *alleene* daerover op 't hoogst *bedroeft* *maer oock* telcken male soodanich altereert, dat hij *sijn* dingen, tot *sijn* groote schade, *onmogelyck* kan doen en *waernemen*, *gelyck oock* deselve verleden Maandagh avondt met een brandthoudt in de *handt*, syn *Suppl^{ts}* *huijs* bewaackende, *sijn jonger* broeder, die op de straet quam aengaen, daarmede te *lijff* wilde, *welcke* genoodsaecht was in een kelder **voor** *sijn quaet tractement* te vluchten; soodat hy Suppliant niet anders als een bedroeft en ellendich quaet off *ongeluck* door *sijn voorsz.* soon tegemoet siet.

Oversulx is hy **Suppliant**, als een vader, die schuldich is om de welstandt van *sijn* kindt te soecken, genootsaackt sich te *keeren* tot *UE*, Achtbaerheden, eerbiedelyck en. met bedroeffder *herte* biddende, dat dieselve regardt nemende in *desen*, gelieven om redenen als *vooren*, te consenteeren, dat *sijn voorsz.* soon in *deser* stede *Tuchthuys* mach werden yelogieert, soo lange als hy sich **van** *sijn voorsz.* *quaet* en *ergerlijck* comportement sal hebben gebetert, off dat hy *Suppl^t* een andere gelegentheyt weet, daer hy *sijn voorsz.* soon *buytens* landts mach heen *senden*.

Twelck doende &c."

Of de Edele Heeren van den Gerechte aan dit verzoek

gevolg gegeven hebben, is mij niet bekend. Maar toen 3 Mei 1666 JOAN ANDRÉ LIEVENS, toen wonende op de Prinsegracht, zijn testament maakte, stelde hij wel zijn vader tot eenigen en universeelen erfgenaam, doch met dien verstande „*dat zijn vader gehouden is aen ANNA BOOGH, van Amsterdam, uyt te keeren geduyrende haer leven langh ofte by sijns vaders overlijden* die als dan de goederen van hem Comparant onder hem soude mogen uytkeeren, de jaerlyxe vruchten en innecomsten van dien, die hy comp^t ende testant de gemelte ANNA BOOGH maect ende bespreekt b y desen.” Mocht zijn vader hier niet mede tevreden zijn, dan zal hij slechts zijn legitieme portie krijgen en niets meer.

Klaarblijkelijk heeft de oude LIEVENS zich niet verder tegen de plannen van zijn zoon verzet, maar erg van harte ging dit toch niet, want toen deze 27 April 1668 de linnennaaster van zijn keuze naar het Stadhuis voerde was hij niet tegenwoordig, en moest de zoon volstaan met een acte van vaders consent te toonen. 13 Dec. 1668 werd hij poorter van Amsterdam en in 1672 behoorde hij tot de schilders die de bekende acte in zake expertise onderteeekenden voor HENDRIK DE FROMANTIOU. Hij is de leermeester geweest van JOHANNES VERKOLJE. Wat zijn schilderwerk betreft, den wiskunstenaar van 1666 in het Gemeenelandshuis van Rijnland hebben we al vermeld. Dan zijn van zijn hand twee portretten in de collectie DE RUYTER in 's Rijks Museum te Amsterdam, nl. dat van ENGEL DE RUYTER

en dat van JAN PAUWELSZ. VAN GPLDER, het laatste **1668** gedateerd, en berust in het Fitzwilliam Museum te Cambridge een ruiterportret van DIRCK DECKER van 1671. Door ABR. BLOTELING in prent gebracht is voorts het portret van den Leidschen hoogleeraar ABRAHAM HEYDANUS, van 1672. Echter beoefende hij ook een ander genre. Wanneer we bv. in den inventaris van JUSTUS LUNDENS van 1669 aantreffen „*Twee gezelschappen van de jonge LIEVENS*”, dan hebben we hieronder zeker schilderijen van JAN ANDRÉ te verstaan. Omtrent eventueel door hem geteekende landschappen bestaat nog onzekerheid. Op een dergelijk, zoo goed als de beste die overal doorgaan als gevloeid uit de rietpen van zijn vader, in het Britsch Museum te Londen, staan zijne initialen. Daarmede echter al zulke landschappen aan den zoon toe te schrijven gaat niet aan, want voor ~~zoo~~ver wij met zekerheid kunnen nagaan, was hij een tamelijk onbeduidend kunstenaar, terwijl de veelzijdigheid van zijn vader spreekwoordelijk zou kunnen zijn.

In schilderij heeft deze alle genres beoefend. En wat heeft hij niet nog bovendien verricht? In zijn etswerk staat hij onmiddellijk naast REMBRANDT, die tot drie-maal toe zijn leerlingen copieën heeft laten maken naar etsen van zijn jongeren kunstbroeder; REMBRANDT corrigeerde dan dit werk van zijn leerlingen en schreef er „*REMBRANDT geretuckert*” op. En dan zijn geëtste portretten ! Dat van den geleerden Joodschen geneesheer

EPHRAIM BONUS, van **DANIËL** HEINSIUS en bovenal van **VONDEL**! Dit portret van **VONDEL** heeft hij trouwens ook geschilderd ; het hangt in de Universiteit van Amsterdam. Onder een door **A. BESSELIING** hiernaar gesneden prent staat. het versje van **JAN SIX**:

„*Dit's Vondel met zijn rol
Apelles trof Apol.*”

Kernachtiger kon het niet.

REMBRANDT schatte het werk van **LIEVENS** hoog. In zijn kunstverzameling bewaarde hij een aantal van zijn schilderijen, en daarbij drie van zijn landschappen.

Herhaaldelijk is het werk van beide meesters met elkander verward, en niet eerst in onze dagen. Zagen wij niet reeds dat **ABRAHAM VAN DER DOORT** zich al in 1639 in dit opzicht vergist heeft? Ook **LAIRESSE** vatte beide namen samen als hij minachtend spreekt van „*met op zyn REMBRANDS of LIEVENSZ, dat het sop gelyk drek langs het stuk neer loopt.*”

Thans trekken wij bij een vergelijking van **REMBRANDT** met **LIEVENS** onze conclusie zeker anders dan zooals **HUYGENS** gedaan heeft, toen hij beider begin had gadegeslagen. Alleen in veelzijdigheid kunnen wij hem ook nu nog den eerepalm toekennen, want nog heb ik lang niet alle kanten van zijn kunst opgesomd.

Daar zijn bv. nog zijn geteekende portretten. In het weergeven van het karakter van onze stoere 17de. eeuwers in zwart en wit heeft misschien alleen **CORNELIS VISSCHER** hem geëvenaard. En dat zijn modellen meest

allen tot de belangrijkste kringen behoord hebben maakt ze dubbel aantrekkelijk. **DE RUYTER** en **TROMP**, **VONDEL**, **HUYGENS** en **GERARD BRANDT**, **BARLAEUS** en **SCRIVERIUS**, **JACOB VAN CAMPEN**, **MATHAM**, **LUTMA**, **DIRCK SWEELINCK**, zij allen werden door hem geteekend.

Weer een geheel andere kant: zijn houtsneden. De kunst van houtsnijden was in de Nederlanden als elders vrijwel dood. Slechts enkelingen als **GOLTZIUS**, **DE BRAY** en **JEGHER** hebben het gewaagd, in de niet meer begeerde techniek meesterstukken te leveren. Tot de fraaiste behooren daarnevens de bladen van **LIEVENS**. **VON WURZBACH** vermoedt, dat een ander ze naar zijn teekeningen gesneden zou hebben en hij noemt als mogelijken vervaardiger **LUDWIG BÜSINCK**. Maar hoe hemelsbreed staan de werktuigelijke producten van dezen verfranschten Duitscher van de van leven tintelende houtsneden van **LIEVENS**, het portret van den kardinaal, Kaïn en Abel en een landschapstudie. Neen. Niemand anders kon ze zóó snijden. Het dichtst staat hij nog bij **JEGHER**, en het is niet onwaarschijnlijk, dat deze Antwerpenaar zijn meester' in deze kunst geweest is.

Zelfs met het toen geheel verouderde schilderen op glas blijkt **LIEVENS** zich bezig gehouden te hebben. „*Ick hebbe sedert uwen lesten Monsr LIEVENS eens vermaendt van dye gelasen dye hij mij seyde metten eersten te sullen gedaen syn*”, schreef **THOMAS WILLEBOORTS BOSSCHAERT** 31 Aug. 1642 uit Antwerpen aan **HUYGENS**.

En als ware dit alles nog niet genoeg, heeft Mej. **DE MAN** in een der laatst verschenen afleveringen van het Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde aangetoond, dat de initialen **IL** op den fraaijen gedenkpenning ter eere van **DE RUYTER** tot dusverre te onrechte uitgelegd werden als toebehoorende aan **JAN LOOFS**, maar dat ze een werk van **JAN LIEVENS** te zien geven.

Medailleur, glasschilder, houtsnijder, teekenaar, etser, schilder in ieder genre. Maar zelfs die veelzijdigheid zou **LIEVENS** nog niet de onsterfelijkheid bezorgd hebben, als bij zijn artistieke nalatenschap niet kunstwerken van het zuiverste gehalte waren. En al is **LIEVENS** dikwijls afgedwaald op wegen, die ons geen onvervalscht kunstgenot verschaffen, den man, die Abrahams Offerande in in het Museum te Brunswijk ¹⁾ op zijn creditzijde heeft staan, komt onder de groote kunstenaars een eereplaats toe. Naast **CORNELIS ENGBRECHTSZ**, **LUCAS VAN LEYDEN**, **REMBRANDT**, **VAN GOYEN**, **JAN STEEN**, **METSU** en **VAN MIERIS** mag Leiden er terecht trotsch op zijn, ook dezen zoon voortgebracht te hebben.

---

¹⁾ Hiervóór, blz. 145.

Werkstaking te Leyden.

October 1748.

„Het grootste gedeelte van gemeene ambachtsluiden, had voor zich sedert eenige dagen ook eene bijzondere opschudding gemaakt, welke meest over het arbeidsloon ontstaan was, en over eenige privilegiën en rechten, die zij meenden, dat hen van tijd tot tijd ontnomen waren ; de meeste schenen in dat stuk nogal eenige moderatie te gebruiken en vervoegden zich bij hun Ed. Gr. Achtb. die hen alle mogelijke genoegten gaven, bevelende hunne bezwaarredenen in requesten voor te dragen. Eenige hebben zich echter niet geheel van geweld onthouden, wordende sommige, die niettegenstaande deze verwarring noch voort bleven arbeiden, op een onheusche manier in hun werk verhindert en genoodzaakt om uit te scheiden.”

Uit: Het ontroerde Holland 3^e deel, blz. 328.

Medegedeeld door **BD**.

INHOUD.

Een woord vooraf.

Vereeniging „Oud-Leiden”. Verslag over
het jaar 1995. — Statuten. —
Ledenlijst.

Korte kroniek van Leiden en Rijnland.

Inlichtingen omtrent enkele openbare
inrichtingen en besturen.

In Memoriam :

Prof. Dr. S. S. Rosenstein.

Simon Cornelis van Doesburgh.

C. Blansjaar.

Frans de Stoppelaar door Dr. A. C. VREEDE . blz. 1— 8

Kroniek van Leiden (*met illustratie*) door

VAN STEEDEN. . . . . „ 9—32

De Ruïne (*met twee illustraties*) door Mr. Dr.

J. C. OVERVOORDE . . . . . „ 33-47

Aardbeving 1692. . . . . „ 47

Mr. Arent van Buchell en zijne reizen door

Rijnland, door BIJLEVELD . . . . . „ 48-61

INHOUD.

Spokerij te Katwijk, anno 1655, door BIJLEVELD	blz. 62— 66
Het Woonhuis, Oude Singel N ^o . 72 (<i>met illustratie</i>) door H. J. JESSE	„ 67— 71
Vonnis tegen een hond, anno 1595, door RIJLEVELD , ...	„ 72— 74
Oud-Poelgeest (<i>met illustr.</i>) door BIJLEVELD	„ 75— 92
De Burcht Groot-Poelgeest (<i>met illustratie</i>) door W. M. C. REGT	„ 93—112
De Ridderhofstad Cleyn-Poelgeest (<i>met illustratie</i>) door W. M. C. REGT.	„ 113—133
Rembrandtprijzen, anno 1883, door B^D . . .	„ 134—135
Jan Lievens (<i>met twee illustraties</i>) door E. W. MORS	„ 136— 164
Werkstaking te Leyden, October 1748, door B^D	„ 165

